

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Alenka Rožič

Odnos družbenega okolja do dela na
črno

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Alenka Rožič

Mentor: doc. dr. Miroljub Ignjatović

Odnos družbenega okolja do dela na
črno

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Odnos družbenega okolja do dela na črno

V svojem diplomskem delu sem raziskovala odnos družbenega okolja do dela na črno. Omenjeni fenomen je zelo kompleksen, kar je razvidno iz mnogih definicij in sopomenk ter dejstva, da se uporablja mnogo načinov merjenja tega pojava. Obstaja veliko razlogov za delo na črno, največkrat pa je izpostavljena finančna korist. Delo na črno ima tudi posledice, ki se dotikajo tako posameznikov, kot tudi celotne države in njene socialne varnosti. Prav zaradi posledic, ki so v glavnem negativne, prav vse evropske države uvajajo ukrepe za zmanjšanje tega pojava. V evropski raziskavi Eurobarometer 284 z naslovom »Undeclared work in the European Union« sem pridobila podatke o deležu dela na črno, vzrokih zanj, o njegovem zaznavanju in (ne)sprejemanju. Podatke sem primerjala med evropskimi državami in naredila cluster analizo, s katero sem dobila skupine držav, ki so si med seboj najbolj podobne. Evropske države uvajajo dejavnosti za odkrivanje in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, s katerimi želijo zmanjšati njihovo finančno privlačnost, ozavestiti javnost, poenotiti metode, merjenja. itd. Nekatere med njimi so uspešne, še vedno pa delo na črno ostaja problem, kateremu bo v prihodnje potrebno posvetiti več pozornosti.

Ključne besede: delo na črno, mednarodna primerjava, cluster analiza

The relation of cultural environment towards undeclared work

In my thesis I have researched the relation of cultural environment towards undeclared work. The phenomenon of undeclared work is very complex and depicted by many different definitions and terms. There are many methods used for measuring it. Among various existing reasons for undeclared work the most common reason are financial benefits but it also has certain consequences which affect the individual, the society and the system of social security. Due to the fact that mostly the consequences of undeclared work are negative all European countries are introducing measures for its diminution. The information and data about the amount of undeclared work, its reasons, perception and non-acceptance of it were gathered from the European research Euro barometer 284 titled »Undeclared work in the European Union«. The data were compared among the European countries and by using a cluster analysis a group of the most similar countries was formed. All the European countries are introducing activities for detection and prevention of undeclared work and employment to try to diminish its financial benefits, spread public awareness of it and standardize the methods and measurements. Even though some of the activities are successful undeclared work remains an issue to be discussed and treated in the future.

Key words: undeclared work, international comparison, cluster analysis

1	UVOD.....	7
2	POJMOVNO IZHODIŠČE	9
2.1	Delo na črno.....	9
2.2	Siva ekonomija	9
3	ZAKON O PREPREČEVANJU DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO.....	11
3.1	Delo na črno.....	12
3.2	Soudeleženec dela na črno.....	12
3.3	Zaposlovanje na črno.....	13
3.4	Nedovoljena reklama	13
3.5	Izjeme, ki jih po ZPDZC ne štejemo kot delo na črno	13
4	METODE MERJENJA DELA NA ČRNO.....	17
4.1	Neposredni pristopi.....	17
4.2	Posredni pristopi.....	18
4.2.1	Razlika med nacionalnimi izdatki in dohodkovno statistiko.....	18
4.2.2	Razlika med uradno in dejansko zaposlenostjo.....	18
4.2.3	Monetarne metode	19
4.2.4	Metoda fizičnega vložka (poraba elektrike).....	19
4.3	Modelni pristop.....	20
5	VZROKI ZA DELO NA ČRNO	21
6	POSLEDICE DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO	23
6.1	Posledice za državo in socialno varnost	23
6.1.1	Negativne posledice za državo in socialno varnost.....	23
6.2	Posledice za delodajalce.....	23
6.2.1	Negativne posledice za delodajalce	23
6.2.2	Pozitivne posledice za delodajalce.....	23
6.3	Posledice za zaposlene.....	24
6.3.1	Negativne posledice za zaposlene.....	24
6.3.2	Pozitivne posledice za zaposlene	24
6.4	Posledice za premoženje in varnost ljudi in okolja	24
6.4.1	Negativne posledice za premoženje in varnost ljudi in okolja.....	24
7	DEJAVNOSTI IN UČINKI ODKRIVANJA IN PREPREČEVANJA DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO V REPUBLIKI SLOVENIJI	26

7.1	Spremembe predpisov	26
7.2	Kršitve zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno.....	27
7.3	Sankcije.....	31
7.4	Ugotovitve in predlogi.....	32
7.4.1	Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ).....	32
7.4.2	Davčna uprava Republike Slovenije (DURS).....	33
7.4.3	Ministrstvo za gospodarstvo	33
8	EU UKREPI ZA ZMANJŠEVANJE DELA NA ČRNO	34
8.1	Finančna privlačnost dela na črno	34
8.2	Administrativna/upravna reforma in poenostavitev	35
8.3	Nadzor in sankcije	35
8.4	Mednarodno sodelovanje znotraj EU	36
8.5	Zavedanje	36
8.6	Skupne ugotovitve poročila Evropske skupnosti in možni ukrepi.....	36
9	OPIS RAZISKAVE EUROBAROMETER 284: »UNDECLARED WORK IN THE EUROPEAN UNION«	38
10	UGOTOVITVE RAZISKAVE	39
10.1	Realni podatki	39
10.1.1	Delež ljudi, ki se poslužujejo blaga in uslug, ki so proizvod dela na črno	39
10.1.2	Vrste blaga in storitev, ki so produkt dela na črno	40
10.1.3	Sociodemografske karakteristike ljudi, ki se poslužujejo dela na črno.....	40
10.1.4	Vzroki, zaradi katerih se ljudje odločajo za uporabo blaga in uslug iz črnega trga	42
10.1.5	Delež ljudi, ki delajo na črno	43
10.1.6	Blago in storitve, ki so produkt ljudi, ki delajo na črno	44
10.1.7	Sociodemografske značilnosti ljudi, ki delajo na črno	44
10.1.8	Vzroki, zaradi katerih se ljudje odločajo za delo na črno	45
10.2	Mnenja o delu na črno	46
10.2.1	Zaznavanje dela na črno	46
10.2.1.1	Možnost odkritja med izvajanjem ali uporabo dela na črno	47
10.2.1.2	Pričakovane sankcije pri odkritju.....	48
10.2.1.3	Ocenjen delež ljudi, ki so vpleteni v delo na črno	49
10.2.1.4	Mnenja o osebah, ki delajo na črno (katere skupine).....	49
10.2.1.5	Mnenja o vzrokih za delo na črno	50
10.2.2	Sprejemanje dela na črno.....	50
11	CLUSTER ANALIZA	54
11.1	Drevo združevanja –dendrogram.....	54
11.1.1	Wardova metoda.....	54
11.2	Rezultati cluster analize.....	55

11.2.1	Razlogi za delo na črno- uporaba dobrin in uslug (realno).....	58
11.2.2	Socialne skupine, ki so po mnenju intervjuvancev najpogosteje vpletene v delo na črno.....	64
11.2.3	Sprejemanje nemoralnega vedenja	69
11.2.4	Pričakovane sankcije pri odkritju	73
12	SKLEPI.....	77
13	LITERATURA	79

1 Uvod

Fenomen dela na črno je v družbi zelo poznan in skoraj vsak človek se vsaj enkrat v življenju sreča z delom na črno bodisi, ko mu nekdo ponudi cenejšo, hitrejšo uslugo ali dostavo blaga bodisi, ko sam dela na črno.

Za preučevanje dela na črno sem se odločila, ker je ta fenomen zagotovo prisoten v družbi, a hkrati predstavlja zelo občutljivo temo, o kateri se ne govori. Zanima me, kako je v družbi razširjeno delo na črno in ali ga družba sprejema oz. ne sprejema.

Dela na črno ni mogoče enoznačno definirati, obstaja več izrazov, ki se tudi med seboj pomensko razlikujejo (delo na črno, siva ekonomija, neformalno delo, ekonomija v senci itd.), obstaja tudi veliko načinov merjenja, saj ni enotne metodologije merjenja dela na črno. Vzroki za tovrstne dejavnosti niso zgolj finančne ugodnosti, ampak se vzroki skrivajo še v čem drugem. Posledice dela na črno se dotikajo več subjektov, ne zgolj posameznika (delodajalec, zaposleni), ampak tudi širše, države in njene socialne varnosti. Posledice pa imajo vpliv tudi na premoženje in varnost ljudi ter okolja.

V diplomskem delu je pojasnjeno tudi, kakšna je zakonska podlaga dela na črno v Sloveniji, kako ga Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno definira in opisane so izjeme, ki jih ne štejemo za delo na črno. Predstavljene so tudi dejavnosti in učinki za preprečevanje dela na črno v Sloveniji in katere so pravne institucije, ki nadzorujejo in sankcionirajo ta fenomen.

S problemom dela na črno pa se ne srečuje le Slovenija, ampak praktično vse države Evropske unije. V raziskavi Eurobarometer 284 z naslovom »Undeclared work in the European union« je fenomen dela na črno obširno prikazan in izsledki so med seboj primerljivi med evropskimi državami. Raziskava kaže, koliko je dejansko razširjeno delo na črno, katere so vrste blaga in storitev, ki so v ospredju na črnem trgu, kakšne so sociodemografske značilnosti ljudi, ki delajo na črno, zakaj se ljudje odločajo za delo na črno. Raziskava se dotika tudi mnenj, ki jih imajo intervjuvanci o zaznavanju in sprejemanju dela na črno. Intervjuvanci odgovarjajo na vprašanja, kolikšna je možnost

odkritja med izvajanjem ali uporabo dela na črno, kakšne so pričakovane sankcije, katere socialne skupine so vpletene v delo na črno in kakšni so razlogi za delo na črno.

V zaključnem delu je predstavljena in interpretirana cluster analiza, s katero sem dobila skupine držav, ki so si med seboj najbolj podobne glede razlogov za delo na črno, socialnih skupin, ki so vpletene v delo na črno, glede sprejemanja nemoralnega vedenja in pričakovanih sankcij pri odkritju.

Cilj mojega diplomskega dela je torej spoznati globlji pomen fenomena dela na črno in kako ga družba zaznava, sprejema oz. ne sprejema.

2 Pojemno izhodišče

2.1 Delo na črno

V okviru evropskih institucij se kot delo na črno (ang. undeclared work) razume plačane aktivnosti, ki so v izhodišču zakonite, vendar niso priglašene davčnim organom oziroma družbeno varnostnim institucijam. Aktivnosti, ki niso legalne, na primer tihotapljenje, prekupčevanje z drogami in druge kriminalne aktivnosti, niso predmet razprave. Delo na črno ni omejeno samo na denarno plačilo, gre za delo, ki prinaša kakršnokoli plačilo (blago, izmenjava storitev). (European Commission 2007, 8)

2.2 Siva ekonomija

Omerzu opredeljuje sivo ekonomijo v ožjem smislu, ki »zajema neregistrirane pridobitvene dejavnosti, ki niso vključene v uradne podatke o bruto domačem proizvodu, pa bi morale biti v skladu z obstoječo metodologijo Sistema nacionalnih računov (SNR).« (Omerzu 2000, 12)

»Siva ekonomija v širšem smislu (pogosto se zanjo uporablja tudi izraz neformalno delo) pa zajema poleg neregistriranih pridobitvenih dejavnosti, torej sive ekonomije v ožjem smislu, tudi vse tiste neregistrirane dejavnosti, ki po obstoječi metodologiji SNR ne prispevajo k oblikovanju bruto domačega proizvoda, bi jih pa po širših kriterijih oz. definiciji lahko opredelili kot proizvodne oz. storitvene dejavnosti.« (Omerzu 2000, 13)

Schneider in Enste sta za grafični prikaz vsebine sive ekonomije uporabila naslednjo tabelo.

Tabela 2.1: Razvrščanje podzemne ekonomije

Tip aktivnosti	Denarne transakcije		Nedenarne transakcije	
NEZAKONITE AKTIVNOSTI	<ul style="list-style-type: none"> - proizvodnja in prekupčevanje z drogami, - trgovina z ukradenim blagom, - prostitucija, - igralništvo, - tihotapljenje, - goljufije 		<ul style="list-style-type: none"> - blagovna menjava: droge, ukradeno blago, tihotapljenje itd, - proizvodnja droge za lastno uporabo, - kraja za lastno uporabo 	
	Davčne utaje	Izogibanje plačila davkov	Davčne utaje	Izogibanje plačila davkov
ZAKONITE AKTIVNOSTI	<ul style="list-style-type: none"> - neprijavljen dohodek samostojnih podjetnikov, - plače, - sredstva, ki so iz neprijavljenih zakonitih dobrin in uslug 	<ul style="list-style-type: none"> - ugodnosti za zaposlene, - dodatki ob rednem dohodku 	<ul style="list-style-type: none"> - blagovna menjava zakonitih uslug in dobrin 	<ul style="list-style-type: none"> - »Naredi sam,« - soseska pomoč

Vir: Lippert in Walker v Schneider in Enste (2000, 5).

Iz tabele 2.1 je razvidno, da siva ekonomija vsebuje neprijavljen prihodek iz zakonite proizvodnje blaga in storitev tako iz denarnih kot tudi blagovnih transakcij, torej vse ekonomske aktivnosti, ki bi bile splošno obdavčljive, če bi bile prijavljene davčnim organom. (Schneider in Enste 2000, 5) Tabela nam dobro prikaže, kaj vse lahko razumemo kot sivo ekonomijo in kako nezakonite aktivnosti ne spadajo v sivo ekonomijo in se z njimi ne ukvarjamo. Presenetljivo se mi zdi dejstvo, koliko zakonitih aktivnosti spada v območje sive ekonomije.

3 Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno

V Sloveniji področje dela in zaposlovanja na črno ureja Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, ki je bil 26. 4. 2000 objavljen v Uradnem listu Republike Slovenije, št. 36. Zakon obsega naslednje opredelitve: kaj je delo na črno, kaj je zaposlovanje na črno, kdo je soudeleženec dela na črno, kaj je nedovoljena reklama. Prav tako so v zakonu opredeljene izjeme, ki jih ne štejemo za delo na črno. Sledijo še opisi nadzora in kazenskih določb.

V letu 2006 je prišlo do sprememb in dopolnitev Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Spremembe in dopolnitve so bile predvsem v zvezi z:

1. legalizacijo nekaterih dejavnosti, ki so bile pred tem obravnavane kot delo ali zaposlovanje na črno,
2. zaostritvijo nekaterih dejavnosti in sankcij pri odkritem delu ali zaposlovanju na črno. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009a, 5)

1. februarja 2007 so na seji Državnega zbora Republike Slovenije potrdili uradno prečiščeno besedilo Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (v nadaljevanju ZPDZC-UPB1).

»Vlada Republike Slovenije je na 10. redni seji 29. 1. 2009 zadolžila Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, da pripravi analizo uveljavitve ter učinkov Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno.« (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009b, 13) Ministrstvo je tako pozvalo vsa ministrstva in inštitucije, ki so povezane s tematiko zakona, naj posredujejo svoje izkušnje in opažanja pri izvajanju določil novele zakona. Spremembe se dotikajo naslednjih področij:

- vsi nadzorni organi naj bi imeli možnost izdajati upravne odločbe o prepovedi opravljanja dejavnosti po določbah zakona;
- sprememba pravilnika o delih, ki se štejejo za osebno dopolnilno delo, ter o postopku priglasitve teh del;
- okrepitev nadzora nad aktivnostjo brezposelnih oseb;
- kadrovska okrepitev nadzornih organov;

- druge aktivnosti. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009b, 13-16)

3.1 Delo na črno

Za delo na črno se šteje opravljanje dejavnosti oziroma dela v naslednjih primerih:

- Če pravna oseba opravlja dejavnost, ki je nima vpisane v sodni register, oziroma opravlja dejavnost, ki je nima določene v temeljnem aktu, ali če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje registrirane ali v temeljnem aktu določene dejavnosti.
- Če podjetnik opravlja dejavnost, katere nima vpisane v ustrezen register, ali če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje registrirane dejavnosti.
- Če pravna oseba ali podjetnik opravlja dejavnost kljub začasni prepovedi opravljanja dejavnosti.
- Če tuje podjetje ne opravlja dejavnosti v Republiki Sloveniji prek podružnic ali opravlja dejavnost brez ustreznega dovoljenja.
- Če posameznik opravlja dejavnost oziroma delo in ni vpisan ali priglašen, kot to določa ta ali drugi zakoni. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 3.čl.)

3.2 Soudeleženec dela na črno

- Pravna oseba, podjetnik ali posameznik, ki omogoči eni ali več osebam opravljanje dela na črno, ali za katere ve, da opravljajo delo na črno, je soudeleženec dela na črno.
- Pravna oseba, podjetnik ali posameznik, ki sklene pogodbo z drugo pravno osebo, podjetnikom ali posameznikom, za katere ve, da opravljajo delo na črno, je soudeleženec dela na črno. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 4.čl.)

3.3 Zaposlovanje na črno

Prepovedano je zaposlovanje na črno, za kar se šteje, če pravna oseba ali podjetnik, ki izpolnjuje pogoje za opravljanje dejavnosti:

- z delavcem ni sklenil pogodbe o zaposlitvi oziroma pogodbe civilnega prava, na podlagi katere se lahko opravlja delo, in delavca ni prijavil v zdravstveno ter pokojninsko in invalidsko zavarovanje,
- zaposli tujca ali osebo brez državljanstva v nasprotju s predpisi o zaposlovanju tujcev,
- omogoči delo dijaka ali študenta brez ustrezne napotnice pooblaščenice organizacije za posredovanje dela, ali če omogoči, da to napotnico uporabi za delo druga oseba.

Za zaposlovanje na črno se šteje tudi, kadar posameznik v svojem imenu in za svoj račun zaposli delavca, ki zanj opravlja delo na črno. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 5.čl.)

3.4 Nedovoljena reklama

Prepovedano je naročanje in objavljanje oglasov (nedovoljena reklama) v časopisih, revijah, radiu, televiziji in drugih elektronskih medijih (oglaševalska organizacija) ali posredovanje in objavljanje reklamnih sporočil na drug način, ki je dostopen javnosti, če pravna oseba, podjetnik ali posameznik ponuja oziroma reklamira delo na črno (po določbah 3. člena ZPDZC) ali če pravna oseba, podjetnik ali posameznik objavlja potrebo po delavcu, katerega delo ni vezano na registrirano oziroma priglašeno dejavnost. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 6.čl.)

3.5 Izjeme, ki jih po ZPDZC ne štejemo kot delo na črno

Po Zakonu o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC-UPB1) obstajajo izjeme, ki se ne štejejo za delo na črno oziroma zaposlovanje na črno:

- medsebojna sosedska pomoč,
- delo v lastni režiji,
- nujno delo,

- humanitarno, karitativno, prostovoljno in dobrodelno delo po tem zakonu in po drugih predpisih,
- osebno dopolnilno delo. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 7.čl.)

Medsebojna sosedska pomoč predpostavlja opravljanje dela med sosedi, kadar med njimi obstaja določena bližina v smislu prebivanja, če med njimi ni sklenjene pogodbe in je delo opravljeno brez plačila ter, če ga ne opravi pravna oseba ali podjetnik, ki opravlja dejavnost, ki je neposredno vezana na opravljeno delo, kakor tudi druge oblike medsosedske pomoči, določene v zakonu. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 8.čl.)

Za **delo v lastni režiji** se smatra opravljanje vseh del na nepremičninah, razen, če s posebnim zakonom ni drugače določeno, in na premičninah v osebni lasti, ter opravljanje storitev, kadar jih opravlja lastnik sam ali njegov zakonec ali oseba, s katero živi v zunajzakonski skupnosti, ali z osebami, s katerimi je v sorodstvu v ravni vrsti do tretjega kolena. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 9.čl.)

Tudi »**nujno delo**« je izvzeto iz sankcioniranja, gre pa za opravljanje nujnih del za preprečitev nesreč ali odstranitev posledic naravnih in drugih nesreč. Za to se štejejo vsa dela, ki so namenjena preprečevanju naravnih nesreč (poplave, plazovi) ali odstranjevanju posledic naravnih nesreč (odstranjevanje ruševin, naplavin) in drugih nesreč (odprava posledic požara in podobno). (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 10.čl.)

Humanitarno, karitativno, prostovoljno in dobrodelno delo so prav tako izjeme Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Za humanitarno, karitativno in prostovoljno delo se šteje brezplačno opravljanje dela za organizacije, ki so registrirane kot humanitarne ali karitativne ter organizirano prostovoljno delo v okviru drugih nevladnih organizacij. Dobrodelno delo pa pomeni brezplačno opravljanje dela, ki je namenjeno varovancem v vzgojno-varstvenih zavodih, šolarjem, dijakom in študentom v izobraževalnih zavodih, bolnikom v bolnišnicah ter osebam v domovih za ostarele. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 11.čl.)

Osebno dopolnilno delo predstavlja delo, ki ga posameznik sam opravlja kot dela pomoči v gospodinjstvu in njim podobna dela, nabira in prodaja gozdne sadeže in zelišča ter opravlja druga manjša dela, pod pogojem, da posebni predpisi ne določajo

drugače. Prav tako se za osebno dopolnilno delo šteje tudi, kadar posameznik osebno sam izdeluje izdelke domače in umetne obrti (potrebno je imeti pridobljeno mnenje po določbi 15. člena obrtnega zakona). Navedena dela posamezniki lahko opravljajo, če letni prihodki iz naslova tega dela ne presegajo minimalne letne plače v Republiki Sloveniji iz preteklega leta, in če so določena v pravilniku o delih, ki jih je moč šteti za osebno dopolnilno delo ter o postopku priglasitve teh del. Osebno dopolnilno delo so posamezniki dolžni pred pričetkom opravljanja priglasiti pristojni upravni enoti, ki jih vpiše v seznam zavezancev, ki opravljajo osebno dopolnilno delo. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 12. člen)

Pod osebno dopolnilno delo spadata tudi: **kratkotrajno delo in malo delo.**

Izjema, ki ni delo na črno, je tudi kratkotrajno delo. Pri tem gre za brezplačno opravljanje dela v mikrodružbi, zasebnem zavodu ali pri podjetniku z največ deset zaposlenimi, kadar jih opravlja zakonec podjetnika ali lastnika oziroma solastnika gospodarske družbe ali zasebnega zavoda oziroma oseba, s katero je v sorodu v ravni vrsti do prvega kolena, in traja največ 40 ur mesečno. Tovrstno delo se mora opravljati v skladu s predpisi o delovnem razmerju (delo otrok, mlajših od 15 let, delovnega časa, nočnega dela, odmorov in počitkov, varstva žensk, varstva delavcev, ki še niso dopolnili 18 let starosti) in predpisi o varnosti ter zdravju pri delu. Tudi tovrstno delo je potrebno prijaviti upravni enoti, kjer se delo opravlja. V prijavi morajo biti navedeni: oseba, ki bo delo opravljala, kraj in čas opravljanja dela ter izjava o izpolnjevanju pogojev iz tega zakona. Upravna enota mora en izvod prijave nemudoma posredovati pristojnemu inšpektoratu za delo. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 12.a. člen)

Za **malo delo** se šteje delo, ki traja največ 20 ur na teden in ne več kot 40 ur na mesec, plačilo za opravljanje tega dela pa ne presega 50% minimalne plače po zakonu, če takšno delo opravlja oseba, ki ni v delovnem razmerju s polnim delovnim časom, ki ne opravlja samostojne dejavnosti in ne prejema pokojnine. Prav tako morajo biti upoštevani vsi že zgoraj navedeni predpisi o delovnih razmerjih. Delodajalec in oseba, ki opravlja malo delo, skleneta pogodbo o mali zaposlitvi, v kateri določita: podatke o pogodbenih strankah, datum nastopa dela, vrsto dela s kratkim opisom in kraj opravljanja dela, čas trajanja dela na dan, na teden in na mesec, določilo o znesku plačila za opravljanje dela in o načinu izplačevanja plačila, druge pravice in obveznosti. Nato delodajalec prijavi osebo, ki opravlja malo delo, v socialno zavarovanje in na

njeno plačilo obračuna in plača prispevke za socialno varnost po zakonu. Pri ugotavljanju in odmeri pravic iz socialne varnosti se zavarovanje po tem členu upošteva kot delovno razmerje s krajšim od polnega delovnega časa po zakonu. (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, 12.b. člen)

4 Metode merjenja dela na črno

Delo na črno je večplastno. Kot delo na črno označimo tako občasno varstvo otrok v soseski kot izgradnjo celotne stavbe v profesionalni izvedbi mreže zaposlenih na črno. Nekatera področja dela na črno so v večini družb splošno priznana, medtem ko določene družbe nekatera področja dela na črno ne upoštevajo. V zadnjih tridesetih letih se je pojavilo veliko metod z namenom ugotoviti razširjenost in vzroke za ta fenomen. (European Commission 2007)

Merjenje sive ekonomije je zelo zahtevno. Schneider in Enste (2002, 15-25) opisujeta tri metode: neposredni pristopi merjenja, posredni pristopi in modelni pristopi.

4.1 Neposredni pristopi

Gre za mikroekonomske pristope, ki zajemajo kakovostno narejene ankete, ki temeljijo na prostovoljnih odgovorih ali davčni reviziji. Vzorčne ankete, ki so narejene za odkrivanje razširjenosti dela na črno, so priljubljena metoda odkrivanja razsežnosti tega pojava v mnogih državah. Glavna slabost opisane metode je poljudnost, banalnost: oboje, točnost in rezultati, so odvisni od sodelovanja intervjuvanca. Direktna vprašanja o delu na črno ne razkrijejo veliko o tem fenomenu, saj le malo intervjuvancev odkrito odgovarja na vprašanja o svojih prekrških. Ker zelo redko dobimo zanesljive odgovore, težko ocenimo, kako je delo na črno razširjeno. Vseeno pa nam lahko dobro izvedene ankete prinesejo veliko informacij o strukturi dela na črno. (Schneider in Enste 2002, 15-16) Prednost tega pristopa pa je, da ne proučuje le razširjenosti pojava, pač pa tudi strukturo in vzroke. (European Commission 2007)

Sivo ekonomijo se lahko ocenjuje s pomočjo razlike med dohodki, prijavljenimi za davčne namene, in resničnimi zaslužki. V nekaterih državah so za merjenje dela na črno usposobljeni posebni davčni revizijski programi. Imajo pa svojo omejitev v primeru, da izbira davkoplačevalcev za namene revizije ni naključna in tako vzorec ni reprezentativen za celotno populacijo. (Schneider in Enste 2002, 15-16)

4.2 Posredni pristopi

Gre za večinoma makroekonomske pristope, pri katerih se uporablja različne ekonomske in druge kazalnike kot informacijo o razvoju sive ekonomije. (Schneider in Enste 2002, 16)

4.2.1 Razlika med nacionalnimi izdatki in dohodkovno statistiko

Ta pristop temelji na razliki med dohodkovno in izdatkovno statistiko. V nacionalnih računih bi moral biti bruto domači proizvod (BDP), izmerjen po dohodkovni metodi, enak BDP, izmerjenim po izdatkovni metodi. Če je na voljo neodvisna ocena izdatkovne strani nacionalnih računov, potem je lahko razlika med izdatkovno in dohodkovno metodo kazalnik obsega sive ekonomije. Nacionalne statistike težijo k zmanjšanju te razlike, zato bi bilo smiselno uporabiti prvotno ugotovljeno razliko, in ne tiste, ki je objavljena. Če so vse izdatkovne komponente pravilno izmerjene, ta pristop lahko prinese dobro oceno obsega sive ekonomije. V praksi pa razlike odražajo napake v nacionalnih statistikah in v aktivnosti sive ekonomije, zato ta ocena ni preveč zanesljiva. (Schneider in Enste 2002, 16)

4.2.2 Razlika med uradno in dejansko zaposlenostjo

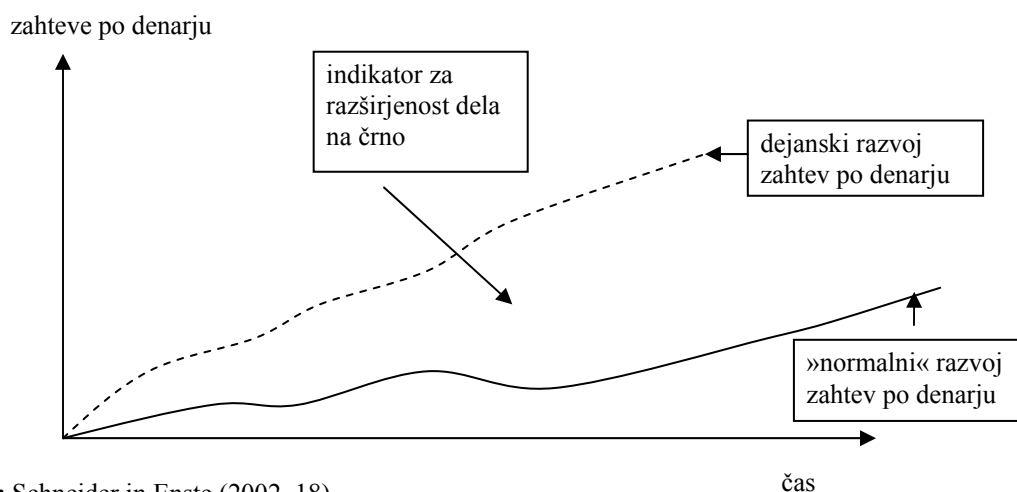
Upadanje udeležbe delovne sile v formalni ekonomiji je lahko kazalnik povečanih aktivnosti v sivi ekonomiji. Če je celotna udeležba delovne sile konstanta, je zmanjšanje uradne stopnje udeležbe, ceteris paribus, lahko kazalnik povečanja nedovoljenih aktivnosti. Slabost te metode je vpliv mnogih drugih dejavnikov na razlike v stopnji udeležbe. Ljudje lahko delajo v sivi ekonomiji in istočasno tudi imajo formalno zaposlitev. Tovrstne ocene so zelo nezanesljivi kazalniki obsega in razvoja dela na črno. (Schneider in Enste 2002, 17)

Posredne metode so bile deležne kritik, da so njihovi izračuni predpostavljali nerealno visoke stopnje dela na črno, neposredne metode pa naj bi predpostavljale prenizke stopnje razširjenosti pojava, saj ni bil vsak anketiranec pripravljen priznati udeležbe v delu na črno. Pripravljenost za odgovarjanje na vprašanja v intervjuju je odvisna od serije faktorjev, kot sta na primer splošna sprejetost fenomena v družbi ali pa splošno zaupanje v anonimnost raziskav. Ti faktorji se med državami (ali celo v posamezni

državi) lahko zelo razlikujejo. V neki soseski je lahko malo dela na črno, a je splošno sprejeto v družbi. Delo na črno v podjetjih ali pa delo na črno pri ljudeh, ki prejemajo socialno podporo, lahko v javnosti uživa manj odobravanja, in je zato manj verjetno, da se prikaže v intervjuju. (European Commission, 2007)

4.2.3 Monetarne metode

Slika 4.1: Osnovna monetarna metoda za merjenje sive ekonomije

Vir: Schneider in Enste (2002, 18).

Delo na črno se ponavadi plačuje z gotovino, da se pusti čim manj sledi. Če se povpraševanje po gotovini poveča nad »normalno« relativno ali absolutno vrednost, lahko predpostavimo, da so se aktivnosti v sivi ekonomiji povečale (glej sliko 4.1). Obstaja več monetarnih tehnik za merjenje sive ekonomije: transakcijski pristop, valutno povpraševanje itd. (Schneider in Enste 2002, 17-18)

4.2.4 Metoda fizičnega vložka (poraba elektrike)

Obstajata dve metodi, ki predpostavljata, da je poraba električne energije pokazatelj o količini dela na črno.

Kaufmann in Kaliberda (Schneider in Enste 2002, 22) v svoji metodi predpostavljata, da je rast celotne porabe električne energije kazalnik rasti uradnega in neuradnega BDP. Pri tem pristopu se razlika med bruto stopnjo uradnega BDP in bruto stopnjo celotne potrošnje elektrike lahko pripiše rasti sive ekonomije.

Lackò (Schneider in Enste 2002, 22) predpostavlja, da je določen del sive ekonomije povezan s porabo električne energije v gospodinjstvu. Med drugim obsega domačo proizvodnjo »naredi-sam« aktivnosti in druge neregistrirane proizvodnje in storitve. Domneva se, da je v državah, kjer je sekcija sive ekonomije, povezana s potrošnjo električne energije v gospodinjstvih, visoka, je tudi drugi, nemerljiv del skrite ekonomije, visok.

4.3 Modelni pristop

Do sedaj opisane metode so oblikovane tako, da merijo razširjenost in razvoj sive ekonomije ter upoštevajo zgolj en faktor, ki naj bi zajel vse učinke sive ekonomije. Dejstvo je, da se vplivi pojavljajo istočasno v proizvodnji, na trgu dela in na denarnem trgu. Še bolj pomembna kritika pa je, da le določeni monetarni pristopi upoštevajo faktorje, ki določajo razširjenost sive ekonomije. Modelni pristop izrecno upošteva več vzrokov, ki vodijo v obstoj in razširjenost sive ekonomije ter njenih multiplikativnih vplivov skozi čas. Metoda temelji na statistični teoriji o neopazovanih spremenljivkah. (Schneider in Enste 2002, 24)

5 Vzroki za delo na črno

Obstaja veliko vzrokov za delo na črno. Glavni po izboru H. Ensta so vzpon bremena davkov in prispevkov za socialno varnost, ki rastejo skupaj s povečanjem števila regulativ formalne ekonomije, pospešeno upadanje tedenskega delovnega časa, zgodnje upokojitve, povečana stopnja brezposelnosti, dolgoročno upadanje državljsanske zavesti in zvestobe javnim institucijam vzporedno z nižanjem »davčne morale« (H. Enste 2003).

Večja kot je razlika med zaslužkom brez davčnih obveznosti in zaslužkom, ki ostane po odvedenih davkih, več je dela na črno oz. sive ekonomije. Več kot je regulativ na trgu dela, več je dela na črno. (H. Enste 2003)

Zanimivo pa je, da mednarodne in zgodovinske primerjave ne podpirajo nujno ideje, da je višja davčna stopnja povezana z visoko stopnjo dela na črno. Friedman je ugotovil, da so visoke davčne stopnje v bistvu povezane z zmanjšanjem aktivnosti v sivi ekonomiji. Predpostavil je, da se delodajalci ne odločajo za delo na črno zato, da bi se izognili davkom, pač pa, da se izognejo birokraciji in korupciji. Mnogo držav, posebno države z bivšim socialističnim gospodarstvom, ne združujejo visokih davčnih stopenj z visoko razširjenostjo dela na črno, torej je najbolje zaključiti, da ne obstaja popoln vzorec o povezavi med visokimi davčnimi stopnjami in delom na črno. (OECD 2004, 254)

Da bi zmanjšali stopnjo nezaposlenosti, so v Franciji in Nemčiji zmanjšali delovni čas. V ozadju je bila ideja, da je zgolj omejena količina dela, ki mora biti prerazporejena. Ta ideja pa zavrača ključni faktor, da prisiljeno manjšanje delovnih ur, v nasprotju s preferencami delodajalcev, poveča možnost delovnih ur, ki so lahko opravljene v sivi ekonomiji. Upadanje ur v formalni ekonomiji pa je lahko tudi pozitivno, če si zaposleni želijo več prostega delovnega časa oz. so nezmožni opravljati delo. (H. Enste 2003, 95)

Adrian Smith je ugotovil, da povečanje stroškov dela sili delodajalce, da iščejo bolj primerno delovno silo, ki je manj rigidna, bolj mobilna, pogosto brez sindikalnih gibanj in se jo lažje prikaže kot višek. Večinoma gre za gospodinje, študente, upokojence, imigrante, ki so pogosto depriviligirane skupine. Prav te skupine so pogosto vključene v

delo na črno. Paradoksalno je, da je ravno povečanje zaščite zaposlitve tudi vzrok za povečanje sive ekonomije. Povečevanje stroškov dela sili tako delodajalce kot zaposlene, da se vključujejo v aktivnosti zunaj formalnega trga dela. (Smith 1981,19).

Priseljenci (Smith 1981, 19-20), ki prihajajo iz revnejših držav oz. regij, se pogosteje odločajo za slabše plačano delo na črno, saj jih k temu sili golo preživetje v tuji deželi oz. regiji. Tisti, ki prispejo v določeno državo kot ilegalni pribežniki, se ne morejo zaposliti v formalni ekonomiji, ker nimajo ustreznih dokumentov. Če je v državi (regiji), kamor so prispeli, velika stopnja nezaposlenosti, potem imajo priseljenci še manjše možnosti za formalno zaposlitev.

Nekateri vidijo spremembe v družbeni drži oz. v vedenjskih vzorcih, ki delajo sivo ekonomijo bolj opazno in sprejemljivo, kar je vzrok za povečanje le-te. Novi družbeni odnosi bi bili torej lahko zgrajeni ob soobstajanju dveh ekonomij: formalne in neformalne. (Smith 1981,20).

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve v svojem poročilu navaja naslednje vzroke za delo na črno: izogibanje davkom, izboljšanje socialnega položaja posameznikov, nižji stroški dela, izognitev birokraciji, zloraba pravic s področja socialne varnosti itd. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno, 2007)

6 Posledice dela in zaposlovanja na črno

Delo in zaposlovanje na črno ima ogromno negativnih posledic tako za državo in socialno varnost kot tudi za delodajalce in zaposlene ter za premoženje in varnost ljudi in okolja.

6.1 Posledice za državo in socialno varnost

6.1.1 Negativne posledice za državo in socialno varnost

Država izgubi prilive v državni proračun, poveča pa se ji odliv za različne socialne transferje prebivalstva. Gre za socialne transferje, ki imajo za osnovo izračuna prihodek prebivalstva iz legalnih oblik dela. Zmanjšajo se sredstva za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, kar pa posledično pomeni povečan pritisk na proračun, kar povečuje obremenitev davkoplačevalcev. Posledica dela na črno pa je tudi rušenje pravne kulture in varnosti družbe, kar se vidi v napadu na temelje pravne države. (Omerzu 2000, 18-22)

6.2 Posledice za delodajalce

6.2.1 Negativne posledice za delodajalce

Na trgu proizvodnje in storitev prihaja (zaradi nizkih stroškov dela in zaposlovanja) do nelojalne konkurence. Nizki stroški izvirajo iz neplačevanja davkov in prispevkov za zaposlene na črno, kar pa povečuje tudi stroške legalnega dela in zaposlovanja. V primeru, da se delo na črno izvaja kot dodatna aktivnost ob rednem delu, se njegove posledice lahko pokažejo v povečanju odsotnosti (posebej v dejavnostih z nizkimi plačami), nižji storilnosti, večji utrujenosti in s tem povezanem večjem številu nesreč pri delu. (Omerzu 2000, 18-22)

6.2.2 Pozitivne posledice za delodajalce

Za delodajalce je delo na črno najbolj privlačno ravno zaradi izogibanja davkom in bremenu državnih regulativ. Tako se lahko izognejo neposrednim in posrednim stroškom. Neposredni stroški so npr. globe, posredne stroške pa se izračuna tako, da merimo količino časa, ki je potrebna, da delodajalec izpolni vse predpisane regulative in dokumente, povezane z njimi. (Djankov in drugi 2003)

Delo in zaposlovanje na črno omogočata postopno razvijanje posameznih dejavnosti. Veliko današnjih multinacionalk se je razvilo prav iz kletnih, garažnih delavnic, ki jih lahko označimo kot delo na črno. Govorimo o uspešnih multinacionalkah (Rebook, Apple, Microsoft, Kentucky fried chickens, Benneton ...) na področju računalništva, prehrane, športne obutve in oblačilne industrije. Veliko poslovnih idej se je začelo v pogojih dela, ki bi ga lahko označili kot delo na črno, in se kasneje prelevilo v legalne ideje. Prav v takih delovnih pogojih se pogosto lahko lažje razvija inovativnost, ki bi jo lahko veliki in okoreli delovni sistemi omogočili. (Omerzu 2000, 18-22)

6.3 Posledice za zaposlene

6.3.1 Negativne posledice za zaposlene

Z delom na črno si zaposleni povečujejo možnosti izgube legalne zaposlitve in zmanjšuje se zanimanje brezposelnih oseb za redne oblike dela in zaposlovanja. Če se delo izvaja kot dopolnilna dejavnost, se poveča možnost za nastanek invalidnosti zaradi preutrujenosti. V primeru, da se delo na črno izvaja kot edina oblika zaposlitve, je to še nevarnejše za zaposlenega, saj mu onemogoča zakonske zaščite, zlasti s področja zdravstvenega in pokojninsko-invalidskega zavarovanja, ki mu pripada v formalni zaposlitvi. (Omerzu 2000, 21-22)

6.3.2 Pozitivne posledice za zaposlene

Veliko družin se odloča za delo na črno, ker jim dohodki iz legalnih dejavnosti ne omogočajo preživetja. Zaposleni si tako lahko povečajo družinski proračun. Dohodki, pridobljeni iz sive ekonomije, so neregistrirani prihodki. Ravno neregistrirani prihodki omogočajo zaposlenim, da se potegujejo za materialne in nematerialne socialne transferje. (Omerzu 2000, 21-22)

6.4 Posledice za premoženje in varnost ljudi in okolja

6.4.1 Negativne posledice za premoženje in varnost ljudi in okolja

Delo na črno povečuje možnost za različne nesreče, kot so požari, eksplozije plina, prometne nesreče zaradi nekakovostno opravljenega dela na črno. Lahko se povečajo izdatki zavarovalnic. Negativni vplivi na okolje so: nekontrolirano odlaganje odpadkov (gradbeništvo, avtomehanika), izpusti plinov v ozračje (procesi varjenja, taljenja in

gorenja), onesnaževanje voda (pranje, strojenje kož) itd. Potrošnik pa se sooča še z enim negativnim dejstvom: od izvajalca ne more izterjati odškodnin za slabo kakovost produktov oz. storitev. (Omerzu 2000, 21-22)

7 Dejavnosti in učinki odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno v Republiki Sloveniji

V Republiki Sloveniji področje dela na črno nadzorujejo: inšpektorji Tržnega inšpektorata Republike Slovenije, inšpektorji Prometnega inšpektorata Republike Slovenije, inšpektorji Davčne uprave Republike Slovenije; področje zaposlovanja na črno pa nadzorujejo inšpektorji Inšpektorata Republike Slovenije za delo. (Komisija Vlade republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 8-12)

Tržni inšpektorat Republike Slovenije ima zaposlenih 115 inšpektorjev (Tržni inšpektorat Republike Slovenije). Od leta 1996 do leta 2008 se je število davčnih inšpektorjev znižalo iz 465 na 366. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009b, 15) Inšpektorat Republike Slovenije za delo pa zaposluje 87 inšpektorjev. (Inšpektorat Republike Slovenije za delo 2008, 15)

7.1 Spremembe predpisov

V letu 2006 je prišlo do dopolnitve Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno z legalizacijo nekaterih dejavnosti (opisane v poglavju 3., ki so bile pred tem obravnavane kot delo ali zaposlovanje na črno, in z zaostritvijo nekaterih dejavnosti in sankcij pri odkritem delu ali zaposlovanju na črno. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 5)

Zaostritev sankcij v primeru dela in zaposlovanja na črno pa se je izvedla npr., ko je na napotnico študenta delala druga oseba. Pri spremembi zakona se je uvedla zakonska domneva, da se pri brezposelni osebi, ki je zalotena pri zaposlitvi na črno, šteje ali domneva, da ima pri tem delodajalcu sklenjeno delovno razmerje za nedoločen čas, delodajalec pa mora taki osebi v roku treh dni po tem, ko je bila ugotovljena zaposlitev na črno, izročiti pisno pogodbo o zaposlitvi za nedoločen čas. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 5)

V letu 2006 so začele veljati tudi občutno višje globe v primeru kršitve Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 5)

V letu 2007 je bila uveljavljena nova davčna zakonodaja z namenom razbremenitve gospodarstva, vzpostavitvijo konkurenčnega, poenostavljenega in preglednega sistema davkov ter administrativne poenostavitve. Cilji so bili zmanjšanje stroškov dela preko zmanjšanja dohodnine in davka na izplačane plače, ustvariti konkurenčno davčno okolje, povečanje pravne varnosti ter poenostavljanje predpisov in postopkov. Uveljavitev novega davčnega sistema naj bi prispevala k večjemu zaposlovanju in zmanjševanju obsega dela in zaposlovanja na črno. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 5)

V gostinstvu je bil leta 2005 sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona, s katerim so bili ukinjeni izobrazbeni pogoji za opravljanje dejavnosti, kar se je lahko odrazilo v zmanjšanju dela na črno v letu 2007, saj so se posamezniki, ki niso imeli ustrezne izobrazbe, lahko prijavi in zakonito opravljali dejavnost. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 5-6)

7.2 Kršitve zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno

Kršitve Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno lahko razdelimo v štiri kategorije: delo na črno, soudeležba pri delu na črno, reklamiranje dela na črno in zaposlovanje na črno. Prav tako pa lahko kršitve razdelimo glede na udeležene subjekte: pravne osebe in podjetniki ter posamezniki. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 6)

V nadaljevanju so prikazani podatki Komisije Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno, objavljeni v Poročilu o dejavnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno za leto 2007. Ponazoritev podatkov je v tabeli 7.1. Nadaljnja interpretacija se prav tako nanaša na te podatke.

Tabela 7.1: Kršitve Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno glede na subjekte med leti 2003-2007

KRŠITVE	Delo na črno					Soudeležba pri delu na črno				
Leto	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Pravne osebe in podjetniki	1253	873	488	252	191	10	12	10	3	5
Posamezniki	624	770	648	494	519	13	28	18	7	15
Skupaj	1877	1643	1136	746	710	23	40	28	10	20
KRŠITVE	Reklamiranje dela na črno					Zaposlovanje na črno				
Leto	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Pravne osebe in podjetniki	9	820	766	671	751	820	766	671	751	528
Posamezniki	6	7	5	8	5	7	5	8	5	3
Skupaj	15	827	771	679	756	827	771	679	756	531
KRŠITVE	skupaj									
Leto	2003	2004	2005	2006	2007					
Pravne osebe in podjetniki	2092	1674	1170	1009	736					
Posamezniki	650	830	720	571	598					
Skupaj	2742	2504	1890	1580	1334					

Vir: Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno (2008).

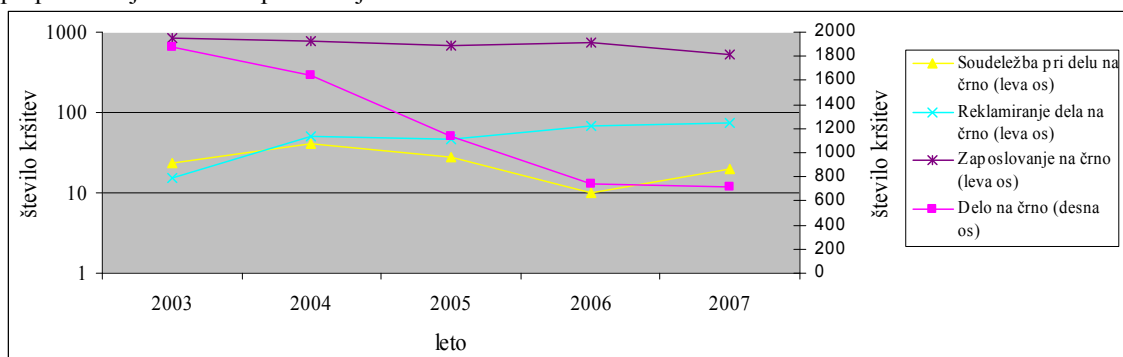
V letu 2003 je bilo ugotovljenih kar 1253 kršitev pravnih oseb in podjetnikov v zvezi z delom na črno in 624 kršitev posameznikov. Pri pravnih osebah in podjetnikih se je to število kršitev občutno zmanjševalo, tako da je bilo leta 2007 tovrstnih kršitev le 191. Pri posameznikih gre za nihanja med leti 2003 in 2007, v letu 2007 pa je to število 519. Skupni trend (glej sliko 7.1) je negativen, kar pomeni, da se število kršitev dela na črno zmanjšuje.

Soudeležba pri delu na črno pri pravnih osebah in podjetnikih se je od leta 2003 (10 kršitev) in do leta 2007 (5 kršitev) za polovico zmanjšala. Pri posameznikih pa izstopa leto 2004, ko je bilo največ kršitev, in sicer 28, do leta 2007 pa je ta številka upadla na 20. Če pogledamo skupno soudeležbo (glej sliko 7.1) pri delu na črno, se pravi tako pravnih oseb in podjetnikov kot tudi posameznikov, lahko opazimo nihanja z največjim številom kršitev leta 2004 (40 kršitev) in najmanjšim številom leta 2006 (10 kršitev).

Reklamiranje dela na črno je pri pravnih osebah in podjetnikih dokaj nihajoče, saj je bilo leta 2003 tovrstnih kršitev 9, leta 2005 samo ena, leta 2007 pa največ 12. Med posamezniki je reklamiranje na črno bolj razširjeno in se z leta v leto povečuje. Leta 2003 so nadzorniki ugotovili 6 kršitev, leta 2007 pa kar 61. Tudi skupni trend (glej sliko 7.1) je pozitiven, z izjemo leta 2005, ko je tovrstnih kršitev manj kot v letu 2006. Po mojem mnenju je reklamiranje dela na črno zelo razširjeno, ampak slabo sankcionirano. Če pomislim, koliko oglasov za npr. inštruiranje in varstvo otrok ter razna druga dela videvam vsakodnevno, se mi zdi število kršitev zelo majhno. Seveda pa moram poudariti, da gre lahko pri tovrstnih oglasih za prijavljeno delo in ne delo na črno.

Zaposlovanje na črno pravnih oseb in podjetnikov je kar močno zastopano med kršitvami, saj je bilo leta 2003 kar 820 kršitev, leta 2007 pa jih je 528. Med posamezniki je tovrstnih kršitev občutno manj, leta 2003 jih je bilo 7, leta 2007 pa le 3. Za skupni trend (glej sliko 7.1) bi lahko rekli, da je negativen, z izjemo leta 2006, ko je bilo kršitev več kot pa leto poprej.

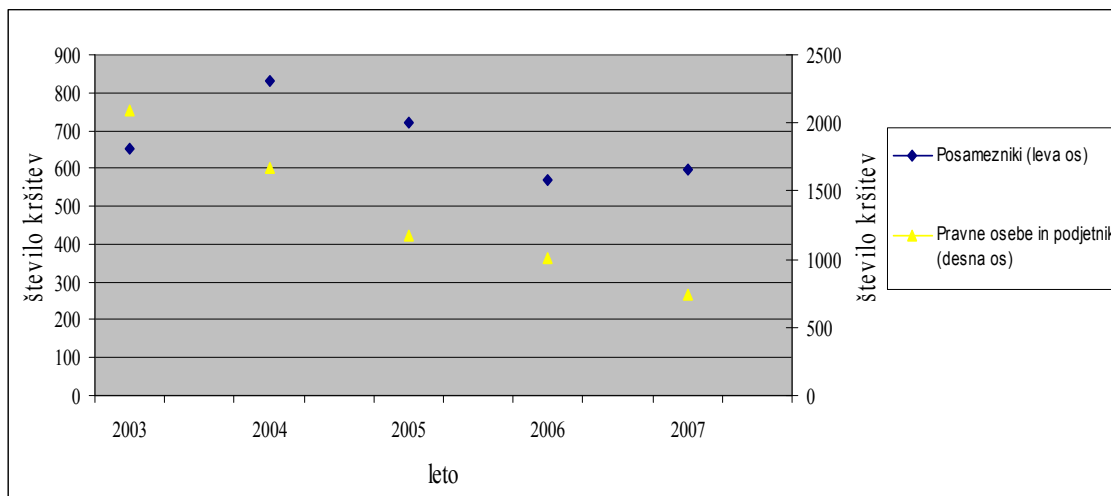
Slika 7.1: Vrste kršitev, skupaj med pravnimi osebami in podjetniki ter posamezniki, Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno med leti 2003-2007

Vir: Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno (2008).

Slika 7.1 nam ponazori število kršitev skupaj (delo na črno, soudeležba na črno, reklamiranje dela na črno, zaposlovanje na črno). Vpletenost v kršitve se je pri pravnih osebah in podjetnikih od leta 2003 (2092 kršitev) do leta 2007 (736 kršitev) občutno zmanjšala. Pri posameznikih pa gre za nihanja z največjim številom kršitev leta 2004 (830 kršitev) in najmanjšim številom leta 2006 (571 kršitev).

Slika 7.2: Kršitve (skupaj) Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno glede na subjekte med leti 2003-2007

Vir: Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno (2008).

V zadnjem opazovanem letu 2007 so nadzorni organi največjo pozornost namenili dejavnostim, pri katerih so v preteklih letih zaznali največji delež dela in zaposlovanja na črno. Te dejavnosti so:

- gradbeništvo,
- gostinstvo,
- trgovina,
- prevoz oseb in tovora,
- prireditvene dejavnosti, pridobitne dejavnosti društev. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 6)

Inšpektorji so posebno pozornost namenili tudi pregledu poslovanja avtoodpadov, vzdrževanja avtomobilov, taksistov in nedovoljenega oglaševanja, predvsem na spletu. Nadzorni organi ugotovijo vsako leto manj kršitev Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008, 6)

7.3 Sankcije

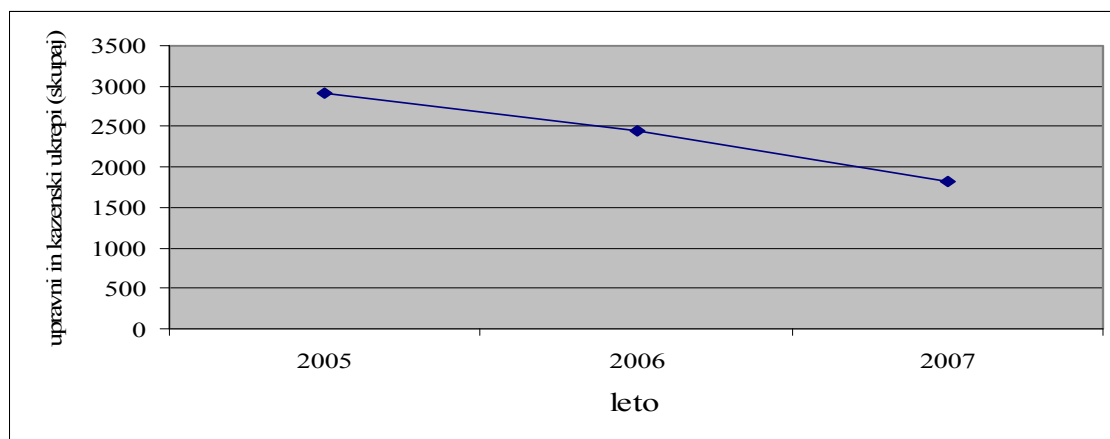
V tabeli 7.2 so prikazani ukrepi nadzornih organov med leti 2005 in 2006. Število upravnih odločb o prepovedi opravljanja dejavnosti se je od leta 2006 (591 odločb) do leta 2007 (484 odločb) zmanjšalo. Za več kot polovico se je zmanjšalo tudi število upravnih izvršb, in sicer iz 51 v letu 2006 na 16 v letu 2007. Prav tako se je zmanjšalo tudi število prekrškovnih ukrepov iz 1807 v letu 2006 na 1323 leta 2007. Slika 4 nam prikazuje negativen trend zmanjševanja števila upravnih in kazenskih ukrepov skupaj.

Tabela 7.2: Ukrepi nadzornih organov, med leti 2005-2006

UKREP	LETO		
	2005	2006	2007
Upravne odločbe o prepovedi opravljanja dejavnosti	*	591	484
Upravna izvršba	*	51	16
Prekrškovni ukrepi	*	1807	1323
Upravni in kazenski ukrepi -skupaj	2908	2449	1823

Vir: Komisija Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno (2008)¹.

Slika 7.3: Upravni in kazenski ukrepi (skupaj) nadzornih organov med leti 2005-2007

Vir: Komisija Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno (2008).

¹ * ni podatka

7.4 Ugotovitve in predlogi

Obseg dela in zaposlovanja je moč zmanjšati le z usklajeno uporabo preventivnih in prisilnih ukrepov. V državne institucije je potrebno vpeljati naslednje ukrepe:

- na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije je potrebno spremljati razvoj, uporabo ter rezultate uporabe metod ocenjevanja obsega in strukture neprijavljenega dela,
- nadaljevati s prilagoditvijo kazalnikov spremljanja dejavnosti, učinkov in stanja pri krepitvi boja proti delu na črno,
- povečati finančno disciplino,
- medsebojno usklajeno delovanje nadzornih organov,
- preučiti možnosti za pripravo systemske rešitve nadzora prodaje storitev in blaga preko uradno potrjenih registrskih blagajn (neposredna povezava z Ministrstvom za finance),
- ureditev statusa fizičnih oseb, ki opravljajo kmetijsko (prav tako vrtnarsko) dejavnost v zakonu o kmetijstvu,
- preučiti možnosti pretoka informacij med nadzornimi organi in organi, ki odločajo v zvezi s prekrški na drugi stopnji, o poteku prekrškovnega postopka po vložitvi pravnega sredstva,
- analizirati možnost vzpostavitve pretoka informacij v zvezi z izvršbo neplačanih izrečenih glob. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno 2008,15)

7.4.1 Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ)

- Izvajanje akcij obveščanja in ozaveščanja javnosti o tveganjih in negativnih posledicah dela in zaposlovanja na črno, tako z vidika posameznika, kot z vidika gospodarstva;
- spodbujanje razvoja socialnega podjetništva;
- pregled vseh možnih legalnih oblik dela;
- poostren nadzor nad nelegalnim »posojanjem delavcev drugemu delodajalcu«;
- nadaljevanje z izvajanjem projekta »Spodbujanje zaposljivosti, izobraževanja in socialnega vključevanja delavcev migrantov in njihovih družin«;

- okrepitev mednacionalnega sodelovanja med državami EU. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009b, 16)

7.4.2 Davčna uprava Republike Slovenije (DURS)

- Krepitev kulture, znotraj katere je izpolnjevanje davčnih obveznosti samoumevno;
- projekt »Siva ekonomija«;
 - Nadzor nad registriranimi podjetji in samostojnimi podjetniki, ki opravljajo rizične dejavnosti in so za opravljanje le-teh tudi registrirani, ne evidentirajo pa prometa ter zaposlujejo na črno, da se izognejo plačilu davkov.
 - Nadzor nad pravnimi osebami, podjetniki in posamezniki, ki opravljajo dejavnost, pa te dejavnosti nimajo vpisane v register, oziroma opravljajo dejavnost, ki je nimajo določene v temeljnem aktu, ali opravljajo dejavnost, ki ne ustreza izpolnjevanju pogojev za opravljanje registrirane, ali za opravljanje dejavnosti sploh niso registrirani. (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2009b, 17)

7.4.3 Ministrstvo za gospodarstvo

- Poudarek na preiskovanju dela na črno s strani posameznikov (šušmarjev);
- poostren nadzor na področju nedovoljenega oglaševanja na svetovnem spletu.

8 EU ukrepi za zmanjševanje dela na črno

Delo na črno je zelo kompleksen pojav, zato ne obstaja neka preprosta rešitev, kako bi ga odpravili.

V letu 2003 je Evropski svet sprejel resolucijo o preoblikovanju dela na črno v redno zaposlitev, kar zajema predvsem naslednje ukrepe:

- zmanjšati finančno privlačnost dela na črno, ki izhaja iz davčnih sistemov in sistemov dajatev, ter permisivnosti sistemov socialne zaščite v zvezi z izvajanjem dela na črno,
- administrativna/upravna reforma in poenostavitev z namenom zmanjšanja stroškov za usklajenost s predpisi,
- krepitev mehanizmov za nadzor in sankcije (inšpektorji za delo, davčni inšpektorji),
- meddržavno sodelovanje med članicami Evropske unije,
- dejavnosti, ki povečujejo ozaveščenost. (Commission of the European communities 2007, 6)

8.1 Finančna privlačnost dela na črno

Nivo, način in izvajanje različnih oblik obdavčevanja predstavljajo velik razlog za razširjenost dela na črno. Toda tudi drugi dejavniki niso zanemarljivi, na primer zaupanje ljudi v finančno in socialno varstvo. Mnoge članice Evropske unije so se tega lotile z izboljšanjem finančne stimulacije za redno delo, najbolj s povišanjem neobdavčene osnove iz opravljanja dela, s pravilno uravnavo minimalne plače z zakoni ali kolektivnimi dogovori. Statistika nam pokaže splošen, a počasen upad davčne obremenitve dela z nizkimi dohodki. Znatno se je povišala minimalna plača, še posebej pri novih članicah. V mnogih novih članicah EU je zelo razširjena »plača na roko«. Posledično se tovrstna plačila manjšajo, ko se povečuje minimalna plača. Bonitete za delo in minimalne socialne ugodnosti bi morale biti dovolj velike, da bi omogočale dostojno življenje, medtem ko bi bilo redno delo v kombinaciji z bonitetami finančno

bolj privlačno od dela na črno. V večini držav članic so uvedli strožje kontrole prejemnikov bonitet. Uradne službe v povezavi z ugodnostmi bi morale biti finančno bolj privlačne kot pa delo na črno. (Commission of the European communities 2007, 6-7)

8.2 Administrativna/upravna reforma in poenostavitev

Videti je, da sta breme administracije, posebno za netipična in sezonska dela, skupaj z obdavčitvijo dela najmočnejša dejavnika spodbude dela na črno. Poenostavljeni sistemi registracije delavcev so bili predstavljeni z velikim dvigom delovnih mest npr. v Grčiji (družinski delavci), v Franciji (sezonski delavci v poljedelstvu, v hotelih in restavracijah), na Nizozemskem (gospodinjska dela) in v Nemčiji (»mini-jobs«). (Commission of the European communities 2007, 7-8)

Obstaja prostor za nadaljnjo izboljšavo Zakona o delu in administrativnih sistemov, da bi lahko bolje shajali s povpraševanjem po kratkoročnem delu in pomanjkanjem na trgu dela. Prav tako obstaja široko področje pristopa specifičnih sektorjev za preobrazbo dela na črno v redno delo (posebej v hotelih in restavracijah, kmetijstvu in gospodinjstvih). Pravni red Evropske skupnosti za prosti prehod delavcev bi moral biti okrepljen in olajšan (posebej preko EURES-a). Potrebno bi bilo tudi nadalje izkoristiti možnosti e-vlade, »on-line« registracije in izmenjave informacij med administrativnimi bazami podatkov. (Commission of the European communities, 2007)

8.3 Nadzor in sankcije

Za boljše delovanje je potrebno več sodelovanja med različnimi vladnimi službami, kot so inšpektorji za delo, davčni inšpektorji, inšpektorji za socialno varnost in strokovnjaki, ki postavljajo zakone. Novi zakoni so povzročili boljše ugotavljanje dela na črno v kar nekaj državah EU (Nemčija, Finska, Francija, Italija, Slovaška ...). V mnogo primerih gre za posodobljeno definicijo dela na črno, ki odseva razvoj trga dela (delo prek agencije, sklepanje pogodb s podizvajalci ...), prav tako pa so bili sprejeti kriteriji za odkrivanje lažnega samozaposlovanja. (Commission of the European communities 2007, 8-9)

Posplošena je postala obveznost prijave zaposlenega od prvega dneva zaposlitve. Uvedene so bile sankcije za ilegalne delavce iz držav tretjega sveta, v nekaterih primerih so jih okrepili tudi s pomočjo prepovedi o javnih naročilih. Komisija je spodbujala, da bi se tovrstne sankcije poenotile med članicami EU. (Commission of the European communities 2007, 8-9)

8.4 Mednarodno sodelovanje znotraj EU

Prišlo je do bilateralnih dogovorov o napotitvi delavcev med Francijo, Belgijo in Nemčijo, in kar nekaj tovrstnih dogovorov je še predvidenih. V skupini držav članic EU je prišlo do sodelovanja v spodbujanju in izmenjavi strokovnega znanja o širšem področju dela na črno in s tem povezanih politik. Institucionalni okvir za nadzor prekomejnega prehoda delavcev potrebuje nadaljnja prilagajanja hitrejšemu tempu in kompleksnosti prekomejnega poslovanja. (Commission of the European communities 2007, 9-10)

8.5 Zavedanje

Potekale so uspešne kampanje o zavedanju dela na črno (Danska: »fair play«). V novih državah članicah so se kampanje usmerjale predvsem na »plače na roke«. (Litva: »Work Contract Works«). V javnosti je treba povečati zavedanje o tveganjih, ki so povezana z delom na črno. Potrebno je informirati javnost o pozitivnih učinkih celotnega plačila davkov in o zavarovalnem učinku prispevkov za socialno varnost. (Commission of the European communities 2007, 10)

8.6 Skupne ugotovitve poročila Evropske skupnosti in možni ukrepi

Neprijavljeno delo v EU se v preteklih letih ni znatno zmanjšalo, saj je še vedno v ospredju finančna privlačnost v povezavi z davčno goljufijo. Države članice so sprejele posamezne ukrepe, vendar pa očitno manjka ocena rezultatov ter združevanje strokovnega znanja in izkušenj. Države članice morajo okrepiti svoja prizadevanja v boju proti delu na črno in predlagani ukrepi so naslednji:

- izboljšanje kakovosti javnih financ, zlasti z učinkovitostjo javne porabe in sistemov obdavčevanja, z zmanjšanjem stroškov dela, ki ne spadajo v plačo, in s prenosom davčnega bremena na alternativne vire prihodka;

- zmanjšanje upravne zapletenosti v davčnih sistemih in sistemih prejemnikov;
- omejevanje mobilnosti delavcev iz novih držav članic kot dejavnik, ki ovira preusmeritev neprijavljenega dela, zato naj države članice čim prej preučijo te ureditve;
- države članice naj delu na črno namenijo ustrezno pozornost pri odločanju o načinih za izvajanje skupnih načel prožne varnosti;
- z zakonodajo je potrebno urediti sankcije zoper delodajalce državljanov tretjih držav, ki nezakonito prebivajo v EU;
- proučiti je potrebno najustreznejšo metodologijo za številčno merjenje dela na črno. (Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno, 2008)

9 Opis raziskave Eurobarometer 284: »Undeclared work in the European union«

Raziskava Eurobarometer 284 z naslovom »Undeclared work in the European union« je bila opravljena s strani strokovnjakov in znanstvenikov pod okriljem Evropske komisije. Gre za pilotno študijo, ki med drugim preizkuša, ali je možno enako učinkovito uporabiti identično metodo v vseh državah EU-27. Namen raziskave je uporaba enake metodologije, vprašalnika in definicij v vseh državah EU-27. V vsaki državi so intervjuvali med 500 in 1 500 intervjuvancev. Gre za relativno majhne vzorce in zato je še posebej potrebno biti previden pri interpretaciji. Med 25. 5 in 30. 6. 2007 je potekalo intervjuvanje državljanov, ki so starejši od 15 let, v vseh EU-27 državah. (European Commission 2007, 3-5)

Tabela 9.1: Sodelujoče države Evropske unije s številom intervjuvancev in populacijo nad 15 let

Država	kratica	Število intervjuvancev 15+	Populacija 15+
Belgija	BE	1040	8 650 994
Bolgarija	BG	1000	6 671 699
Republika Češka	CZ	1024	8 571 710
Danska	DK	1007	4 411 580
Nemčija	DE	1510	64 361 608
Estonija	EE	1004	887 094
Grčija	EL	1000	8 693 566
Španija	ES	1007	37 024 972
Francija	FR	1039	44 010 619
Irska	IE	1003	3 089 775
Italija	IT	1017	48 892 559
Republika Ciper	CY	503	596 752
Latvija	LV	1010	1 418 596
Litva	LT	1017	2 803 661
Luksemburg	LU	510	374 097
Madžarska	HU	1000	8 503 379
Malta	MT	500	321 114
Nizozemska	NL	1001	13 030 000
Avstrija	AT	1009	6 848 736
Poljska	PL	1000	31 967 880
Portugalska	PT	1002	8 080 915
Romunija	RO	1004	18 173 179
Slovenija	SI	1037	1. 720 137
Slovaška	SK	1075	4 316 438
Finska	FI	1026	4 348 678
Švedska	SE	1001	7 486 976
Združeno kraljestvo	UK	1313	47 686 578
SKUPAJ		26659	392 942 290

Vir: European Commission (2007).

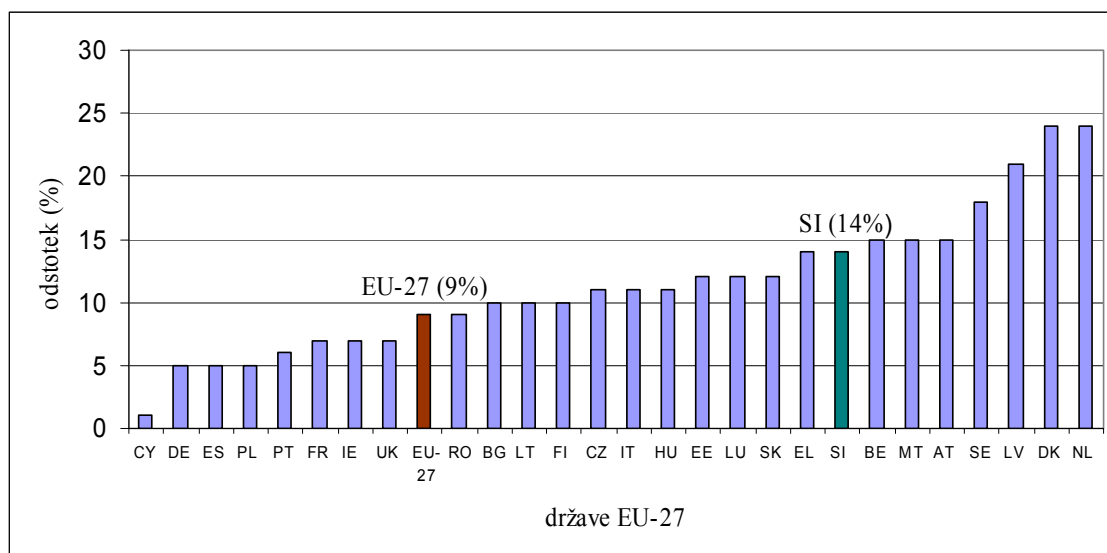
10 Ugotovitve raziskave

Obdelala sem podatke iz raziskave Eurobarometer 284 z naslovom »Undeclared work in the European union« in podala svojo interpretacijo. Za boljšo ponazoritev sem se poslužila grafične ponazoritve. Intervjuvanci so odgovarjali na neposredna vprašanja, kar sem poimenovala »realni podatki«, podajali pa so tudi svoja mnenja in stališča, kar pa sem poimenovala »mnenja o delu na črno«.

10.1 Realni podatki

10.1.1 Delež ljudi, ki se poslužujejo blaga in uslug, ki so proizvod dela na črno

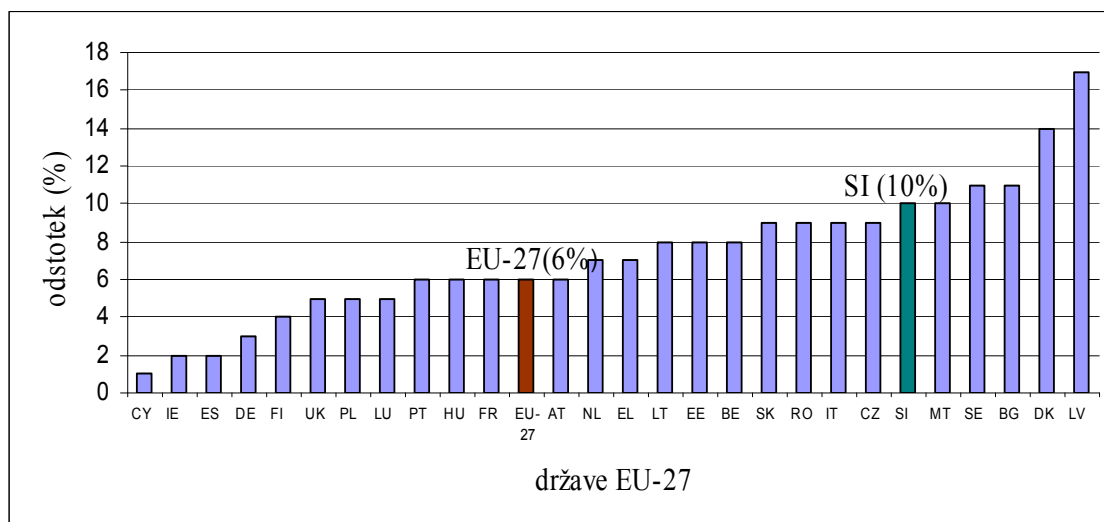
Slika 10.1: Delež ljudi, ki se poslužujejo uslug, ki so proizvod dela na črno

Vir: European Commission (2007, 9-10).

Izbrana populacija EU-27, starejša od 15 let, je odgovarjala na vprašanje: Ali ste v zadnjih 12 mesecih uporabili katerokoli uslugo, za katero lahko domnevate, da je produkt dela na črno? (QB8). Povprečje v EU-27 je 9%, najnižjo vrednost (1%) zavzema Ciper, najvišjo vrednost (24%) pa Danska in Nizozemska. Slovenija s svojimi 14% odstopa od evropskega povprečja za 5%. (European Commission 2007, 9-10)

Slika 10.2: Delež ljudi, ki se poslužujejo blaga, ki so proizvod dela na črno

Vir: European Commission (2007, 9-10).

Intervjuvanci so odgovarjali na vprašanje: Ali ste v zadnjih 12 mesecih pridobili katerokoli blago, za katero lahko domnevate, da je produkt dela na črno? (QB9). Povprečje v EU-27 znaša 6%. Najnižji delež (1%) je izmerjen na Cipru, najvišji delež pa v Latviji, in sicer 17%, sledijo Danska s 14%, in Bolgarija ter Švedska z 11%. Slovenija se z vrednostjo 10% nahaja v zgornji polovici lestvice in je posledično nad EU-27 povprečjem. (European Commission 2007, 9-10)

10.1.2 Vrste blaga in storitev, ki so produkt dela na črno

Intervjuvanci so kot najpogostejše blago in usluge, ki so jih prejeli iz črnega trga, naštevati izdelke iz prodaje na drobno (CD, DVD, računalniška oprema, obleke, pohištvo). Sledili so gospodinjski servisi (vrtnarjenje, nega otrok in starejših), nato pa še gradbena dela, obnovitvena opravila in drugo. (European Commission 2007, 9-10)

10.1.3 Sociodemografske karakteristike ljudi, ki se poslužujejo dela na črno

Podatki, pridobljeni iz raziskave, ne pokažejo tipičnih lastnosti ljudi, ki se poslužujejo uslug in blaga iz črnega trga.

Tabela 10.1: Uporaba blaga/uslug, ki so proizvod dela na črno, glede na spol, starost, izobrazbo, status in kraj bivanja

	Da	Ne	Brez odgovora/ Ne vem
SPOL			
Moški	12%	82%	6%
Ženski	9%	85%	6%
STAROST			
15-24	11%	84%	6%
25-39	13%	80%	7%
40-54	12%	83%	5%
55+	8%	87%	6%
IZOBRAZBA (Končana pri)			
15	6%	88%	7%
16-19	11%	84%	6%
20+	17%	79%	5%
Študentje	11%	84%	5%
POKLIC			
Samostojni podjetnik	16%	77%	7%
Menedžer	16%	80%	4%
Beli ovratnik	14%	79%	7%
Fizični delavec	10%	84%	6%
Gospodinjski delavec	9%	86%	6%
Brezposeln	10%	85%	5%
Upokojenec	7%	87%	6%
KRAJ BIVANJA			
Podeželje	10%	85%	5%
Malo mesto	11%	83%	6%
Veliko mesto	12%	83%	6%

Vir: European Commission (2007, 13).

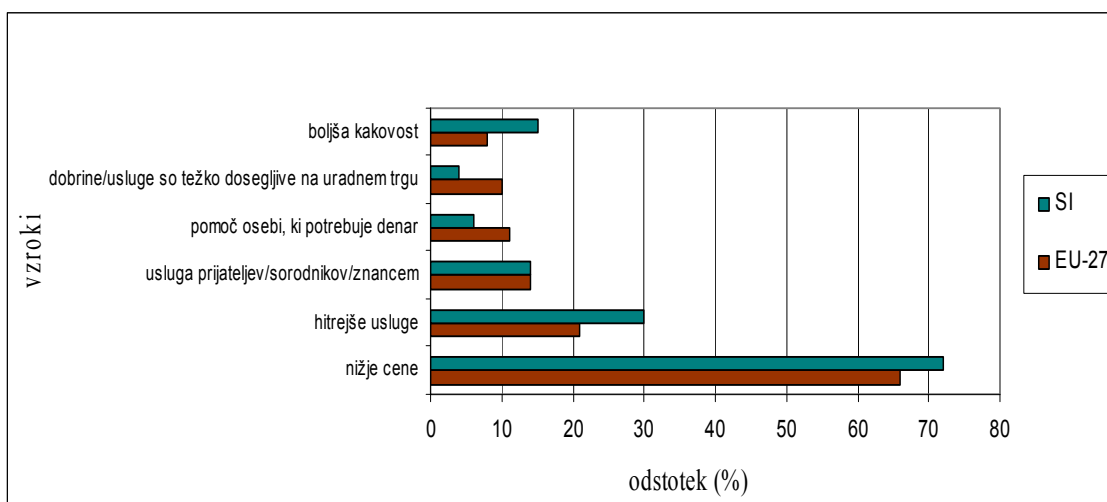
Pri interpretaciji podatkov je potrebno razložiti, da se morebitne razlike pojavljajo na relativno majhnem vzorcu, s katerega ne moremo zanesljivo posploševati na celotno populacijo.

- Razlika v spolu med moškimi (12%) in ženskami (9%), ki so uporabljale blago oz. usluge v zadnjem letu, znaša 3%. Ženske so manjkrat vključene v uporabo blaga /uslug, ki so produkt dela na črno.
- Med 25 in 45 letom se največkrat pojavlja uporaba dobrin in uslug, ki so proizvod dela na črno. Starejši ljudje nad 55 letom se za tovrstne oblike dobrin in uslug ne odločajo pogosto (8%).

- Podatki nam pokažejo tudi dejstvo, da se ljudje, ki so končali svojo izobrazbo pri 20+, največkrat odločajo za dobrine oz. usluge iz črnega trga. Zanimivo je, da se za proizvode dela na črno pogosteje odločajo ljudje, ki imajo nadpovprečne prihodke oz. so zaposleni kot samostojni podjetniki, menedžerji in beli ovratniki, ne pa npr. upokoјenci. Kraj bivanja ne pokaže skoraj nikakršnih razlik med podeželjem ter malim oz. velikim mestom glede uporabe blaga in uslug s črnega trga. (European Commission 2007, 12)

10.1.4 Vzroki, zaradi katerih se ljudje odločajo za uporabo blaga in uslug iz črnega trga

Slika 10.3: Vzroki za uporabo blaga in uslug iz črnega trga, primerjava med EU-27 in Slovenijo

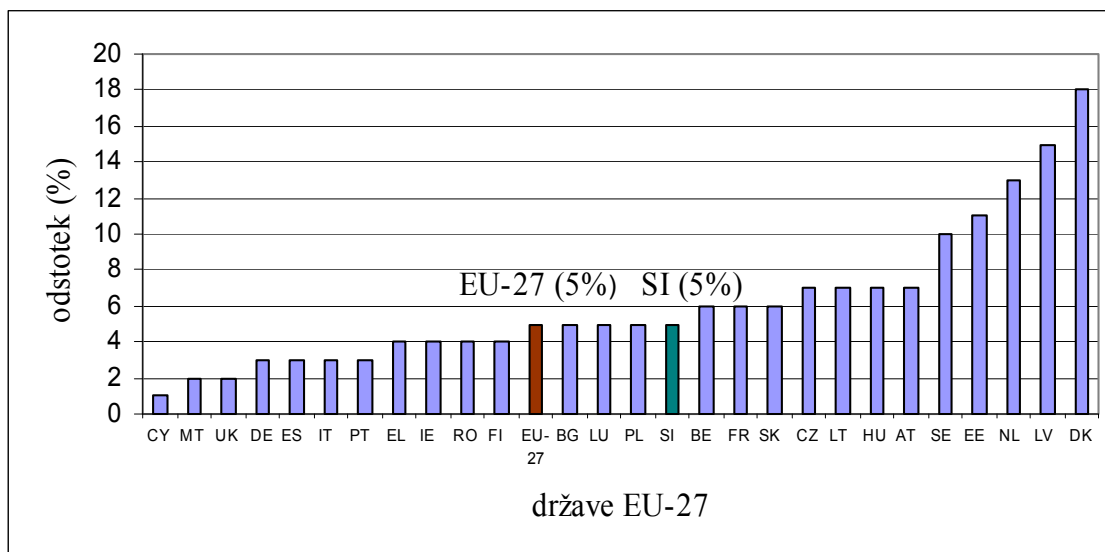

Vir: European Commission (2007, 16).

Tako intervjuvanci v EU-27 (66%) kot tudi tisti v Sloveniji (72%) so kot bistven razlog uporabe blaga oz. uslug iz črnega trga navajali nižje cene. Da lahko blago oz. uslugo na črnem trgu hitreje dobimo, je menilo kar 21% intervjuvancev v EU-27 in 30% v Sloveniji. (European Commission 2007, 16)

10.1.5 Delež ljudi, ki delajo na črno

Slika 10.4: Delež ljudi, ki so v zadnjih 12 mesecih delali na črno

Vir: European Commission (2007, 18).

Vprašanje: Ali ste v zadnjih 12 mesecih izvajali kakršnokoli aktivnost, ki se smatra kot delo na črno? Pri tem vprašanju je potrebno opozoriti, da gre za zelo občutljivo temo. V vseh EU državah obstajajo zakoni, ki tovrstne aktivnosti sankcionirajo. Za intervjuvance je težje priznati, da sami delajo na črno, kot pa da se poslužujejo blaga oz. uslug, ki so proizvod dela na črno. V različnih državah se opravljanje dela na črno različno obravnava. Lahko gre za razumevanje nekaterih oblik dela na črno kot nekaj vsakdanjega in jih posledično ljudje ne zaznavajo kot delo na črno, nasprotno pa so v nekaterih državah zelo stroge sankcije za delo na črno, prav tako pa je lahko javno mnenje zelo netolerantno do tovrstnih oblik dela. (European Commission 2007, 18)

V državah EU-27 je delež ljudi, ki so v zadnjih 12 mesecih delali na črno, 5%. Največji delež ljudi, ki delajo na črno, je na Danskem (18%), sledita Latvija s 15% in Nizozemska s 13%. Najnižji delež ljudi, ki delajo na črno, pa je na Cipru (1%) in Malti (2%). (European Commission 2007, 18)

10.1.6 Blago in storitve, ki so produkt ljudi, ki delajo na črno

V raziskavi Eurobarometer 284 so ugotovili, da so se posamezniki v povprečju (EU-27) največkrat ukvarjali z gospodinjskimi opravili, in sicer 19%. Za gospodinjska opravila se smatrajo čistilni servisi, varovanje otrok in nega starejših. Sledilo je gradbeništvo s 16%, kar pa zajema tako manjša popravila kot gradnjo celotne nove stavbe. Na tretjem mestu z 9% pa so osebni servisi (npr. frizerji). V Sloveniji so prav tako na prvem mestu gospodinjska opravila z 22%, sledijo gradbeništvo z 11%, na tretjem mestu pa so razna popravila (serviserji). (European Commission 2007, 21)

10.1.7 Sociodemografske značilnosti ljudi, ki delajo na črno

Tabela 10.4: Spol, starost, izobrazba ljudi, ki delajo na črno

	Da	Ne	Brez odgovora/ Ne vem
SPOL			
Moški	6%	91%	3%
Ženski	3%	9%	3%
STAROST			
15-24	9%	88%	3%
25-39	6%	90%	4%
40-54	4%	93%	3%
55+	2%	96%	2%
IZOBRAZBA (Končana pri)			
15	3%	94%	3%
16-19	5%	92%	3%
20+	5%	92%	3%
Študentje	9%	89%	2%
POKLIC			
Samostojni podjetnik	8%	88%	4%
Menedžer	3%	93%	4%
Beli ovratnik	4%	93%	3%
Fizični delavec	6%	90%	4%
Gospodinjski delavec	3%	95%	2%
Brezposeln	9%	87%	4%
Upokojenec	1%	96%	3%
Študent	9%	89%	2%

Vir: European Commission (2007, 25).

Šest odstotkov moških in polovica manj (3%) žensk je v zadnjih 12 mesecih delalo na črno. Prevlada moške populacije v tovrstnih aktivnostih se kaže v skoraj vseh državah

EU-27, razen v Španiji, Franciji in Italiji. V Španiji in Franciji gre za razmerje 1:1 med moškimi in ženskami, ki opravljajo delo na črno. V Italiji ženske dominirajo v teh aktivnostih. Zelo pomembno pri tem je opozoriti, da moški prevladujejo v gradbeništvu, v gospodinjskih servisih pa ženske. Posledično je delež moških oz. žensk, ki delajo na črno, odvisen od sektorja, ki je v določeni državi v ospredju. (European Commission 2007, 24)

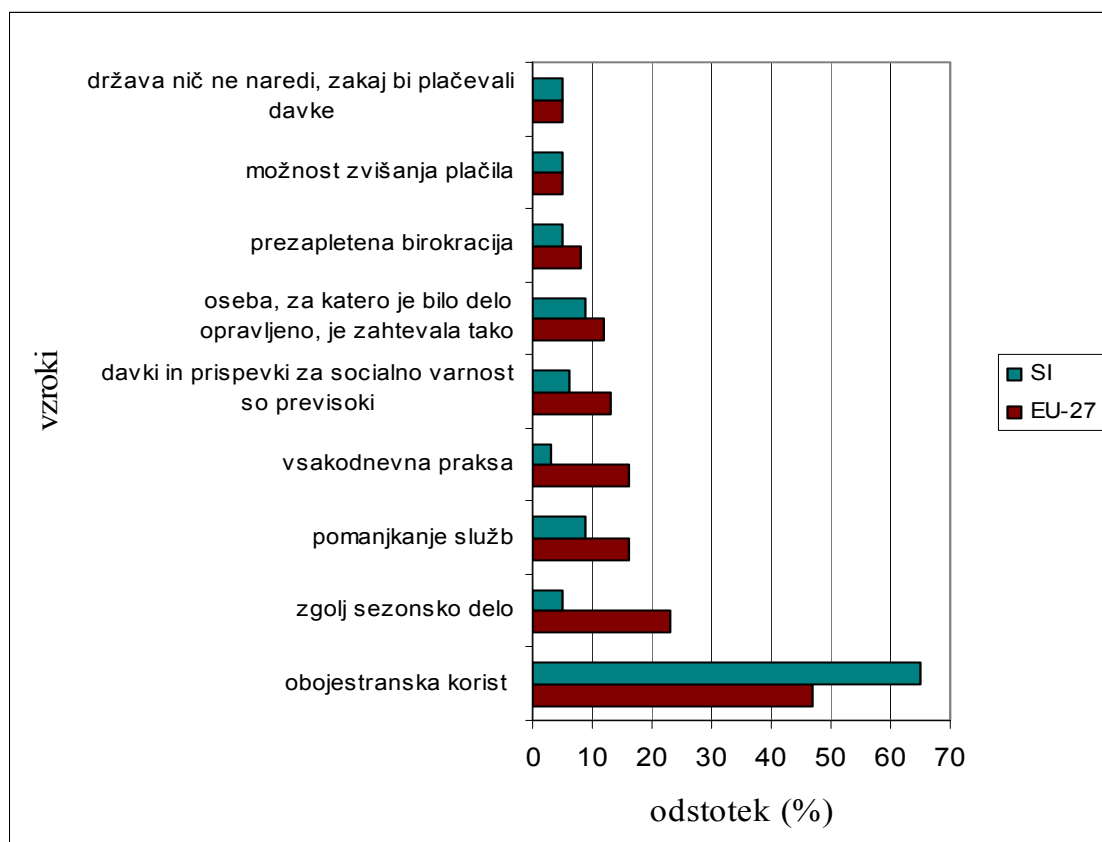
Delo na črno najbolj prakticirajo mlajši ljudje med 15 in 24 letom, in sicer 9% le teh. Z leti se število ljudi, ki delajo na črno, zmanjšuje. Najnižji delež, zgolj 2%, tako zaznamo pri ljudeh, starejših od 55 let. Lahko rečemo, da je več kot dve tretjini intervjuvancev, ki delajo na črno, v starosti do 40 let. (European Commission 2007, 24)

Za brezposelne in samostojne podjetnike se predvideva, da so večkrat vpleteni v delo na črno. Za samozaposlene je več priložnosti za sodelovanje v tovrstnem delu. Brezposelni pa so ponavadi osebe, ki imajo veliko prostega časa in nujno potrebo po dohodku. Z delom na črno lahko pridejo do dohodka v državah z visoko brezposelnostjo, ali pa si z delom na črno dopolnijo svoje omejene dohodke iz socialnih transferjev. Obe predpostavki sta se potrdili, saj so tako samozaposleni (8%) kot tudi brezposelni (9%) najbolj zastopani na črnem trgu delovne sile. Izpostaviti je potrebno tudi študente, ki so s svojimi 9% prav tako najvišje na lestvici ljudi, ki delajo na črno. Najnižjo stopnjo okupacije z delom na črno se vidi pri upokojencih (1%) in gospodinjskih delavcih. (3%). (European Commission 2007, 24)

10.1.8 Vzroki, zaradi katerih se ljudje odločajo za delo na črno

Pri vprašanju o vzrokih za delo na črno se je skoraj polovica (47%) intervjuvancev v EU-27 strinjala, da imata obe strani, ki sta v delo na črno vpleteni, korist. Sledil je razlog, da gre zgolj za sezonsko delo (23%), ki ga ni vredno prijaviti. 16% vprašanih v EU-27 dela na črno zato, ker ni služb na formalnem trgu dela. (European Commission 2007, 26)

Slika 10.5: Vzroki, zaradi katerih se ljudje odločajo za delo na črno, primerjava med EU-27 in Slovenijo

Vir: European Commission (2007, 26).

V Sloveniji je prav tako visoko na prvem mestu obojestranska korist (65%), sledita pa z veliko nižjim deležem (9%) razloga, da je oseba, za katero je bilo delo opravljeno, zahtevala, da se ga ne prijavi, in pomanjkanje na običajnem trgu dela. (European Commission 2007, 26)

10.2 Mnenja o delu na črno

10.2.1 Zaznavanje dela na črno

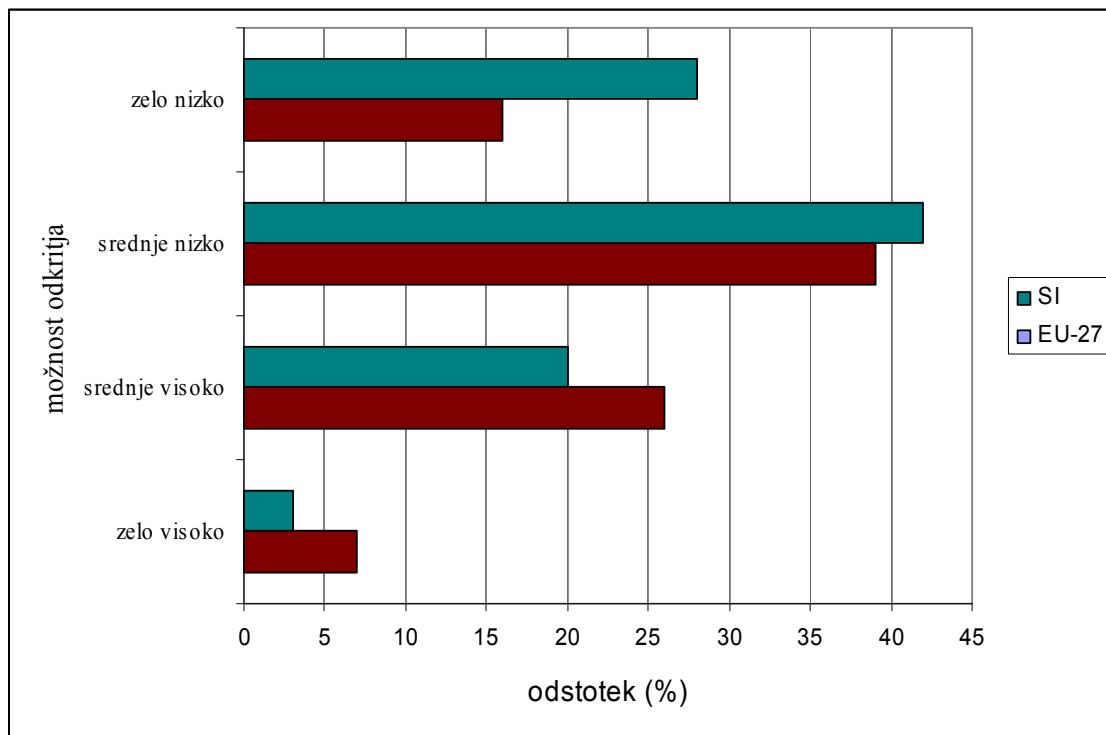
Kako družba zaznava fenomen dela na črno, so v Eurobarometru 284 raziskovali na petih področjih:

- možnost odkritja med izvajanjem ali uporabo dela na črno,
- pričakovane sankcije pri odkritju,
- ocenjen delež ljudi, ki so vpleteni v delo na črno,
- socialne skupine, ki izvajajo delo na črno,

- vzroki za delo na črno. (European Commission 2007, 35)

10.2.1.1 Možnost odkritja med izvajanjem ali uporabo dela na črno

Slika 10.6: Možnost odkritja med izvajanjem ali uporabo dela na črno, primerjava med EU-27 in Slovenijo

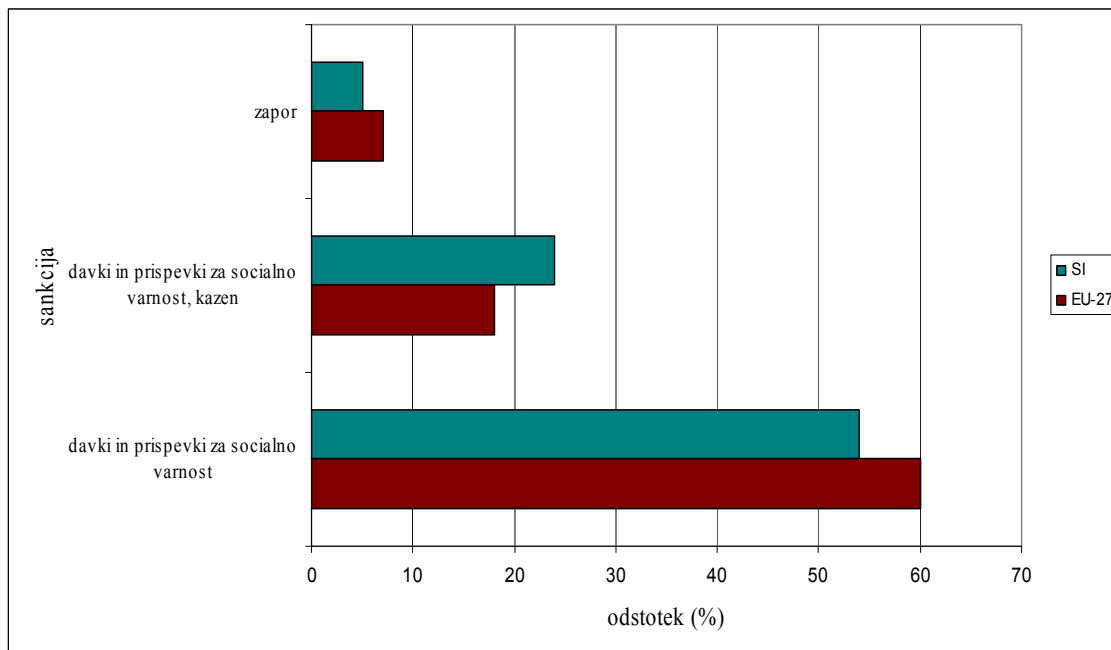
Vir: European Commission (2007), tabela QB3.

V EU-27 in prav tako v Sloveniji so ljudje mnenja, da je možnost odkritja pri nedovoljenem delu na črno srednje majhna ali zelo majhna. V EU-27 se je za srednje nizko možnost odkritja opredelilo 39% in za zelo nizko 16% ljudi. V Sloveniji pa se je za srednje nizko možnost odločilo 42% in za zelo nizko 28% ljudi. (European Commission 2007, 36)

Zanimiv je podatek, da ljudje, ki so vpleteni v delo na črno bodisi kot uporabniki bodisi kot aktivna delovna sila, dojemajo tveganje, da te odkrijejo, kot zelo majhno v primerjavi z ljudmi, ki ne sodelujejo pri tovrstnih aktivnostih. Lahko celo sklepamo, da ljudje, ki izvajajo oziroma uporabljajo delo na črno, dojemajo možnost odkritja kot zelo majhno. Dojemanje tveganja, da te odkrijejo, je lahko povezano z dosedanjimi izkušnjami. (European Commission 2007, 37)

10.2.1.2 Pričakovane sankcije pri odkritju

Slika 10.7: Pričakovane sankcije pri odkritju dela na črno, primerjava med EU-27 in Slovenijo

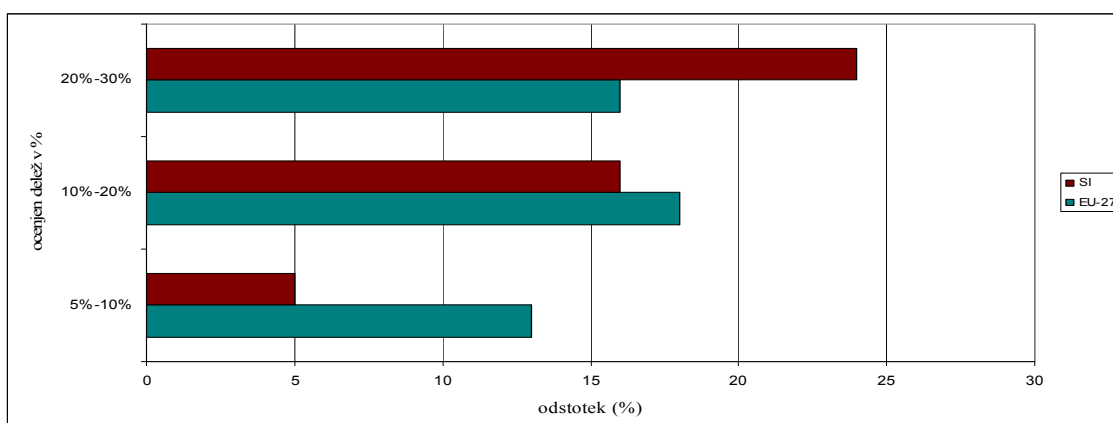

Vir: European Commission (2007, 38).

Tako v EU-27 kot tudi v Sloveniji ljudje pričakujejo, da je pri odkritju dela na črno potrebno poravnati vse davke in prispevke za socialno varnost, kot tudi plačati kazen. Tako meni 60% ljudi v EU-27 in 54% ljudi v Sloveniji. Za zapor pa se je odločilo zgolj 7 % ljudi v EU-27 in 5% ljudi v Sloveniji. (European Commission 2007, 37-38)

10.2.1.3 Ocenjen delež ljudi, ki so vpleteni v delo na črno

Slika 10.8: Ocenjen delež ljudi, ki so vpleteni v delo na črno, primerjava med EU-27 in Slovenijo

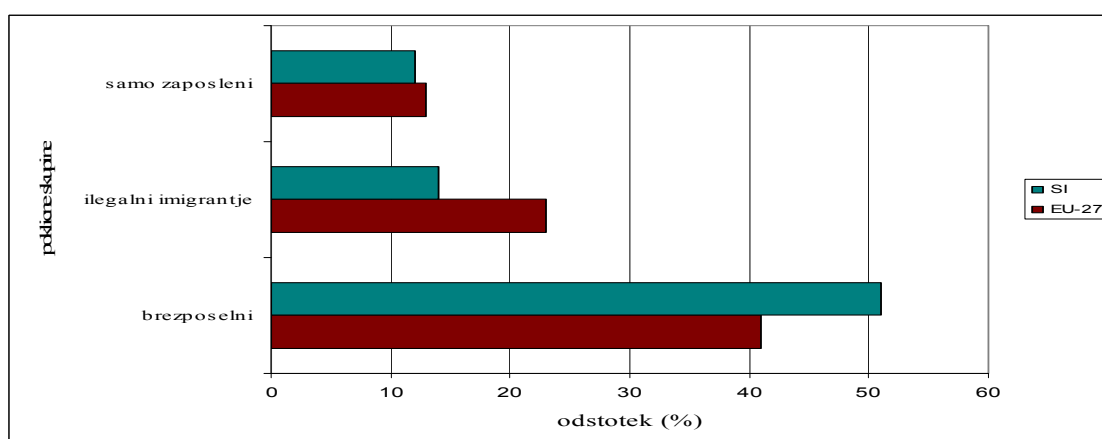

Vir: European Commission (2007, 38).

V EU-27 ljudje največkrat ocenjujejo delež dela na črno med 10%-20%. Tudi v Sloveniji se kar 24% vprašanih strinja, da je dela na črno med deset in dvajset odstotki. Za opcijo, da je dela na črno med 20-30%, pa se je v Sloveniji odločilo 21%. Posledično lahko rečemo, da skoraj polovica Slovencev (45%) ocenjuje, da je v Sloveniji več kot 10% dela na črno. (European Commission 2007, 38)

10.2.1.4 Mnenja o osebah, ki delajo na črno (katere skupine)

Slika 10.9: Mnenja o osebah, ki delajo na črno (katere skupine), primerjava med EU-27 in Slovenijo

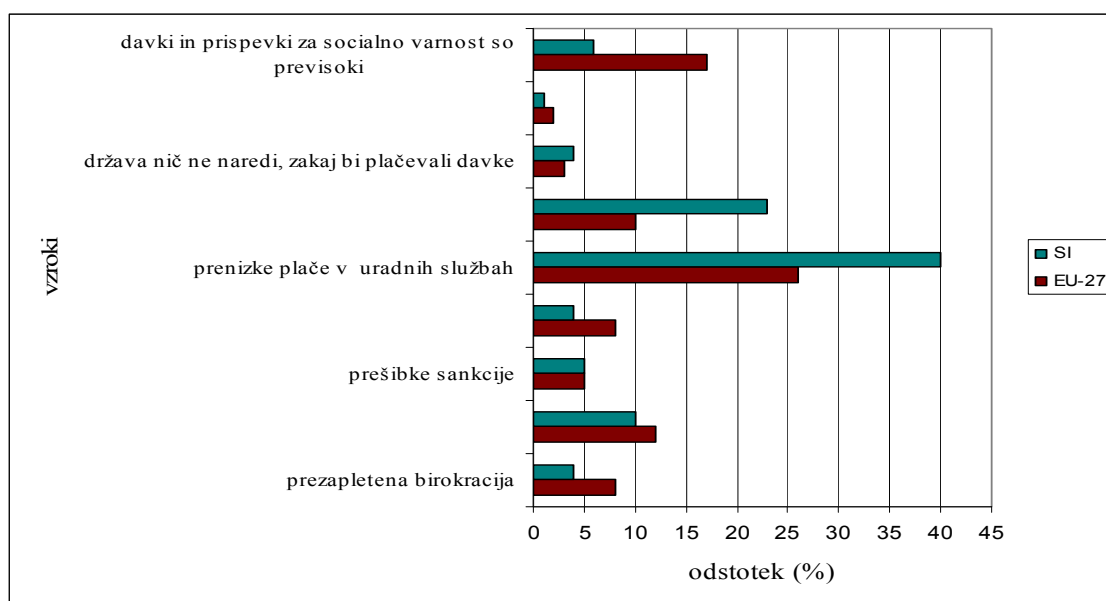

Vir: European Commission (2007, 39).

Ljudje si tako v EU-27 kot tudi v Sloveniji predstavljajo, da so v delo na črno največkrat vpleteni brezposelni, sledijo pa ilegalni imigranti in samozaposleni. Ocenjen delež za brezposelne v EU-27 je 41%, v Sloveniji pa brezposelne omenja kar polovica (51%) vprašanih. (European Commission 2007, 39)

10.2.1.5 Mnenja o vzrokih za delo na črno

Slika 10.10: Mnenja o vzrokih za delo na črno, primerjava med EU-27 in Slovenijo

Vir: European Commission (2007, 41).

V EU-27 in prav tako v Sloveniji so ljudje za glavni razlog, zakaj po njihovem mnenju ljudje delajo oz. se poslužujejo dela na črno, izpostavili, da so v običajnih službah prenizke plače. Ta razlog je izpostavilo 26% ljudi iz EU-27 in kar 40% Slovencev. Drugi glavni razlog v EU-27 so previsoki davki in prispevki za socialno varnost. V Sloveniji pa je na drugem mestu pomanjkanje služb, in sicer se je za ta razlog odločilo kar 23% ljudi. (European Commission 2007, 41)

10.2.2 Sprejemanje dela na črno

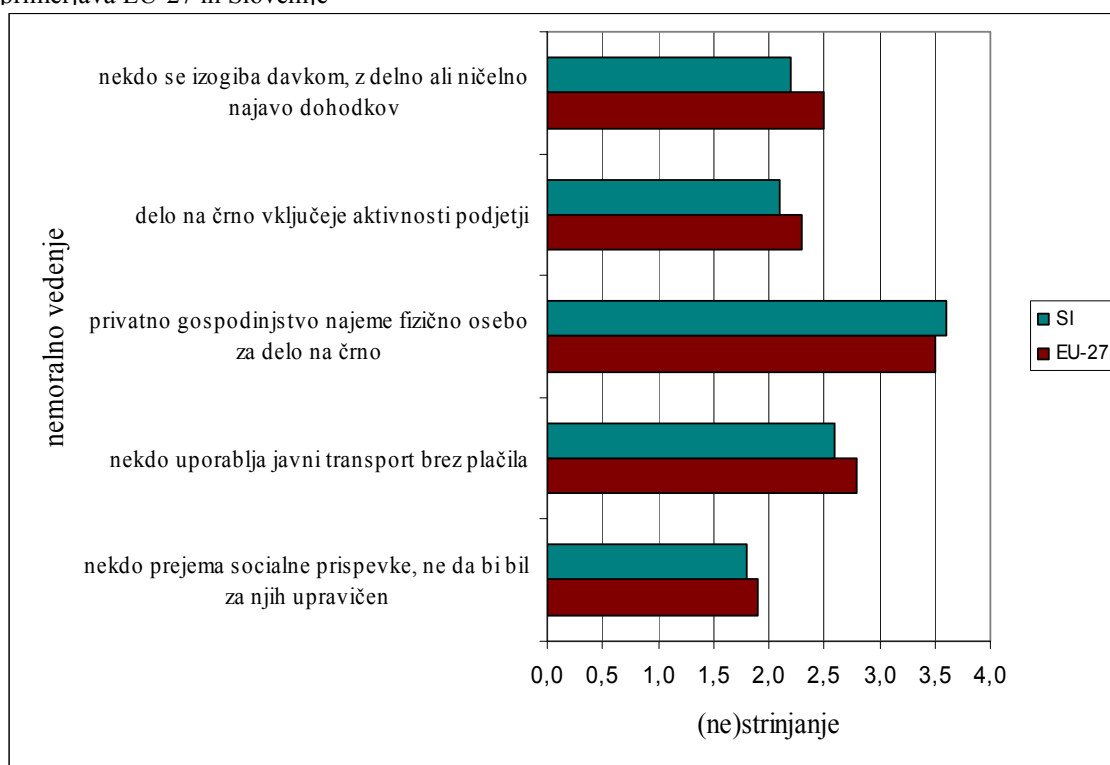
Izvajanje dela na črno ali kupovanje dobrin, ki izhajajo iz le-tega pomeni, da ljudje, bolj ali manj zavestno, delujejo v nasprotju z družbenimi normami. Da bi si ustvarili boljšo sliko o razlogih dela na črno, je zanimivo pogledati še na vpliv družbenega sprejemanja in vpliv nemoralnega vedenja pri delu na črno. (European Commission 2007, 43)

V raziskavi so morali vsi vprašani označiti stopnjo, do katere osebno sprejemajo različne oblike nemoralnega vedenja na lestvici od 1-10. »1« je pomenilo, da je takšen odnos popolnoma nesprejemljiv, medtem ko je »10« pomenilo, da je takšno vedenje popolnoma sprejemljivo. (European Commission 2007, 43)

Nemoralno vedenje je bilo v EU-27 ocenjeno takole, začenši z najbolj sprejemljivo obliko:

1. privatno gospodinjstvo najame fizično osebo za delo na črno
2. uporaba javnega prevoza, ne da bi kupil karto
3. izogibanje davkom s prikrivanjem dohodkov ali le delno prijavo dohodkov
4. zasebno gospodinjstvo najame podjetje za delo na črno
5. podjetje zaposli fizično osebo na črno
6. podjetje zaposli drugo podjetje na črno (v smislu, da sodelujeta na črno)
7. prejemati socialno pomoč, ne da bi bil upravičen do nje (European Commission 2007, 43)

Slika 10.11: Sprejemanje dela na črno, pri čemer 1 pomeni popolnoma nestrinjanje in 10 popolnoma strinjanje, primerjava EU-27 in Slovenije

Vir: European Commission (2007, 44).

V vseh 27 EU državah skupaj, kakor tudi v vsaki državi posamezno, je delo na črno v odnosu fizična oseba - fizično gospodinjstvo najbolj pogosto sprejemljiva oblika nemoralnega vedenja. Slovenija ima pri tej obliki nemoralnega vedenja največje strinjanje o sprejemljivosti tovrstnega vedenja. Nasprotno je takšno vedenje, v katerih

nastopajo pravne osebe (podjetja), veliko manj sprejemljivo tako v EU-27 kot tudi v Sloveniji. Uporaba javnega transporta brez plačila je na drugem mestu sprejemljivega vedenja (v EU-27 kot tudi v Si), na tretjem mestu pa je izogibanje davkom s prikrivanjem dohodkov ali le delno prijavo dohodkov (v EU-27 in v Sloveniji). Najmanj sprejemljivo od sedmih oblik deviantnega vedenja pa je neupravičeno sprejemanje socialne pomoči, kjer se ponovno pokaže sličnost med EU-27 in Slovenijo. Kljub temu, da ima 27 vključenih držav različno socialno in kulturno okolje, je vzorec sprejemanja dela na črno dokaj stabilen, tudi ko ga primerjamo z ostalimi oblikami nemoralnega vedenja. Seveda pa obstajajo tudi regionalne razlike v sprejemanju različnih oblik vedenja. (European Commission 2007, 44)

Na podlagi opisanih podatkov lahko domnevamo, da obstaja povezava med sprejemanjem nemoralnega vedenja in udeležbo v delu na črno. Tisti, ki delajo na črno ali kupujejo izdelke/storitve, ki izhajajo iz dela na črno, imajo navadno višjo toleranco do omenjenih aktivnosti (oblike nemoralnega vedenja). Do določene stopnje rezultati ankete potrjujejo naše domneve: osebe, ki delajo na črno (ali so z delom na črno drugače povezane - izdelki, storitve, itd.), so bolj tolerantne do danih oblik nemoralnega vedenja, kot tisti, ki niso v stiku z delom na črno. Tukaj moramo poudariti, da se toleranca glede družbenih norm meri samo z danimi oblikami nemoralnega vedenja. Rezultat namreč ne kaže, da so ljudje, ki delajo na črno, bolj "kriminalni" od ostalih. (European Commission 2007, 44)

Glede ocenjevanja nemoralnih oblik vedenja so tisti, ki so povezani z delom na črno, odgovarjali enako kot povprečni respondenti. Toda za vsako postavko posebej kaže, da tisti, ki so kakorkoli vpleteni v delo na črno, takšne oblike vedenja sprejemajo bolj. Kljub temu to najbolj velja za primer, ko fizična privatna oseba opravlja delo na črno za drugo privatno osebo/gospodinjstvo. Tukaj je stopnja sprejemanja še večja, kadar je respondent sam vključen v delo na črno. Takšen rezultat seveda ni presenetljiv glede na to, da respondenti ocenjujejo svoje lastno obnašanje/aktivnosti. Tudi sodelovanje na črno med podjetji je tistim, ki tudi sami delajo na črno, sprejemljivejše. Kakorkoli, ta oblika od povprečja manj odstopa. (European Commission 2007, 44)

Če povzamemo, rezultati nakazujejo na to, da ljudje, ki so tudi sami vpleteni/povezani z delom na črno, kažejo višjo mero sprejemanja nemoralnih vedenj. Če primerjamo odnos med tistimi, ki delo na črno ponujajo in tistimi, ki delo na črno sprejemajo, ugotovimo,

da se zdi tistim, ki delo na črno ponujajo, nemoralno vedenje v nasprotju z zakoni manj problematično. (European Commission 2007, 44)

11 Cluster analiza

V svoji diplomski nalogi želim s cluster analizo preučiti, ali obstajajo skupine držav, ki so si med seboj podobne in so hkrati različne od drugih skupin držav EU-27. S cluster analizo želim izvedeti, katere države so si najbolj podobne glede na vzroke za delo na črno (realno), katere države imajo podobne socialne skupine, ki so po mnenju intervjuvancev najpogosteje vpletene v delo na črno, v katerih državah imajo podoben odnos do sprejemanja oz. nesprejemanja nemoralnega vedenja, in skupine držav, ki imajo podobne pričakovane sankcije pri odkritju. Dobljene skupine držav želim podrobno preučiti in ugotoviti, ali jih povezujejo morebitne skupne značilnosti (bodisi geografske, družbene).

11.1 Drevo združevanja –dendrogram

Potek združevanja enot lahko grafično prikažemo z drevesom združevanja – dendrogramom. Listi tega drevesa so enote, točke združitve pa sestavljajo skupine. Pri tem je vsak levi in desni naslednik vsake točke v isti skupini, iz katere je nastala. Nivo združevanja (višina točke) je sorazmerna meri različnosti med skupinama. (Ferligoj 1989)

Drevo združevanja ali cluster razporedi podatke predmetov glede na informacije v podatkih, ki opisujejo predmete in njihove odnose. Cilj tovrstne analize je povezava predmetov znotraj skupin, ki so med seboj podobni oz. se nanašajo drug na drugega in so različni (se ne nanašajo drug na drugega) od drugih skupin. Večja, kot je podobnost znotraj skupine in večja, kot je razlika med skupinama, boljša je cluster analiza. (Cluster Analysis: Basic Concepts and Algorithms, 490)

11.1.1 Wardova metoda

V skupino hierarhičnih metod združevanja spada tudi Wardova metoda. Razdalja med skupinami se vrednoti z »izgubo informacije«, ki jo povzroča združevanje dveh skupin v novo skupino, pri tem se poveča vsota kvadriranih odklonov znotraj skupin. (Košmelj, Breskvar Žaucer 2006, 303)

11.2 Rezultati cluster analize

Z zgoraj opisano Wardovo metodo evklidskih razdalj sem naredila cluster analizo. Pri tem sem uporabljala program Statistika. V svoji analizi sem uporabila podatke Evropske komisije iz raziskave Eurobarometer 284 z naslovom »Undeclared work in the European union«. Naredila sem več cluster analiz, interpretirala pa bom samo tiste, ki so po mojem mnenju bolj zanimive. Opozorila bi tudi na tri države: Malto, Luksemburg in Ciper. Te tri države imajo majhno število intervjuvancev in se tako lahko pridružijo skupinam, za katere skoraj niso relevantne zaradi nezanesljivosti podatkov (premajhno število).

Naredila sem štiri cluster analize:

- vzroki za delo na črno (realno),
- socialne skupine, ki so po mnenju intervjuvancev najpogosteje vpletene v delo na črno,
- sprejemanje nemoralnega vedenja,
- pričakovane sankcije pri odkritju.

V nadaljevanju sledi grafični prikaz cluster analiz, se pravi, dendrogrami in interpretacija le-teh. Na sliki 11.1, 11.2, 11.3, 11.4 so oznake --, -, +, ++, ki pomenijo:

- - → en standardni odklon od srednjega razreda v negativno smer,
- -- → dva ali več standardnih odklonov od srednjega razreda v negativno smer,
- + → en standardni odklon od srednjega razreda v pozitivno smer,
- ++ → dva ali več standardnih odklonov od srednjega razreda v pozitivno smer.

V raziskavi uporabljajo naslednjo geografsko razporeditev držav:

- Kontinentalna Evropa², Združeno kraljestvo in Irska: Belgija, Nemčija, Francija, Irska, Luksemburg, Nizozemska, Avstrija, Združeno Kraljestvo,
- Vzhodna in centralna Evropa: Bolgarija, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Poljska, Romunija, Slovaška in Slovenija,
- Južna Evropa: Ciper, Grčija, Španija, Italija, Malta in Portugalska,
- Nordijske države: Danska, Finska in Švedska. (European Commission 2007, 4)

² Naslov te skupine je Kontinentalna Evropa, Združeno Kraljestvo in Irska, v besedilu pa se uporablja skrajšano »Kontinentalna Evropa« zaradi boljše berljivosti.

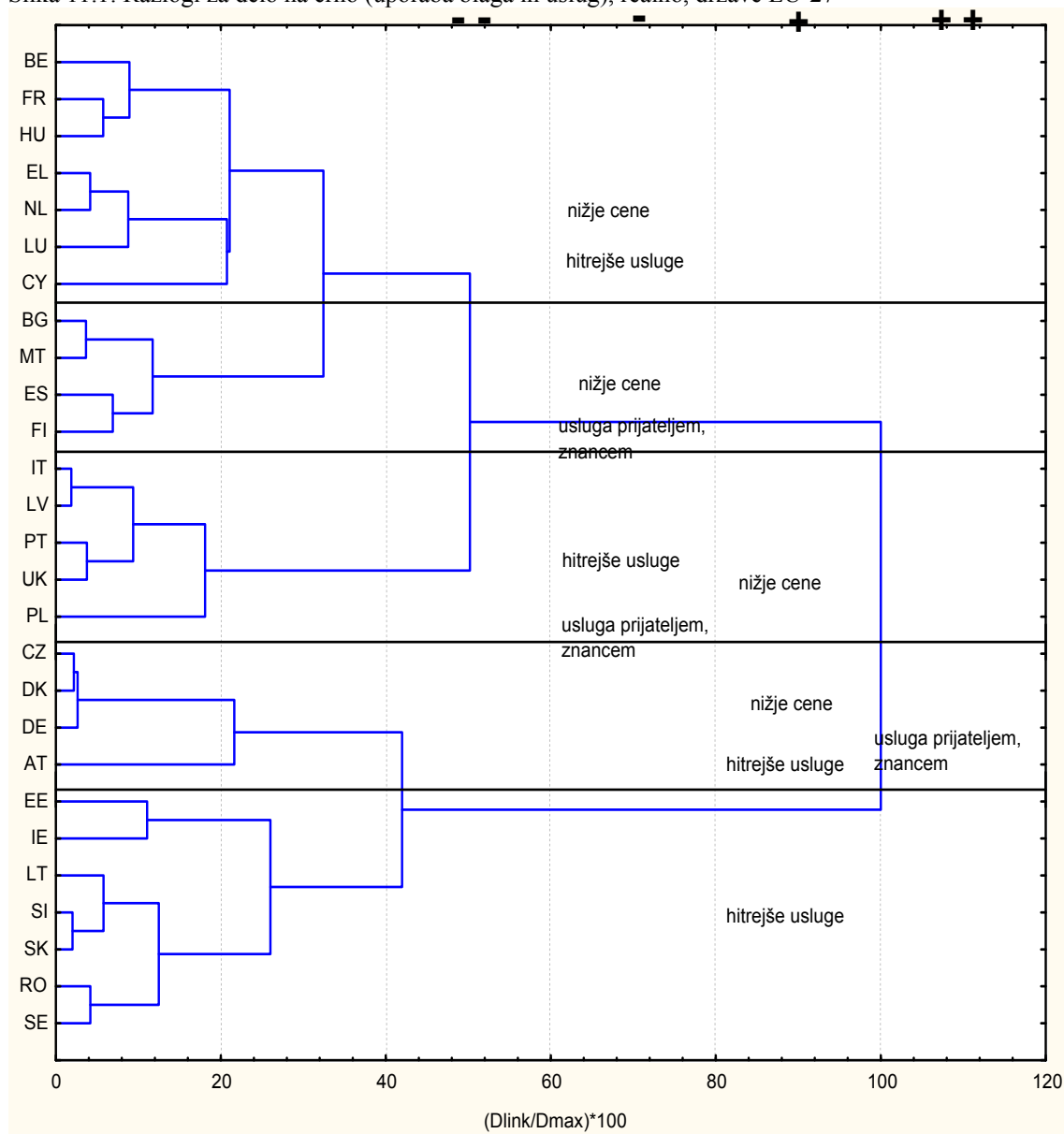
Pri svoji interpretaciji razlogov, kaj bi lahko povezovalo dobljene skupine Evropskih držav (poleg opazovanih spremenljivk), sem poskušala ugotavljati njihove skupne lastnosti. Opazovala sem skupinsko povprečje uporabe dobrin in uslug, ki so proizvod dela na črno, in povprečni delež ljudi, ki delajo na črno (podatki so iz poglavja 10.1).

Opazovala pa sem tudi druge lastnosti in sicer :

- geografske,
- ekonomske: indeks bruto domačega proizvoda (priloga C), harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin (priloga A), število zaposlenih v storitvenem sektorju (priloga B), stopnja brezposelnosti (priloga D), število samozaposlenih (priloga F), število brezposelnih (priloga G);
- demografske: število prebivalstva (priloga E), število živorojenih otrok (priloga I), migracije (priloga H);
- okoljske: indeks toplogrednih plinov (priloga J) .

11.2.1 Razlogi za delo na črno- uporaba dobrin in uslug (realno)

Slika 11.1: Razlogi za delo na črno (uporaba blaga in uslug), realno, države EU-27

Slika 11.1 nam pokaže zanimivo razvejanost drevesa združevanja. Gre za vzroke za uporabo blaga in uslug iz črnega trga. Največkrat omenjeni so trije razlogi: nižje cene, hitrejše usluge in usluga prijateljem, znancem, kolegom. Osebnostno se mi je zdelo smiselno razdeliti države na pet skupin. Gre za prerez pri 25-odstotni maksimalni distanci med enotami in tako so v prvi skupini države: Belgija, Francija, Madžarska, Grčija, Nizozemska, Luksemburg in Ciper. Za to skupino bi lahko rekli, da gre za države Beneluksa oz. za kontinentalne države. Izjemi sta Ciper in Grčija, ki spadata med

Južno Evropo, ter Madžarska, ki spada v skupino Vzhodne in centralne Evrope. Skupina tako ni homogena, še posebej pa izstopa Ciper. V tej skupini razloga »nižje cene« in »hitrejše usluge« odstopata za en standardni odklon od srednjega razreda v negativno smer, kar pomeni, da sta omenjena razloga v tej skupini za en standardni odklon manj zastopana od povprečja. V tej skupini pri razlogu »nižje cene« Ciper in Luksemburg najbolj odstopata od povprečja v negativno smer, pri razlogu »hitrejše usluge« pa Grčija in Nizozemska.

Pri interpretaciji nam lahko pomaga tudi povprečje dela na črno v tej skupini. Blaga, ki je proizvod dela na črno, se je v tej skupini povprečno posluževalo 6% intervjuvancev, kar je enako, kot je evropsko povprečje. Uslug, ki so proizvod dela na črno, se je posluževalo 12% intervjuvancev te skupine, kar je 3% več, kot je evropsko povprečje. 1% več kot v evropskem povprečju pa je bilo intervjuvancev te skupine, ki so sami delali na črno.

»Nižje cene« kot razlog za delo na črno so v tej skupini zastopane pod povprečjem. Razlog lahko morda najdemo v harmoniziranem indeksu cen življenjskih potrebščin izbranih držav, ki meri spremembe v ravni drobnoprodajnih cen izdelkov in storitev glede na sestavo izdatkov, ki jih potrošniki namenjajo za nakupe predmetom končne porabe. Kjer je harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin visok, bi lahko pričakovali, da si intervjuvanci ne morejo privoščiti blaga oz. uslug iz formalnega trga in zato posegajo po blagu oz. uslugah, ki so proizvod dela na črno. Leta 2007 se je petim državam te skupine (BE, EL, FR, LU, NL) zmanjšal harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin. Na Cipru je harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin ostal enak, povečal pa se je le na Madžarskem. Kot je že omenjeno, se je prva skupina odločala za razlog »nižje cene« pod povprečjem, kar bi torej lahko potrdili s harmoniziranim indeksom cen življenjskih potrebščin, ki se je v povprečju med leti 2006 in 2007 v teh izbranih državah znižal.

Predvidevam, da so lahko hitrejše usluge pogojene s številom zaposlenih v storitvenih dejavnostih. Če npr. potrebujemo mizarja, ga bomo hitreje našli, storitve nam bo ponudil po nižji ceni, če je trg dela nasičen z mizarškimi storitvami. Mislim, da se

intervjuvanci kasneje odločijo za usluge iz črnega trga, če je ponudba storitev na formalnem trgu velika.

Razlog, zakaj so ravno te države v prvi skupini, morda lahko najdemo tudi v ravni BDP na prebivalca, merjenim v kvaliteti kupne moči. Če je indeks v državi višji od 100, je BDP na prebivalca v tej državi višji od evropskega povprečja. V prvi skupini so države, ki imajo indeks BDP nad 61,3.

Druga skupina je manjša, v njej so naslednje države: Bolgarija, Malta, Španija, Finska. Gre za mešano skupino, Bolgarija se veže z Malto, Španija pa s Finsko. Na splošno bi lahko rekli, da gre za Južno Evropo, če pogledamo Španijo in Malto, Bolgarija spada v Vzhodno in centralno Evropo, medtem ko je Finska nekaj popolnoma nasprotnega, saj spada med Nordijske države, ki so geografsko, kulturno in družbeno nekaj povsem drugačnega kot pa Južna Evropa. V tej skupini vzroka »usluga prijateljem, znancem, kolegom« ter »nižje cene« odstopata od srednjega razreda za en standardni odklon v negativno smer. Za to skupino je torej značilno, da usluga prijateljem, znancem, kolegom ter nižje cene niso glavni razlogi, da se ljudje odločajo za uporabo blaga in uslug iz črnega trga. Pri vzroku »usluga prijateljem, znancem, kolegom« sta skupino najbolj v negativno smer potegnili Bolgarija in Malta, pri »nižjih cenah« pa Bolgarija in Finska. Tako lahko rečemo, da ima Bolgarija velik vpliv na to skupino.

Povprečje dela na črno te skupine lahko razdelimo na posluževanje blaga, ki je proizvod črnega trga (1% več kot EU-27), uporabo uslug iz črnega trga (1% več kot EU-27) in samoudejstvovanje na črnem trgu (1% manj kot EU-27). V tej skupini torej ne gre za velika odstopanja od evropskega povprečja, zato so si države lahko zaradi tega podobne.

Harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin v drugi skupini se je pri Malti in Španiji močno znižal, pri Bolgariji in Finski pa opazimo komaj znatno povišanje. Na splošno bi lahko tudi v tej skupini rekli, da se intervjuvanci ne odločajo za delo na črno zaradi nižjih cen, ker se je harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin iz leta 2006 do leta 2007 v glavnem znižal, še posebej na Malti.

Če pogledamo stopnjo brezposelnosti, ki pomeni odstotek brezposelnih oseb od celotne delovne sile, lahko vidimo, da gre za države z več kot 5,3% stopnjo brezposelnosti,

razen Španije, ki ima še večjo stopnjo brezposelnosti. Lahko rečemo, da gre za države, ki so nekje v evropskem povprečju, kar se tiče stopnje brezposelnosti.

Tretja skupina je ponovno malo večja in vsebuje naslednje države: Italija, Litva, Portugalska, Združeno kraljestvo, Poljska. Italija in Portugalska spadata v Južno Evropo, Latvija in Poljska v Vzhodno in centralno Evropo, Združeno kraljestvo pa med kontinentalno Evropo. Če podrobno pogledamo veje drevesa, ne moremo reči, da sta podskupini te tretje skupine dve državi, ki sta si geografsko podobni, ampak gre za popolnoma drugačno sliko. Tej skupini ne moremo dati neke celostne oznake. Lahko pa si pogledamo, kako so posamezni razlogi za uporabo dobrin in uslug iz črnega trga zastopani v tej skupini. Razloga »usluga prijateljem, znancem, kolegom« ter »hitrejše usluge« za en standardni odklon odstopata od srednjega razreda v negativno smer in pri obeh podskupinah s Portugalsko in Združenim kraljestvom najbolj pripomoreta k negativnemu predznaku. Zanimivo pa je, da razlog »nižje cene« za en standardni odklon odstopa od srednjega razreda v pozitivno smer. To pomeni, da je tretja skupina izpostavila, da so nižje cene glavni razlog za uporabo blaga in uslug iz črnega trga. K temu največ prispevata Portugalska in Poljska.

V tretji skupini lahko vidimo nadpovprečno udeležbo na črnem trgu v primerjavi z evropskim povprečjem. Uporaba blaga je večja za 2%, uporaba uslug za 1% in samoudejstvovanje prav tako za 1% od evropskega povprečja. Mogoče je to lahko tudi razlog, zakaj se te države povežejo skupaj, saj je bilo vse delo na črno dobro zastopano.

Pri harmoniziranem indeksu cen življenjskih potrebščin lahko vidimo, da se je na Poljskem in v Latviji indeks potrošniških cen močno zvišal, v Združenem kraljestvu je ostal enak, v Italiji in na Portugalskem pa se je znižal. Ker gre pri Poljski in Latviji za veliko zvišanje, so se v celotni skupini cene življenjskih potrebščin povprečno zvišale. Če je harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin visok, bi lahko rekli, da se delo na črno povečuje, posledično se intervjuvanci odločajo, da so nižje cene blaga in storitev iz črnega trga razlog, zaradi katerega se odločajo za le-te.

Število zaposlenih v storitvenih dejavnostih je v tretji skupini zastopano močno nad evropskim povprečjem. Razlog, zakaj se intervjuvanci tretje skupine odločijo, da

hitrejše usluge niso poglavitni razlog za delo na črno, se po mojem mnenju nahaja prav v nasičenosti trga s storitvami.

Skupna lastnost tretje skupine je dejstvo, da gre za države, ki imajo veliko število prebivalcev, z izjemo Latvije. Italija in Združeno kraljestvo sodita celo med države z največjo populacijo v Evropski uniji.

V četrto skupino spadajo države: Češka, Danska, Nemčija, Avstrija. Nemčija in Avstrija spadata v kontinentalno Evropo, Češka v Vzhodno Evropo, medtem ko Danska spada med nordijske države. Pri tej skupini je zanimivo, da so si države med seboj sosedje. Razloga »nižje cene« in »hitrejše usluge« sta en standardni odklon v pozitivno smer od srednjega razreda, kar pomeni, da sta v tej skupini ta dva razloga močno zastopana. Razlog »usluga prijateljem, znancem, kolegom« pa kar dva standardna odklona od srednjega razreda odstopa v pozitivno smer. Najbolj pri tem izstopa Avstrija, sledi pa Nemčija.

V četrti skupini so države, ki imajo nadpovprečno uporabo blaga iz črnega trga (2% več kot EU-27), uslug (kar 5% več kot EU-27) in samoudejstvovanja na črnem trgu (4% več kot EU-27). V tej skupini države najbolj odstopajo od evropskega povprečja v pozitivno smer, kar je morda poglavitni razlog, da tvorijo svojo skupino.

Zanimivo je pogledati tudi harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin. Na Češkem, v Nemčiji in v Avstriji gre za veliko povečanje. Zmanjšanje je le na Danskem, ki pa ni zelo veliko. Ponovno bi lahko sklepali, da se zaradi povečanja harmoniziranega indeksa cen življenjskih potrebščin poveča število intervjuvancev, ki si ne morejo privoščiti blaga in storitev iz formalne ekonomije in tako posegajo po blagu in storitvah iz črnega trga ter so tako posledično nižje cene iz črnega trga razlog, da se odločajo za tovrstno blago oz. storitve.

V četrti skupini so države, ki imajo veliko število prebivalcev, še posebej Nemčija, ki sodi med države z največjo populacijo v Evropski uniji.

V peto skupino pa spadajo naslednje države: Estonija, Irska, Litva, Slovenija, Slovaška, Romunija, Švedska. To skupino sem označila za Vzhodno Evropo, z izjemo Švedske in

Irske. Zanimivo je, da je prav v tej skupini tudi Slovenija, ki se veže na Slovaško, s katero tvorita podskupino. Iz tega torej lahko ugotovimo, da sta si Slovenija in Slovaška najbolj podobni glede na obravnavane vzroke za uporabo blaga in uslug iz črnega trga. Razlog »hitrejše usluge« je edini od teh treh odstopal za en standardni odklon od povprečja v pozitivno stran. Najbolj sta k temu pripomogli Estonija in Irska.

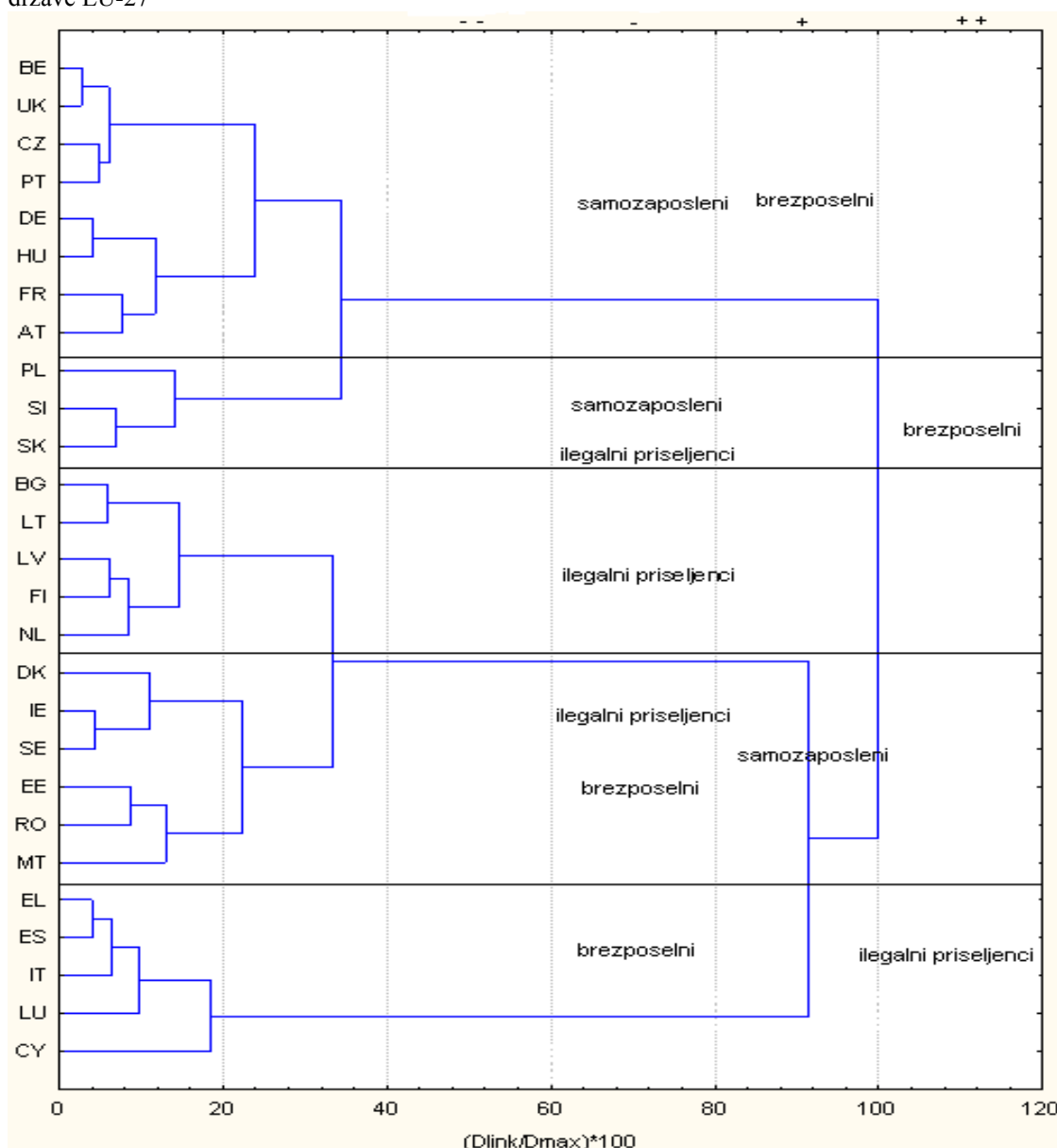
Tudi v peti skupini so države, ki so nad evropskim povprečjem glede uporabe blaga (2% več kot EU-27), uporabe uslug (+3%) in samoudejstvovanja na črnem trgu (2% več kot EU-27).

V peti skupini so vse države s podpovprečnim številom zaposlenih v storitvenih dejavnostih, najmanjše število imata Estonija in Litva. Pomanjkanje storitvenih dejavnosti na formalnem trgu lahko privede do povečanja dejavnosti na črnem trgu. Intervjuvanci tako lahko kot enega glavnih razlogov navajajo pomanjkanje uslug.

Stopnja brezposelnosti v tej skupini je do 6,8 %, izjema je le Slovaška, ki je med državami z najvišjo stopnjo brezposelnosti v Evropski uniji. Torej so v peti skupini države z relativno nizko stopnjo brezposelnosti.

11.2.2 Socialne skupine, ki so po mnenju intervjuvancev najpogosteje vpletene v delo na črno

Slika 11.2: Socialne skupine, ki so po mnenju intervjuvancev najpogosteje vpletene v delo na črno, države EU-27

Če si pogledamo sliko 11.2, lahko poglobljeno spoznamo socialne skupine, ki so po mnenju intervjuvancev največkrat vpletene v delo na črno. Te skupine so: brezposelni, samozaposleni in ilegalni priseljenci. Če prerežemo sliko pri 25-odstotni maksimalni distanci med enotami, razdelimo države EU-27 v pet skupin. V prvi skupini so države: Belgija, Združeno kraljestvo, Češka, Portugalska, Nemčija, Madžarska, Francija, Avstrija. Gre za precej veliko skupino, ki jo sestavljata še dve podskupini. Na splošno bi lahko rekli, da gre za kontinentalno Evropo, z izjemo Portugalske (Južna Evropa),

Češke in Madžarske (Vzhodna Evropa). Poglejmo si, katere socialne skupine so, po mnenju držav prve skupine, največkrat vpletene v delo na črno. Brezposelni odstopajo od srednjega razreda za en standardni odklon v pozitivno smer. Drugače povedano, brezposelni so v prvi skupini nadpovprečno izpostavljeni kot skupina, ki je vpletена v delo na črno. Državi, ki najbolj prispevata k pozitivnemu predznaku, pa sta Nemčija in Madžarska. Samozaposleni odstopajo za en standardni odklon od srednjega razreda v negativno smer, kar pomeni, da so v tej skupini mnenja, da so samozaposleni podpovprečno vpleteni v delo na črno. K negativnemu predznaku najbolj prispevata Avstrija in Nemčija.

V povprečju se ta skupina držav poslužuje uslug iz črnega trga zgolj za 1% več v pozitivno smer od evropskega povprečja, pri uporabi blaga iz črnega trga in pri samoudejstvovanju na črnem trgu pa gre za enake odstotke, kot je evropsko povprečje. Države so si torej med seboj podobne v tem, da skupina minimalno odstopa od evropskega povprečja.

Intervjuvanci prve skupine držav so torej mnenja, da so brezposelni nadpovprečno vpleteni v delo na črno. Predvidevam, da če je v državi veliko brezposelnih oseb, potem je javno mnenje oz. so v našem primeru intervjuvanci mnenja, da brezposelni posegajo po delu na črno prav zaradi njihovega števila. Nemčija, Francija in Združeno kraljestvo so države, ki imajo zelo veliko brezposelnih oseb na 1000 prebivalcev (leto 2007). Visoka brezposelnost teh držav dvigne povprečje celotni prvi skupini držav, ki je visoko nad evropskim povprečjem. V prvi skupini držav je torej nadpovprečno veliko brezposelnih, kar lahko vpliva na mnenje intervjuvancev, da vidijo to socialno skupino kot največkrat udeleženo v delu na črno.

Razlog, zakaj so ravno te države v prvi skupini, morda lahko najdemo tudi v ravni BDP na prebivalca, merjenim v kvaliteti kupne moči. Če je indeks v državi višji od 100, je BDP na prebivalca v tej državi višji od evropskega povprečja. V prvi skupini so države, ki imajo indeks BDP nad 61,3.

V drugi skupini so države: Poljska, Slovenija, Slovaška. Gre za majhno skupino in prav vse države so na območju Vzhodne Evrope. Med njimi je tudi Slovenija, ki je še posebej v navezi s Slovaško. Samozaposleni in ilegalni imigranti za en standardni

odklon odstopajo od srednjega razreda v negativno smer. To pomeni, da so ljudje v teh treh državah mnenja, da med skupinami, ki so največkrat vpletena v delo na črno, ni samozaposlenih in ilegalnih imigrantov. Največji negativni predznak pri samozaposlenih in prav tako tudi pri ilegalnih imigrantih ima Poljska. V omenjenih treh državah pa brezposelnost odstopa za dva ali več standardnih odklonov od srednjega razreda v pozitivno smer. To pomeni, da je mnenje, da so brezposelni vpleteni v delo na črno, visoko nad povprečjem. Najbolj se je to pokazalo pri Poljski.

Druga skupina v uporabi blaga iz črnega trga v povprečju za 2% odstopa od evropskega povprečja v pozitivno smer, in za 1% v pozitivno smer v uporabi uslug iz dela na črno. Evropsko povprečje oseb, ki same delajo na črno, pa je identično s povprečjem druge skupine.

Slovenija in Slovaška imata zelo malo samozaposlenih, Poljska pa je pravo nasprotje z nadpovprečnim številom samozaposlenih. Slovenija in Slovaška morda prav zaradi tega tvorita podskupino. Razlog, zakaj so se intervjuvanci odločali, da samozaposleni niso pogosto udeleženi v delu na črno, je morda v njihovem številu (SI in SK), pri Poljski pa tega ne moremo trditi.

Intervjuvanci teh treh držav so mnenja, da so brezposelni največkrat vpleteni v delo na črno. Ponovno lahko vidimo, kako sta si Slovenija in Slovaška podobni, saj imata obe zelo malo brezposelnih v primerjavi z evropskim povprečjem, Poljska pa kaže nasprotje tega. Glede na število brezposelnih v tej skupini bi težko sklepali, zakaj so intervjuvanci tako prepričani, da so brezposelni največkrat vpleteni v delo na črno.

Tretjo skupino sestavljajo: Bolgarija, Latvija, Litva, Finska, Nizozemska. Prevladujejo države Vzhodne Evrope z izjemo Finske (nordijska država) in Nizozemske, ki spada v kontinentalno Evropo. V tej skupini so samozaposleni in brezposelni v srednjem razredu, kar pomeni, da ne odstopajo ne v pozitivno ne v negativno smer. Ilegalni imigranti za en standardni odklon odstopajo od srednjega razreda v negativno smer. Pri tem imata največji negativni predznak Bolgarija in Latvija.

Delo na črno je v tretji skupini povprečno visoko nad evropskim povprečjem, saj je uporaba blaga iz črnega trga za 3%, uporaba uslug kar za 6% in samoudejstvovanje v delu na črnem za 4 % višje od povprečja v Evropski uniji.

Če pogledamo število neto migracij, ki predstavljajo razliko v številu migrantov in emigrantov, se nam pokaže, da imajo vse države, razen Finske, do 64,0 neto migracij (oseb). Skupino torej lahko povezuje malo število neto migracij.

Četrta skupina (Danska, Irska, Švedska, Estonija, Romunija, Malta) pa je bolj razgibana kot skupina poprej. Ne moremo je posebej označiti glede na to, kam bi lahko geografsko uvrstili njene države. Imamo dve nordijski državi (SE, DK), dve državi iz Vzhodne Evrope (EE, RO), kontinentalno Irsko in Malto, ki spada v Južno Evropo. Lahko rečemo, da si države med seboj po geografski legi niso podobne. Podobne pa so si v stališčih do skupin, ki so vpletene v delo na črno. Brezposelni in ilegalni imigranti odstopajo za en standardni odklon od srednjega razreda v negativno smer. To pomeni, da so v teh državah mnenja, da se brezposelni in ilegalni imigranti podpovprečno vpletajo v delo na črno. Pri brezposelnih Danska in Irska najbolj prispevata k negativnemu predznaku, pri ilegalnih imigrantih pa Romunija. En standardni odklon od srednjega razreda v pozitivno smer pa odstopajo samozaposleni. Pri tem moramo izpostaviti Malto, ki zelo odstopa od povprečja.

Prav tako kot tretja skupina, tudi četrta skupina v povprečju odstopa v uporabi blaga (+3%), ki je proizvod dela na črno, uslug iz črnega trga (+5%) in samoudejstvovanja v delu na črno (+3%) od evropskega povprečja v pozitivno smer. Lahko rečemo, da je za to skupino značilno delo na črno.

Število brezposelnih v tej skupini je pod evropskim povprečjem in morda je tu razlog, zakaj intervjuvanci menijo, da brezposelni niso vpleteni v delo na črno.

Število živorojenih otrok v tej skupini je nad 58720 oseb, razen v Estoniji, kjer je rojstev manj. Gre torej za države, kjer je število rojstev kar veliko.

V peto skupino spadajo naslednje države: Grčija, Estonija, Italija, Luksemburg, Ciper. Gre za močno skupino držav iz Južne Evrope, izjema je samo Luksemburg, ki spada v

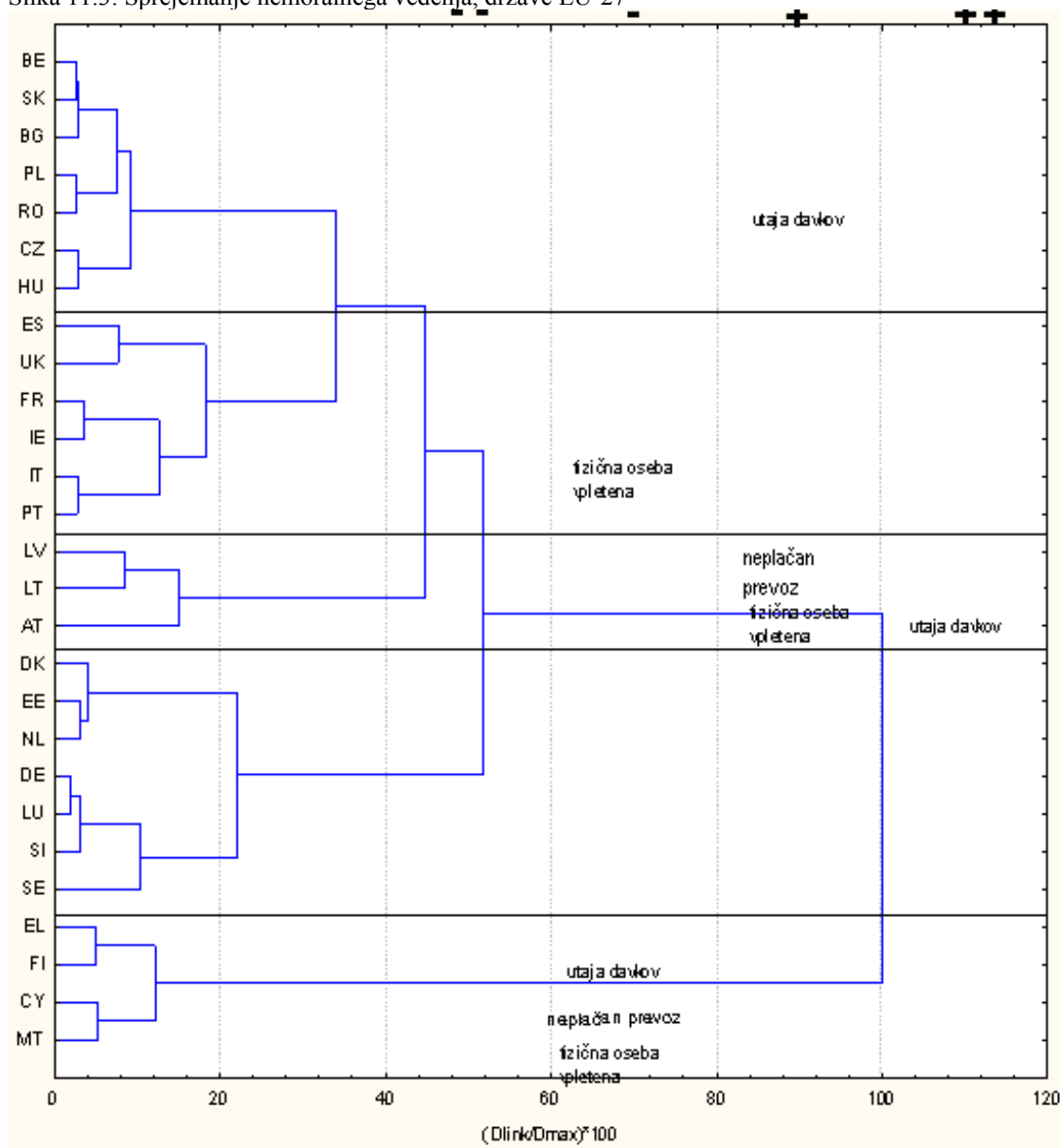
kontinentalno Evropo. Brezposelnost odstopa za en standardni odklon v negativno smer, kar pomeni, da so v teh državah mnenja, da brezposelni niso socialna skupina, ki se pogosto vpleta v delo na črno. K negativnemu predznaku najbolj prispevata Ciper in Španija. Zelo nadpovprečno, za kar dva ali več standardnih odklonov, pa odstopajo od povprečja v pozitivno smer ilegalni imigranti. Ljudje so torej mnenja, da se ilegalni imigranti najbolj vpletajo v delo na črno. To stališče so najbolj zavzeli v Cipru in Grčiji.

Zanimivo je, da v peti skupini v povprečju intervjuvanci manj sodelujejo na črnem trgu, saj za 1% manj kupujejo blago iz črnega trga, kot je evropsko povprečje. Uslug iz črnega trga uporabljajo enako, kot je evropsko povprečje, sami pa delajo manj na črno (-2%) od evropskega povprečja. V teh državah se torej delo na črno ne izrazi enako kot v povprečju EU-27.

Zanimivo je tudi dejstvo, da imajo prav vse države te skupine indeks BDP nad 80,4. Morda je to eden iz razlogov, zakaj tvorijo svojo skupino.

11.2.3 Sprejemanje nemoralnega vedenja

Slika 11.3: Sprejemanje nemoralnega vedenja, države EU-27

Naslednja slika (glej slika 11.3) nam prikazuje sprejemanje nemoralnega vedenja. Najbolj sprejemljive tri oblike nemoralnega vedenja so bile: fizično osebo najame fizična oseba za delo na črno, uporaba javnega prevoza, ne da bi kupil karto in izogibanje davkom s prikrivanjem dohodkov ali le delno prijavo dohodkov. Cluster nam pri prerezu pri 25-odstotni maksimalni distanci med enotami razdeli države v pet skupin. V prvi skupini so države: Belgija, Slovaška, Bolgarija, Poljska, Romunija,

Češka, Madžarska. Skupino lahko označimo za Vzhodnoevropsko, saj vse države, z izjemo Belgije (kontinentalna Evropa), spadajo v Vzhodno Evropo. Da fizična oseba najame fizično osebo za delo na črno ter uporaba javnega prevoza brez karte sta obliki nemoralnega početja, ki v tej skupini ne odstopata od srednjega razreda. Izogibanje davkom s prikrivanjem dohodkov ali le delno prijavo dohodkov pa je oblika nemoralnega početja, ki za en standardni odklon v pozitivno smer odstopa od srednjega razreda. To pomeni, da intervjuvanci iz držav prve skupine tolerirajo tovrstno početje. Najbolj so pri tem zavzeti intervjuvanci na Češkem, v Belgiji in na Madžarskem.

V prvi skupini so se v povprečju intervjuvanci posluževali blaga iz črnega trga za 2% več, kot je evropsko povprečje, uslug za 1% več, sami pa so delali na črno za 3% več, kot je evropsko povprečje.

Ta skupina držav ima indeks BDP pod 80,4, kar morda vpliva na to, da so si države podobne glede sprejemanja nemoralnega vedenja. Samo Belgija ima višji indeks BDP.

V drugo skupino držav spadajo: Španija, Združeno kraljestvo, Francija, Irska, Italija, Portugalska. V tej skupini so države, ki spadajo med kontinentalno Evropo (Združeno kraljestvo, Francija, Irska) in države, ki so v Južni Evropi (Španija, Italija in Portugalska). Uporaba javnega prevoza brez karte in izogibanje davkom s prikrivanjem dohodkov ali le delno prijavo dohodkov sta obliki nemoralnega vedenja, ki v tej skupini ne izstopata od povprečja. Zato se bomo usmerili k nemoralnemu vedenju, ko fizična oseba najame fizično osebo za delo na črno. Pri tem gre za odstopanje za en standardni odklon od srednjega razreda v negativno smer, kar pomeni, da se ta oblika nemoralnega vedenja intervjuvancem v tej skupini zdi manj sprejemljiva, kot je povprečje. Pri tem se izpostavijo intervjuvanci v Združenem kraljestvu in Španiji.

V povprečju se druga skupina manj poslužuje oz. udejstvuje na črnem trgu, kot je evropsko povprečje. Blaga iz črnega trga se poslužujejo za 1% manj, uslug pa za 2% manj. Sami delajo na črno identično z evropskim povprečjem. Lahko bi rekli, da gre za skupino, ki je manj aktivna na črnem trgu.

Zanimivo je, da so neto migracije v tej skupini nad 18044 oseb, kar te države uvršča v sam vrh Evropske skupnosti. Države z največ migracijami v Evropski uniji so prav članice te skupine (UK, ES, FR, IT).

Tretja skupina je majhna in je sestavljena zgolj iz Litve, Latvije in Avstrije. Litvi in Latviji, ki sta v Vzhodni Evropi, se pridruži Avstrija iz kontinentalne Evrope. Pri tej skupini je zanimivo, da se vse tri oblike nemoralnega vedenja pokažejo kot odstopanje od povprečja v pozitivno smer, kar pomeni sprejemanje tovrstnih oblik. Uporaba javnega prevoza brez karte in fizična oseba, ki najame fizično osebo za delo na črno sta dve obliki nemoralnega vedenja, ki od srednjega razreda odstopata za en standardni odklon v pozitivno smer. Pri uporabi javnega prevoza ima največji pozitivni predznak Avstrija, pri fizični osebi, ki najame fizično osebo za delo na črno, pa ga ima Litva. Pri izogibanju davkom s prikrivanjem dohodkov ali le delno prijavo dohodkov pa je za to skupino iz podatkov razvidno zelo veliko sprejemanje tovrstne oblike nemoralnega vedenja. Gre namreč za kar dva ali več standardnih odklonov, ki odstopajo od srednjega razreda v pozitivno smer. Pri tem lahko izpostavimo Latvijo, ki zelo odstopa od povprečja.

Delo na črno je v povprečju v tej skupini držav zelo veliko, saj odstopa uporaba blaga iz črnega trga za 4% v pozitivno stran od povprečja, uporaba uslug za kar 6% v pozitivno stran, samoudejstvovanje v delu na črno pa za 5% v pozitivno stran. Tako lahko rečemo, da so te države vpletene v delo na črno nad evropskim povprečjem.

Naslednja večja skupina je četrta, v kateri so: Danska, Estonija, Nizozemska, Nemčija, Luksemburg, Slovenija, Švedska. Ta skupina ni geografsko homogena, saj vsebuje nordijski državi (SE, DK), kontinentalne države (NL, DE, LU) in državi iz Vzhodne Evrope (SI, EE). Mogoče ravno zaradi mešanice držav ne pride v ospredje nobena oblika nemoralnega vedenja in se torej vse tri oblike (fizično osebo najame fizična oseba za delo na črno, uporaba javnega prevoza, ne da bi kupil karto in izogibanje davkom s prikrivanjem dohodkov ali le delno prijavo dohodkov) nahajajo v srednjem razredu.

V povprečju je tudi v tej skupini delo na črno zelo prisotno. Intervjuvanci se poslužujejo blaga iz črnega trga za 2% več, kot je evropsko povprečje, uslug za 7% več od

povprečja, za 1% več, kot je evropsko povprečje, pa se sami udeležujejo v delu na črno. Ta skupina izstopa po posluževanju uslug iz dela na črno, ki je nad evropskim povprečjem.

Indeks BDP je v tej skupini nad evropskim povprečjem (114,6), kar nam pove, da gre za države, ki so med gospodarsko uspešnejšimi v Evropski uniji. Izjema je Estonija, ki ima manjši indeks BDP.

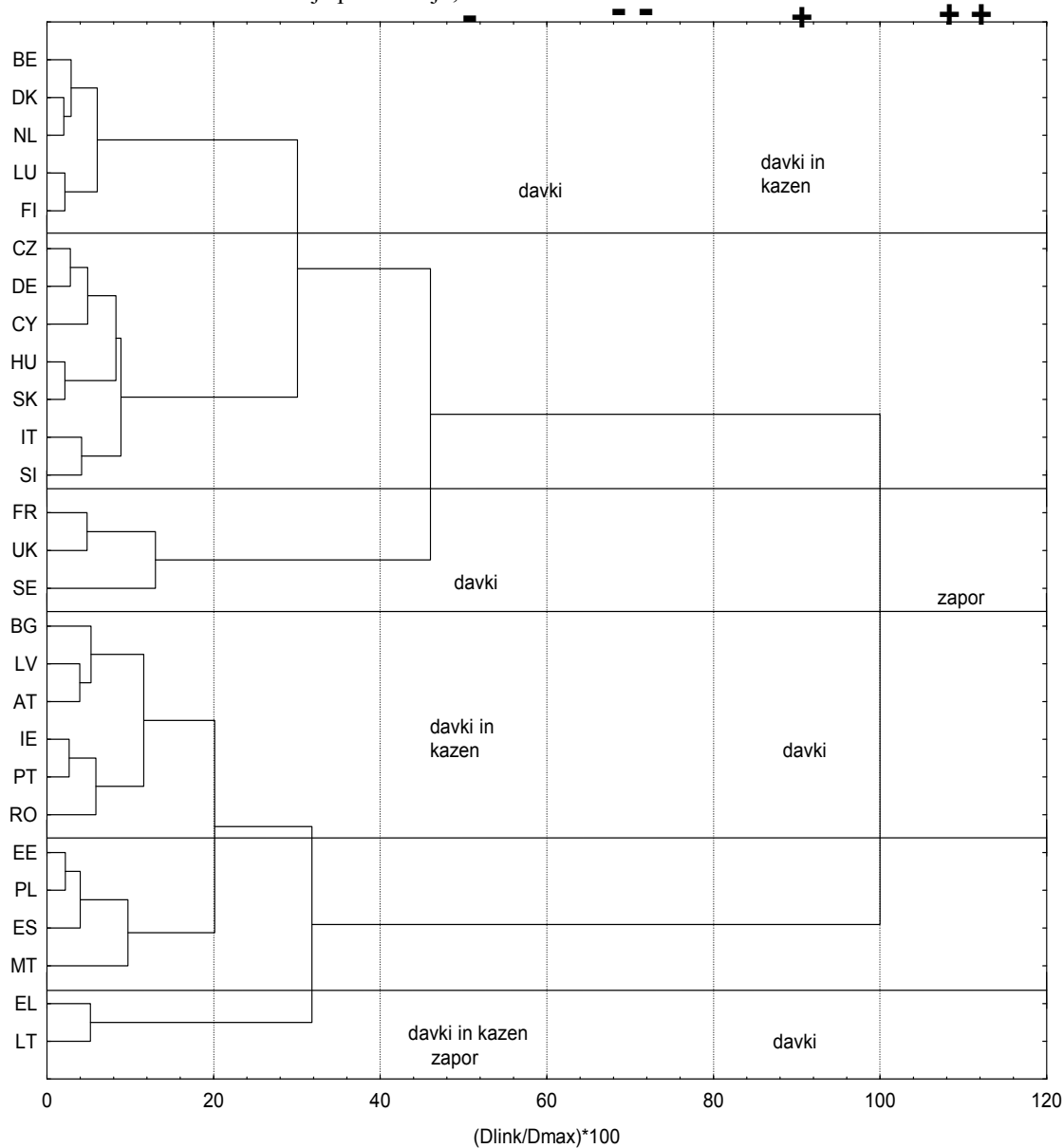
Zato pa je toliko bolj zanimiva peta skupina, v kateri so naslednje države: Grčija, Finska, Ciper in Malta. Gre za države Južne Evrope, z izjemo Finske, ki nikakor ne spada v Južno Evropo, temveč v skupino nordijskih držav. Oblike nemoralnega vedenja: fizično osebe najame fizična oseba za delo na črno, uporaba javnega prevoza, ne da bi kupil karto in izogibanje davkom s prikrivanjem dohodkov ali le delno prijavo dohodkov, so vse podpovprečno zastopane. Vse tri oblike nemoralnega vedenja odstopajo za en standardni odklon od srednjega razreda v negativno smer. To pomeni, da so v tej skupini intervjuvanci nenaklonjeni tovrstnim oblikam nemoralnega vedenja. Pri vseh treh oblikah nemoralnega vedenja se z največjim negativnim predznakom izpostavita Ciper in Malta.

V zadnji skupini je delo na črno zelo blizu evropskega povprečja. Uporaba blaga iz črnega trga je identična z evropskim povprečjem, uporaba uslug in samoudejstvovanje na črnem trgu pa odstopata od evropskega povprečja v pozitivno smer za 1%.

Posebej zanimivo je, kaj povezuje to skupino. Prav vse štiri države imajo indeks toplogrednih plinov zelo visok (106,1). Gre za eno izmed mnogih razlag, zakaj so prav te države v isti skupini.

11.2.4 Pričakovane sankcije pri odkritju

Slika 11.4: Pričakovane sankcije pri odkritju, države EU-27

Pogled na sliko 11.4 nam pokaže pričakovane sankcije pri odkritju vpletenosti v delo na črno. Najpogosteje omenjene sankcije so: plačilo davkov in prispevkov za socialno varnost, plačilo davkov in prispevkov za socialno varnost poleg plačila kazni in, kot najstrožja, zaporna kazen. Če cluster prerežemo pri 25-odstotni maksimalni distanci med enotami, dobimo šest skupin. V prvo skupino spadajo: BE, DK, NL, LU, FI. V prvi skupini so kontinentalne države (Belgija, Luksemburg in Nizozemska) in nordijski državi (Danska, Finska). V tej skupini je odstopanje za en standardni odklon od srednjega razreda v pozitivno smer pri sankciji »plačilo davkov in prispevkov za

socialno varnost poleg plačila kazni«. Pri pozitivnem predznaku najbolj izstopata Luksemburg in Belgija. V obratno, negativno smer pa je odstopanje en standardni odklon od srednjega razreda pri sankciji »plačilo davkov in prispevkov za socialno varnost«, kjer izstopajo države Beneluksa.

Prva skupina odstopa od evropskega povprečja v pozitivno smer v uporabi blaga iz črnega trga za 2%, v uporabi storitev za kar 8% in v samoudejstvovanju na črnem trgu za 4%. Ta skupina držav je torej sestavljena iz držav, kjer je delo na črno bolj prisotno, kot je evropsko povprečje.

V tej skupini so države z visokim indeksom BDP. Najnižjega ima Belgija, ostale pa ga imajo nad 114,6. Morda je ravno to razlog za njihovo podobnost glede pričakovanih sankcij.

To skupino držav povezuje tudi število neto migracij, ki je do 18044 oseb. Belgija pa ima migracij več. Še vedno pa lahko rečemo, da gre za države, ki imajo manj migracij od evropskega povprečja.

Druga skupina so države: Češka, Nemčija, Ciper, Madžarska, Slovaška, Italija, Slovenija. Prevladujejo države Vzhodne Evrope (Češka, Madžarska, Slovaška in Slovenija), v isti skupini pa sta tudi državi Južne Evrope (Ciper in Italija) in kontinentalna Nemčija. Prav vse tri vrste sankcij: »plačilo davkov in prispevkov za socialno varnost«, »plačilo davkov in prispevkov za socialno varnost poleg plačila kazni« in, kot najstrožja, »zaporna kazen« so v srednjem razredu, tako da za to drugo skupino ni posebnih odstopanj.

V drugi skupini samo uporaba blaga iz črnega trga za 1% odstopa v pozitivno smer od povprečja, uporaba uslug in samoudejstvovanje na črnem trgu pa je identično evropskemu povprečju. Lahko rečemo, da gre za države, v katerih delo na črno ni tako opazno.

Za to skupino pa je značilno veliko (18044 oseb) migracijsko gibanje. Še posebej izstopata Češka in Italija.

Pri tretji skupini so skupaj: Francija, Združeno kraljestvo in Švedska. Francija in Združeno kraljestvo tvorita podskupino in spadata v kontinentalno Evropo. K njima pa se kot nordijska država priključi Švedska. »Davki in prispevki za socialno varnost« za en standardni odklon v negativno smer odstopajo od srednjega razreda, kar pomeni, da se v tej skupini intervjuvanci ne strinjajo, da je omenjena kazen pravična. Najbolj se to vidi pri Švedski. Dva ali več standardnih odklonov v pozitivno smer od srednjega razreda pa skupina pripisuje »zaporni kazni«. Najbolj pri tem izstopa prav Švedska. Zanimivo se mi zdi dejstvo, da je na Švedskem po podatkih Evropske komisije (glej poglavje 9) veliko oseb, ki tako uporabljajo produkte, kot so tudi samo udeležene pri delu na črno, medtem ko pa so pri sankcijah zelo strogi.

Dobrine iz črnega trga in samoudejstvovanje na črnem trgu intervjuvanci iz te skupine uporabljajo za 1% več kot je evropsko povprečje, usluge pa za 3% več od povprečja.

Za skupino pa je značilno veliko migracij, saj sta tako Francija kot Združeno kraljestvo v vrhu držav po številu migracij. Tudi Švedska ima veliko migracij.

Četrta skupina: Bolgarija, Litva, Avstrija, Irska, Portugalska, Romunija. Geografsko ni homogena. Sestavljena je iz držav Vzhodne Evrope (Bolgarija, Romunija in Latvija), iz Avstrije in Irske (kontinentalna Evropa) in iz Portugalske (Južna Evropa). »Plačilo davkov in prispevkov za socialno varnost« poleg »plačila kazni« za en standardni odklon v negativno smer odstopajo od srednjega razreda. To pomeni, da v teh državah prevladuje mnenje, da gre za previsoko kazen, ki ni upravičena. En standardni odklon v pozitivno smer od srednjega razreda pa pripisujejo »davkom in prispevkom za socialno varnost«, kar pomeni, da so tovrstni kazni naklonjeni.

V četrti skupini so se v povprečju intervjuvanci posluževali blaga iz črnega trga za 3% več, kot je evropsko povprečje, uslug za 2% več, sami pa so delali na črno za 1% več, kot je evropsko povprečje. Delo na črno je torej prisotno v tej skupini.

Število živorojenih otrok druží te države Evropske unije. Vse države, razen Romunije, imajo med 19823 in 102492 živorojenih otrok. Gre torej za države z relativno nizkim številom rojstev.

V peto skupino spadajo: EE, PL, ES, MT. Imamo dve državi Vzhodne Evrope (Poljska in Estonija) in dve državi Južne Evrope (Španija in Malta). V tej ni posebnosti glede pričakovanih sankcij pri odkritju dela na črno.

Malta in Španija spadata med evropske države z največ rojstvi, Poljska je tudi visoko na lestvici, pravo nasprotje pa je Estonija. Mislim, da je tem državam v povprečju skupno veliko število živorojenih otrok.

Šesto skupino tvorita Grčija in Litva. Gre samo za dve državi, ki si geografsko nista podobni. Glede pričakovanih sankcij pa za en standardni odklon v negativno smer od srednjega razreda odstopata »plačilo davkov in prispevkov za socialno varnost« poleg »plačila kazni« in »zaporna kazen«. To pomeni, da niso naklonjeni strogim kaznim. Za en standardni odklon v pozitivno smer pa odstopajo s »plačilom davkov in prispevkov za socialno varnost«, kar pomeni, da so tovrstni sankciji najbolj naklonjeni.

V šesti skupini so države, ki imajo nadpovprečno uporabo blaga iz črnega trga (2% več kot EU-27), uslug (3% več kot EU-27) in samoudejstvovanja na črnem trgu (1% več kot EU-27).

12 Sklepi

Delo na črno je kompleksen pojav, ki ga je težko opredeliti in posledično ne obstaja ustrezna metodologija za merjenje, ki bi prinesla mednarodno primerljive rezultate. Glavni razlogi za delo na črno so izogibanje davkom, izboljšanje socialnega položaja posameznikov, nižji stroški dela, izognitev birokraciji, zloraba pravic s področja socialne varnosti, povečana stopnja brezposelnosti, dolgoročno upadanje državljske zavesti in zvestobe javnim institucijam vzporedno z nižanjem »davčne morale«.

Posledice se dotikajo države (izguba prilivov v državni proračun), delodajalcev (nelojalna konkurenca), zaposlenih (povečujejo možnosti izgube legalne zaposlitve in zmanjšuje se zanimanje brezposelnih oseb za redne oblike dela in zaposlovanja), prav tako pa lahko pride do ogrožanja premoženja in varnosti ljudi, ker ni strokovnega nadzora nad izvajanjem dejavnosti. Pozitivne posledice dela na črno pa delodajalci občutijo v manjših stroških dela, izogibanju davkom in državnim regulativam. Zaposleni si lahko pridobijo dodaten zaslužek.

Po raziskavi Eurobarometer 284 z naslovom »Undeclared work in the European union« imajo najvišje deleže vpletenosti v delo na črno Danska, Nizozemska, Latvija in Bolgarija. Največkrat so v delo na črno vpleteni brezposelni, samozaposleni, ilegalni priseljenci in študentje. Razlogi za uporabo blaga in uslug iz črnega trga so nižje cene in hitrejše usluge, razlog za delo na črno pa obojestranska korist.

S pomočjo cluster analize so države razdeljene po skupinah, za katere ni enoznačnih opredelitev skupnih lastnosti. Potrebno je poudariti, da obstaja več možnih interpretacij skupnih lastnosti držav znotraj ene skupine. Poleg opazovanih spremenljivk jih povezujejo še geografske, ekonomske (indeks BDP), demografske (število prebivalstva, število živorojenih otrok, migracije), okoljske (indeks toplogrednih plinov) in druge družbeno-socialne značilnosti.

Države se na različne načine spopadajo s preprečevanjem dela in zaposlovanja na črno. V Sloveniji velja Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, ustanovljena je bila posebna Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela

in zaposlovanja na črno. Glavni ukrepi za zmanjšanje dela na črno so povečati finančno disciplino, medsebojno usklajeno delovanje nadzornih organov, izvajanje akcij obveščanja in ozaveščanja javnosti o tveganjih in negativnih posledicah dela in zaposlovanja na črno, krepitev mednacionalnega sodelovanja med državami Evropske unije, krepitev kulture, znotraj katere je izpolnjevanje davčnih obveznosti samoumevno.

Štirje glavni ukrepi Evropske unije za dosego preoblikovanja dela na črno v redno zaposlitev so zmanjšanje finančne privlačnosti dela na črno, administrativna oz. upravna reforma, krepitev mehanizmov za nadzor in sankcije ter dejavnosti, ki povečujejo ozaveščenost in meddržavno sodelovanje med članicami Evropske unije. Potrebna je tudi skupna metodologija merjenja dela na črno, ki bo prinesla primerljive podatke.

Družbeno okolje delo na črno zaznava, saj obstajajo državne regulative za preprečevanje in zmanjševanje dela na črno. Iz evropske raziskave Eurobarometer 284 z naslovom »Undeclared work in the European union« bi lahko zaključili, da intervjuvanci tolerirajo manjše prekrške (fizično osebo najame fizična oseba za delo na črno, ali pa uporaba javnega prevoza, ne da bi kupil karto), večji prekrški, v katerih so vpletena podjetja, ali neupravičeno prejemanje socialnih pomoči pa so predmet neodobravanja. Sprejemanje oz. nesprejemanje dela na črno variira od države do države in je odvisno od državnih politik in drugih kulturnih dejavnikov.

V prihodnosti bo potrebno poenotenje kriterijev merjenja dela na črno, za kar je Evropska unija že pokazala zanimanje. Ravno tako bo potrebno stalno spremljanje razvoja dela na črno. Potrebni so tako preventivni kot prisilni ukrepi itd. Prav tako obstaja še vedno nepopolna zakonodaja o delu na črno. Tudi število nadzornih organov je premajhno, ker se spopadajo s kadrovskimi primanjkljaji.

Delo na črno bi bilo možno omejiti zgolj s spremembo celotne družbe, v kateri bi bilo delo na črno popolnoma nesprejemljivo in nemoralno početje. Kaj vse je zato potrebno, pa je lahko predmet nadaljnje raziskave in analiz.

13 Literatura

Cluster Analysis: Basic Concepts and Algorithms. Dostopno prek: <http://www-users.cs.umn.edu/~kumar/dmbook/ch8.pdf> 8 (16. februar 2008).

Commission of the European communities. 2007. *Communication from the commission to the council, the European parliament, the European economic and social committee and the committee of the regions. Stepping up the fight against undeclared work*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2007/oct/undeclared_work_en.pdf (15. januar 2008).

Djankov, Simeon, Ira Lieberman, Joyita Mukherje in Tatiana Nenova. 2003. Going Informal: Benefits and Costs. V *The Informal Economy in the EU Accession Countries*, ur. Boyan Belev, 63-79. Sofia: Center for the Study of Democracy.

Enste, Dominik H. 2003. Shadow Economy and Institutional Change in Transition Countries. V *The Informal Economy in the EU Accession Countries*, ur. Boyan Belev, 81-113. Sofia: Center for the Study of Democracy.

Eurostat. 2009a. *Annual average rate of change in Harmonized Indices of Consumer Prices*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb060> (4. avgust 2009).

--- 2009b. *Employment by sex, age groups and economic activity (1983-2008, NACE rev.1.1)*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (20. avgust 2009).

--- 2009c. *GDP per capita in PPS - GDP per capita in Purchasing Power Standards (PPS) (EU-27 = 100)*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb010> (4. avgust 2009).

--- 2009d. *Unemployment rate by gender*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsiem110&toolbox=legend#> (4. avgust 2009).

--- 2009e. *Total population*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00001&toolbox=legend#> (6. avgust 2009).

--- 2009f. *Self-employment by sex, age groups and economic activity (1998-2008, NACE rev.1.1)*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (20. avgust 2009).

--- 2009g. *Unemployment rate, annual average, by sex and age groups*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (20. avgust 2009).

--- 2009h. *Net migration*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/mapToolClosed.do?tab=map&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdde230&toolbox=legend#> (20. avgust 2009).

--- 2009i. *Number of live births*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/printMap.do?tab=map&plugin=1&language=en&pcode=tps00111&printPreview=true> (6. avgust 2009)

--- 2009j. *Greenhouse gas emissions*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/printMap.do?tab=map&plugin=1&language=en&pcode=tps00111&printPreview=true> (8. avgust 2009).

Evropska Komisija. 2007. *Undeclared work in the European Union - Special Eurobarometer284/Wave 67,3*. Dostopno prek:http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf (15. oktober 2008).

Ferligoj, Anuška. 1989. *Razvrščanje v skupine. Teorija in uporaba v družboslovju*. Ljubljana: fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Inšpektorat Republike Slovenije za delo. 2008. *Poročilo o delu za leto 2008*. Dostopno prek:http://www.id.gov.si/fileadmin/id.gov.si/pageuploads/Splosno/Letno_porocilo_IRS_D_2008.pdf (28. julij 2009).

Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. 2009. *Poročilo o dejavnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno za leto 2008*. Dostopno prek:http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/130809-porocilo_2008_delo_na_crno_splet.pdf (3. junij 2009).

Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. 2008. *Poročilo o dejavnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno za leto 2007*. Dostopno prek:http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/porocilo_o_o_preprecevanju_dela_in_zap__na_cr (15. januar 2009).

Komisija Vlade Republike Slovenije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. 2007. *Poročilo o aktivnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno za leto 2006*. Dostopno prek:http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/pdzc_porocilo2006.pdf (3. januar 2009).

Košmelj, Katarina in Lidija Breskvar Žaucer. 2006. *Metode za razvrščanje enot v skupine; osnove in primer*. Dostopno prek: <http://aas.bf.uni-lj.si/september2006/11kosmelj.pdf> (15. maj 2009).

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2009b. *Gradivo za obravnavo problematike dela in zaposlovanja na črno na seji Odbora Državnega zbora za gospodarstvo*. Dostopno prek: www2.gov.si/.../vlnagnradiva.../vlnadno%20gradivo-delo%20na%20crno.doc (7. julij 2009).

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2009a. *Analiza uveljavitve ter učinkov zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno*. Dostopno prek: http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/analiza_ZPDZC__030709.pdf (10. junij 2009).

Omrežu, Branko. 2000. *Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno s strokovnim predgovorom*. Radovljica: Skriptorij KA.

Organisation for economic co-operation and development (OECD). 2004. *Employment Outlook 2004. Informal Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/8/25/34846912.pdf> (16. november 2008).

Schneider, Friedrich in Dominik H. Enste. 2000. *Shadow Economies Around the World - Size, Causes, and Consequences*. Working Paper No. 00/26. Dostopno prek: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0026.pdf> (8. maj 2009).

--- 2002. *The shadow economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Adrian. 1981. *A review of the informal economy in the European Community : internal paper*. Brussels: Commission of the European Communities.

Tržni inšpektorat Republike Slovenije. Dostopno prek:
http://www.ti.gov.si/si/predstavitev_trznega_inspektorata_rs/ (20. junij 2009).

Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (uradno prečiščeno besedilo)
(ZPDZC-UPB1). Ur. l. RS 12/2007 (12. februar 2007).

Priloga A: Harmoniziran indeks cen življenjskih potrebščin med leti 1997 in 2008

Annual average rate of change in Harmonized Indices of Consumer Prices (HICPs)

time geo	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
European Union (EC6-1972, EC9-1980, EC10-1985, EC12-1994, EU15-2004, EU25-2006, EU27)	1.7 ^(e)	1.3	1.2	1.9	2.2	2.1	2.0	2.0	2.2	2.2	2.3	3.7
Euro area (EA11-2000, EA12-2006, EA13-2007, EA15-2008, EA16)	1.6 ^(e)	1.1	1.1	2.1	2.3	2.2	2.1	2.1	2.2	2.2	2.1	3.3
Belgium	1.5	0.9	1.1	2.7	2.4	1.6	1.5	1.9	2.5	2.3	1.8	4.5
Bulgaria	:	18.7	2.6	10.3	7.4	5.8	2.3	6.1	6.0	7.4	7.6	12.0
Czech Republic	8.0	9.7	1.8	3.9	4.5	1.4	-0.1	2.6	1.6	2.1	3.0	6.3
Denmark	2.0	1.3	2.1	2.7	2.3	2.4	2.0	0.9	1.7	1.9	1.7	3.6
Germany (including ex-GDR from 1991)	1.5	0.6	0.6	1.4	1.9	1.4	1.0	1.8	1.9	1.8	2.3	2.8
Estonia	9.3	8.8	3.1	3.9	5.6	3.6	1.4	3.0	4.1	4.4	6.7	10.6
Ireland	1.3 ^(e)	2.1	2.5	5.3	4.0	4.7	4.0	2.3	2.2	2.7	2.9	3.1
Greece	5.4	4.5	2.1	2.9	3.7	3.9	3.4	3.0	3.5	3.3	3.0	4.2
Spain	1.9	1.8	2.2	3.5	2.8	3.6	3.1	3.1	3.4	3.6	2.8	4.1
France	1.3	0.7	0.6	1.8	1.8	1.9	2.2	2.3	1.9	1.9	1.6	3.2
Italy	1.9	2.0	1.7	2.6	2.3	2.6	2.8	2.3	2.2	2.2	2.0	3.5
Cyprus	3.3	2.3	1.1	4.9	2.0	2.8	4.0	1.9	2.0	2.2	2.2	4.4
Latvia	8.1	4.3	2.1	2.6	2.5	2.0	2.9	6.2	6.9	6.6	10.1	15.3
Lithuania	10.3	5.4	1.5	1.1	1.6	0.3	-1.1	1.2	2.7	3.8	5.8	11.1
Luxembourg (Grand-Duché)	1.4	1.0	1.0	3.8	2.4	2.1	2.5	3.2	3.8	3.0	2.7	4.1
Hungary	18.5 ⁽ⁱ⁾	14.2 ⁽ⁱ⁾	10.0 ⁽ⁱ⁾	10.0 ⁽ⁱ⁾	9.1 ⁽ⁱ⁾	5.2	4.7	6.8	3.5	4.0	7.9	6.0
Malta	3.9	3.7	2.3	3.0	2.5	2.6	1.9	2.7	2.5	2.6	0.7	4.7
Netherlands	1.9	1.8	2.0	2.3	5.1	3.9	2.2	1.4	1.5	1.7	1.6	2.2
Austria	1.2	0.8	0.5	2.0	2.3	1.7	1.3	2.0	2.1	1.7	2.2	3.2
Poland	15.0 ^(ei)	11.8 ^(ei)	7.2 ^(ei)	10.1	5.3	1.9	0.7	3.6	2.2	1.3	2.6	4.2
Portugal	1.9	2.2	2.2	2.8	4.4	3.7	3.3	2.5	2.1	3.0	2.4	2.7
Romania	154.8 ⁽ⁱ⁾	59.1 ⁽ⁱ⁾	45.8 ⁽ⁱ⁾	45.7 ⁽ⁱ⁾	34.5 ⁽ⁱ⁾	22.5 ⁽ⁱ⁾	15.3 ⁽ⁱ⁾	11.9 ⁽ⁱ⁾	9.1 ⁽ⁱ⁾	6.6	4.9	7.9
Slovenia	8.3	7.9	6.1	8.9	8.6	7.5	5.7	3.7	2.5	2.5	3.8	5.5
Slovakia	6.0	6.7	10.4	12.2	7.2	3.5	8.4	7.5	2.8	4.3	1.9	3.9
Finland	1.2	1.3	1.3	2.9	2.7	2.0	1.3	0.1	0.8	1.3	1.6	3.9
Sweden	1.8	1.0	0.5	1.3	2.7	1.9	2.3	1.0	0.8	1.5	1.7	3.3
United Kingdom	1.8	1.6	1.3	0.8	1.2	1.3	1.4	1.3	2.1	2.3	2.3	3.6
Croatia	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Former Yugoslav Republic of Macedonia, the	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Turkey	85.6 ⁽ⁱ⁾	82.1 ⁽ⁱ⁾	61.4 ⁽ⁱ⁾	53.2 ⁽ⁱ⁾	56.8 ⁽ⁱ⁾	47.0 ⁽ⁱ⁾	25.3 ⁽ⁱ⁾	10.1 ⁽ⁱ⁾	8.1 ⁽ⁱ⁾	9.3 ⁽ⁱ⁾	8.8 ⁽ⁱ⁾	10.4 ⁽ⁱ⁾
Iceland	1.8	1.3	2.1	4.4	6.6	5.3	1.4	2.3	1.4	4.6	3.6	12.8
Norway	2.6	2.0	2.1	3.0	2.7	0.8	2.0	0.6	1.5	2.5	0.7	3.4
Switzerland	:	:	:	:	:	:	:	:	:	1.0	0.8	2.3
United States	2.3	1.6	2.2	3.4	2.8	1.6	2.3	2.7	3.4	3.2	2.8	3.8
Japan	1.8	0.6	-0.3	-0.7	-0.7	-0.9	-0.3	0.0	-0.3	0.3	0.0	1.4

:=Not available e=Estimated value i=See explanatory text

Vir: Eurostat

Priloga B: Zaposleni glede na spol (skupaj), starost (nad 15 let) in ekonomsko aktivnost (storitvene dejavnosti) med leti 1998 in 2008 (1000)

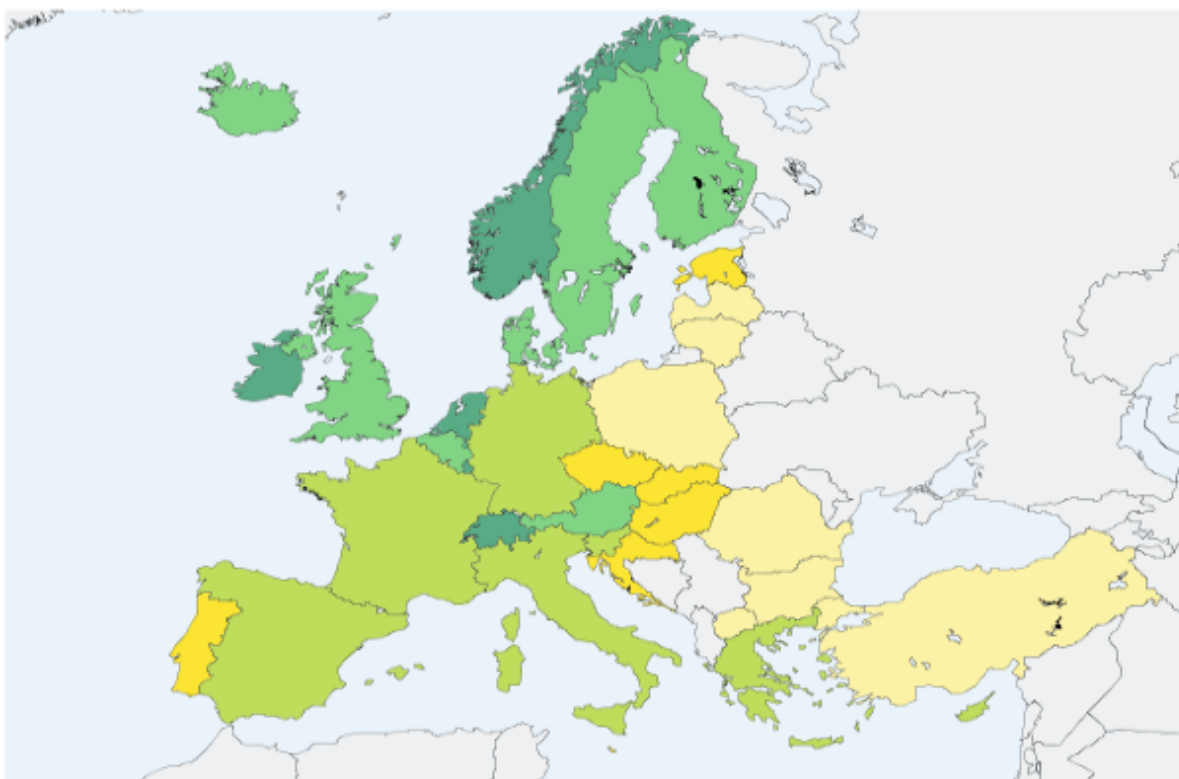
time	2006Q01	2006Q02	2006Q03	2006Q04	2007Q01	2007Q02	2007Q03	2007Q04	2008Q01	2008Q02	2008Q03	2008Q04
geo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
EU27	140766.3	142545.7	143841.4	143891.0	143452.2	145407.8	147144.8	147451.3	141660.2	134331.1	134538.8	134595.2
EU25	135636.3	137093.3	138313.4	138479.8	138122.3	139996.1	141495.7	141816.5	137992.3	130532.8	130809.2	130870.4
EU15	118669.1	119968.0	120984.3	120962.4	120578.6	122319.8	123646.5	123781.8	120492.8	121504.2	121663.5	121706.7
EA	91357.4	92539.1	93298.5	93365.8	93666.4	95334.7	96368.0	96328.4	96293.0	97159.6	97341.6	97345.3
EA13	91871.0	93073.7	93827.5	93891.1	93666.4	95334.7	96368.0	96328.4	95899.7	96760.1	96945.8	96947.7
BE	3103.7	3074.5	3124.3	3206.4	3175.8	3212.1	3240.0	3285.7	3298.0	3226.7	3283.2	3270.0
BG	1710.9	1817.0	1811.7	1803.3	1800.3	1818.7	1884.0	1907.2	:	:	:	:
CZ	2696.4	2709.7	2715.0	2743.1	2739.9	2764.5	2779.3	2779.5	2781.1	2807.3	2801.0	2843.0
DK	2019.5	2053.9	2087.2	2086.5	2049.3	2071.7	2066.2	2082.3	2105.6	2141.7	2124.2	2125.3
DE	25048.3	25351.5	25740.7	25766.1	25408.5	25839.4	26261.4	26317.9	26142.8	26272.9	26694.2	26730.7
EE	392.4	399.3	403.1	392.7	384.8	395.0	398.4	394.7	391.7	378.4	398.4	418.1
IE	1337.6	1351.3	1377.2	1376.5	1384.4	1401.3	1435.7	1441.2	1441.7	1435.9	1440.5	1412.2
GR	2893.8	2935.9	2974.3	2938.8	2930.9	2986.1	3000.1	2981.6	2995.6	3063.9	3073.4	3053.9
ES	12705.0	12927.1	13104.4	13137.0	13149.3	13488.7	13648.8	13598.5	13517.5	13773.0	13906.4	13798.7
FR	17954.3	18139.4	18370.9	18369.7	18455.4	18770.1	18950.2	18883.6	18974.0	19080.0	18838.6	19053.8
IT	14960.5	15294.4	15040.2	15025.1	15044.6	15313.3	15417.0	15404.4	15461.6	15723.6	15565.5	15468.2
CY	254.3	260.4	264.3	265.7	271.8	275.7	277.7	279.9	279.3	282.6	277.8	281.4
LV	668.0	654.8	687.2	682.1	681.0	671.2	685.3	713.1	725.3	713.9	713.0	702.6
LT	863.4	858.4	874.3	874.7	896.6	914.8	911.1	894.9	936.5	927.3	942.1	938.3
LU	159.0 (i)	159.0 (i)	159.0 (i)	159.0 (i)	164.9	162.5	166.0	165.6	165.9	173.1	169.2	162.9
HU	2466.6	2476.2	2470.6	2469.4	2449.9	2467.2	2470.3	2465.6	2432.7	2452.1	2486.2	2466.4
MT	102.9	105.1	105.8	108.0	110.5	114.1	113.0	112.3	114.0 (b)	117.0	117.9	116.2
NL	5980.2	6009.9	6067.2	6120.7	6122.1	6191.1	6228.3	6243.6	6332.7	6327.6	6323.9	6345.2
AT	2581.2	2596.9	2641.0	2600.8	2640.6	2693.6	2731.5	2726.6	2772.9	2812.0	2815.3	2794.6
PL	7725.0	7824.6	7965.3	8131.8	8174.4	8217.2	8335.1	8507.9	8496.2	:	:	:
PT	2969.9	2992.1	2983.7	2968.0	2972.3	2980.5	2996.4	3012.6	3064.8	3091.4	3069.3	3099.9
RO	3419.1	3635.5	3716.2	3607.9	3529.6	3593.0	3765.2	3727.6	3668.0	3798.3	3729.6	3724.9
SI	513.6	534.6	529.0	525.3	523.2	541.5	539.9	533.9	:	:	:	:
SK	1284.7	1302.2	1314.5	1324.6	1311.7	1315.1	1339.0	1352.9	1342.6	1350.1	1409.2	1397.7
FI	1663.9	1707.2	1715.7	1697.8	1694.5	1754.3	1752.7	1733.1	1732.3	1780.0	1766.5	1757.5
SE	3268.5	3345.7	3421.3	3366.3	3365.3	3436.6	3513.5	3457.7	:	:	:	:
UK	22023.7	22029.4	22177.3	22143.7	22020.8	22018.3	22238.7	22447.3	22487.6	22602.4	22593.5	22633.6
HR	:	850.7	:	937.5	871.2	902.9	945.7	922.1	888.9	908.1	947.1	915.3
MK	266.0	247.9	263.7	300.3	296.9	291.6	298.8	302.9	:	:	:	:
TR	9631.7	10098.5	9903.8	10027.0	10038.4	10338.4	10249.2	10104.6	10105.4	10560.6	10473.2	10360.8
IS	117.1	120.0	123.9	122.6	124.5	128.2	129.7	129.9	127.7	128.8	128.6	128.8
NO	1758.1	1784.6	1796.1	1804.3	1810.7	1840.4	1859.4	1880.7	1891.9	1916.2	1922.6	1917.0
CH	:	2961.2	:	:	:	3007.0	:	:	:	3104.4	:	:
EA11	88463.6	89603.2	90324.2	90427.1	90212.4	91807.1	92828.0	92812.9	92904.1	93696.2	93872.5	93893.7
EA12	91357.4	92539.1	93298.5	93365.8	93143.3	94793.2	95828.1	95794.5	95899.7	96760.1	96945.8	96947.7
EA15	92228.2	93439.2	94197.6	94264.8	94048.7	95724.4	96758.7	96720.6	96293.0	97159.6	97341.6	97345.3
EA16	93512.9	94741.4	95512.1	95589.4	95360.4	97039.5	98097.7	98073.5	97635.6	98509.6	98750.8	98743.0
EU	135636.3	137093.3	138313.4	138479.8	143452.2	145407.8	147144.8	147451.3	141660.2	134331.1	134538.8	134595.2
EU12	11155.5	112318.3	113206.3	113297.5	112878.3	114435.3	115648.8	115864.4	115987.6	116912.2	117081.8	117154.5

Vir: Eurostat

Priloga C: Indeks bruto domačega proizvoda (BDP), leto 2007

GDP per capita in PPS

GDP per capita in Purchasing Power Standards (PPS) (EU-27 = 100)

Legend (Data 2007)

31.3 - 59.5

59.5 - 80.3

80.3 - 114.8

114.8 - 123.9

123.9 - 267.4

N/A

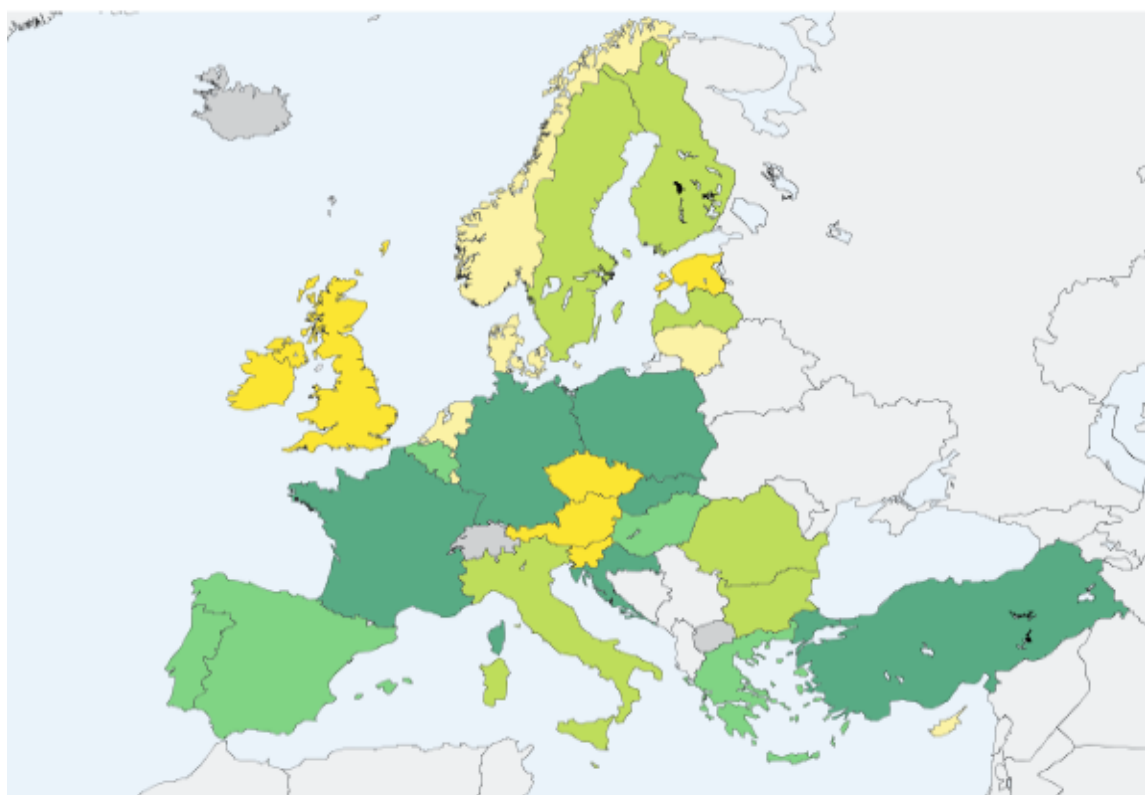
Minimum value:31.3 Maximum value:267.4 eu25:103.7 eu15:111.7

Vir: Eurostat

Priloga D: stopnja brezposelnosti po spolu, skupaj moški, ženske, leto 2007

Unemployment rate by gender

%

Legend (Data 2007)

2.5 - 4.3

4.3 - 5.3

5.3 - 6.9

6.9 - 8.3

8.3 - 11.1

N/A

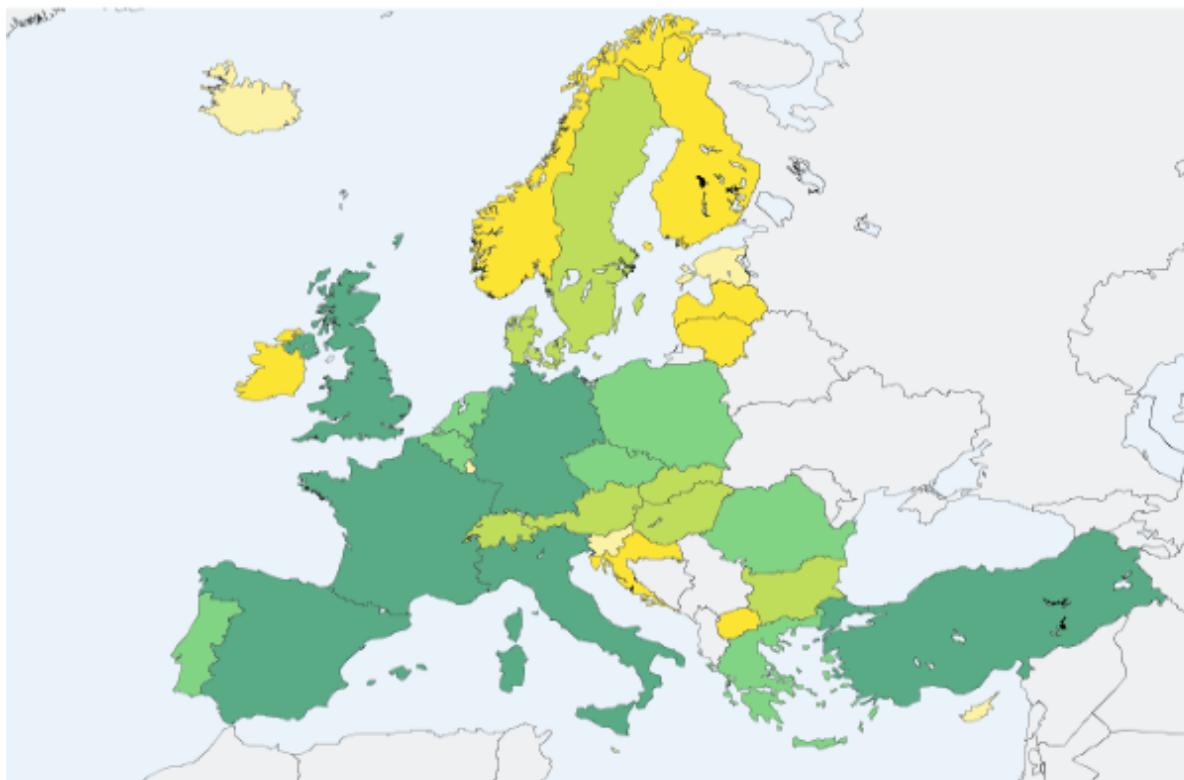
Minimum value:2.5 Maximum value:11.1 eu25:7.2 eu15:7.0

Vir: Eurostat

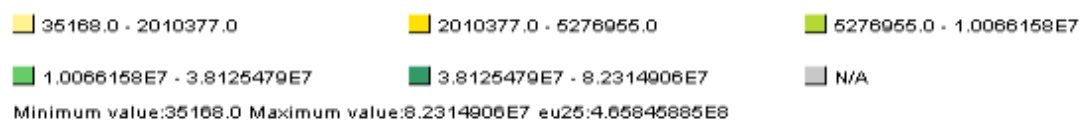
Priloga E: Prebivalstvo, leto 2007

Total population

At 1 January

Legend (Data 2007)

Vir: Eurostat

Priloga F: Samozaposleni glede na spol (skupaj), starost (15 in več) in ekonomsko aktivnost (samozaposleni) od leta 1997 do 2008 (1000)

time	1997A00	1998A00	1999A00	2000A00	2001A00	2002A00	2003A00	2004A00	2005A00	2006A00	2007A00	2008A00
geo												
EU27:	:	:	20745.3	20845.5	20593.9	20673.6	22056.0	22465.8	22724.4	23040.2	22865.2	
			(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EU25:	:	:	17743.3	17920.7	18061.9	18300.6	20026.8	20403.1	20703.6	20962.1	20783.6	
			(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EU1514090.1	14040.6	13747.4	13661.6	13901.4	14073.3	14390.8	16179.0	16629.0	16946.6	17180.3	17002.3	
	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EA 10201.0	10219.2	9934.8	9914.3	11117.8	11210.5	11338.1	13039.4	13446.4	13648.6	13878.5	13713.1	
	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EA1311287.8	11307.7	11006.2	10980.0	11191.9	11285.5	11397.1	13102.7	13511.7	13723.1	13878.5	13650.7	
	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
BE 516.5	523.5	412.5	388.4	353.3	387.2	378.6	350.5	376.0	377.9	395.3	391.7	
BG :	:	:	352.3	274.5	281.2	294.7	292.8	257.8	246.1	234.0	259.9	
CZ 380.5	428.9	460.1	480.4	491.3	532.0	585.9	573.6	551.1	550.8	582.3	596.3	
DK 119.1	112.4	111.3	108.1	108.0	106.8	118.1	122.2	120.8	122.5	126.2	132.7	
DE 1716.5	1734.1	1748.7	1832.1	1799.9	1823.4	1932.2	2045.2	2293.2	2320.0	2326.3	2305.8	
EE 23.9	32.1	26.1	27.8	25.0	26.5	32.2	35.2	31.5	33.8	36.5	28.3	
IE 192.9	191.4	192.4	198.2	194.8	198.4	195.7	209.5	208.9	210.4	225.5	230.6	
GR 1007.8	1007.2	991.6	998.4	954.3	996.5	1018.5	962.0	964.1	968.1	956.2	960.0	
ES 2045.6	2035.8	1906.1	1908.5	2029.1	1999.3	1935.5	2012.0	2158.6	2176.8	2246.9	2190.7	
								(b)				
FR 1436.0	1386.2	1370.4	1345.4	1325.4	1333.1	1457.9	1344.3	1391.9	1486.1	1498.9	1385.8	
IT 2394.8	2443.1	2438.2	2393.6	2449.0	2440.7	2411.9	4079.9	3986.8	4011.9	4010.3	3941.5	
							(b)					
CY :	:	45.7	43.9	42.9	44.7	47.3	46.7	45.5	46.3	47.4	48.0	
LV :	86.0	71.4	62.5	56.3	59.7	65.3	67.6	61.0	73.0	65.7	62.3	
LT :	182.4	212.9	212.1	196.1	213.2	218.6	200.3	176.6	167.4	150.8	120.2	
LU 5.0	5.9	5.3	5.1	4.2	4.2	11.6	9.5	9.6	9.8	8.3	7.8	
HU 490.2	456.4	452.2	360.5	326.3	305.5	301.2	318.4	287.5	264.5	263.3	261.5	
MT :	:	:	11.6	12.3	15.4	13.8	14.1	13.6	14.3	14.5	14.5	
NL 530.8	503.3	514.9	557.4	602.5	620.5	593.9	639.4	652.9	688.9	734.6	770.4	
AT 212.5	212.6	218.1	213.0	220.3	210.0	218.0	275.1 (b)	271.7	277.0	273.8	270.7	
PL 2971.1	2876.6	2838.9	2706.1	2675.2	2589.9	2440.8	2345.4	2335.6	2315.2	2316.5	2328.9	
PT 940.5	959.5 (b)	923.0	870.4	983.8	996.3	986.4	924.8	933.9	919.3	925.7	913.3	
RO 2362.9	2438.4	2526.6	2649.7	2650.3	2250.8	2078.3	1736.4	1804.8	1774.7	1844.1	1821.7	
					(b)							
SI 78.9	81.3	79.7	67.3	74.1	75.0	59.0	63.3	65.3	74.4	76.8	67.0	
SK :	91.9	108.7	109.3	119.9	126.6	145.7	183.1	206.4	217.2	228.2	254.2	
FI 210.0	223.8	205.2	202.1	201.3	200.7	197.8	187.2	198.7	202.4	199.8	215.3	
SE 277.1	270.3	277.5	275.0	282.6	282.0	270.3	276.4	273.1 (b)	288.9	290.6	293.3	
UK 2485.1	2431.4	2432.2	2365.9	2392.9	2474.1	2664.4	2741.1	2788.7	2886.6	2961.8	2992.7	
HR :	:	:	:	:	210.6	236.6	253.9	274.7	248.7	224.7	230.2	
MK :	:	:	:	:	:	:	:	:	70.8	71.2	:	
TR :	:	:	:	:	:	:	:	:	4918.7	4723.5	4629.6	
IS 15.1	17.1	17.2	16.0	16.5	17.0	14.1	13.4	14.0	15.7	15.3	14.0	
NO 126.5	132.1	126.5	123.0	118.4	126.7	126.7	127.7	128.5	142.6	136.0	136.6	
CH 276.2	274.0	269.5	278.1	307.5	311.4	337.2	307.6	301.0	301.6	320.3	327.4	
EA1110201.0	10219.2	9934.8	9914.3	10163.5	10214.0	10319.6	12077.4	12482.2	12680.5	12845.4	12623.7	
	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EA1211208.8	11226.4	10926.4	10912.7	11117.8	11210.5	11338.1	13039.4	13446.4	13648.6	13801.7	13583.6	
	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EA15:	:	:	11035.5	11247.2	11345.5	11458.2	13163.6	13570.7	13783.7	13940.3	13713.1	
			(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EA16:	:	:	11144.8	11367.0	11472.1	11603.9	13346.7	13777.1	14001.0	14168.5	13967.4	
			(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EU 14090.1	14040.6	13747.4	13661.6	13901.4	14073.3	14390.8	16179.0	20403.1	20703.6	23040.2	22865.2	
	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					
EU1213390.6	13333.8	13046.6	12971.6	13197.1	13380.7	13704.7	15440.3	15885.4	16178.3	16416.1	16223.0	
	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)	(i)					

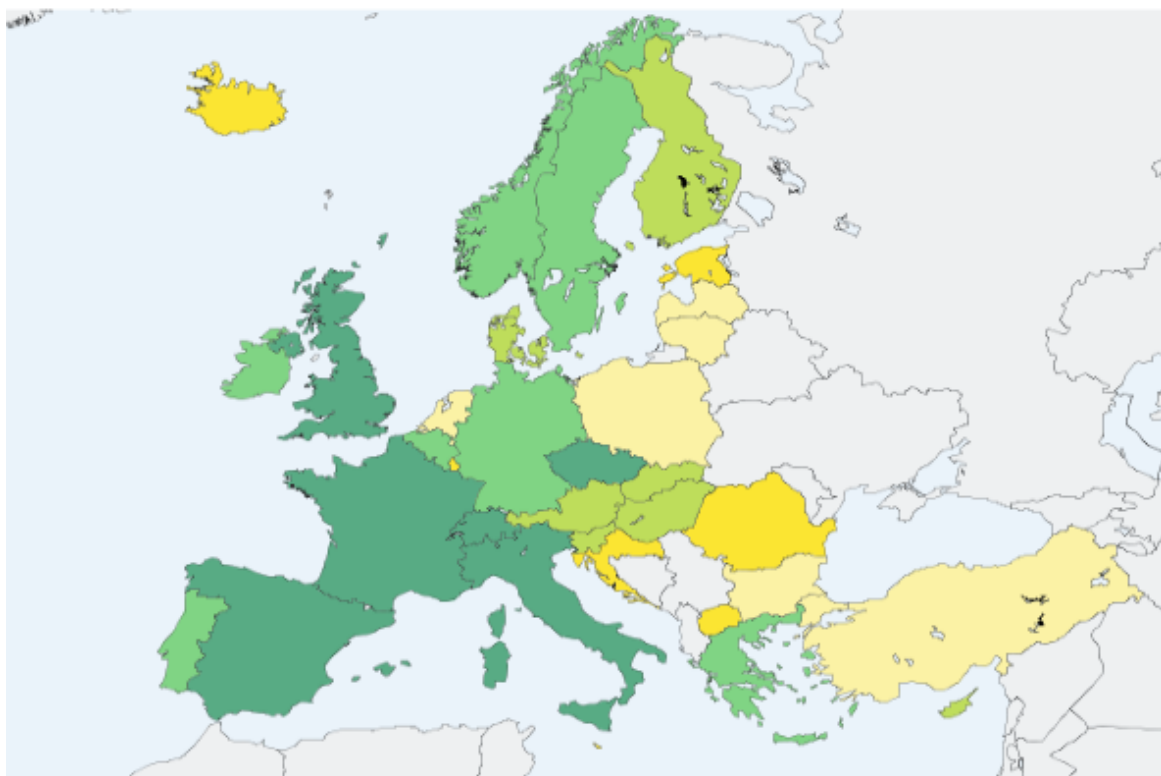
Vir: Eurostat

Priloga G: Brezposelni, letno povprečje glede na spol (skupaj) in starost (vse) med leti 1997 in 2008 (1000)

time	1997A0	1998A0	1999A0	2000A0	2001A0	2002A0	2003A0	2004A0	2005A0	2006A0	2007A0	2008A0	
geo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
EU2	:	:	:	19509.0	19200.6	20210.6	20515.0	20930.4	20760.2	19243.6	16951.6	16764.8	
EU2	7	:	19259.3	18888.6	18127.0	17787.5	18718.2	19374.0	19730.9	19721.4	18209.5	16070.4	15989.5
EU1	5	16768.2	15998.7	14882.4	13542.3	12884.8	13677.9	14469.0	14881.9	15150.8	14522.3	13319.0	13670.8
EA	13836.1	13273.5	12191.6	11096.4	11080.5	11815.7	12589.4	13027.9	13218.3	12431.0	11339.3	11587.7	
EA1	3	14323.4	13831.6	12809.5	11677.8	11140.7	11876.9	12653.5	13091.2	13284.3	12491.8	11339.3	11563.1
BE	390.1	399.7	370.3	301.9	285.6	330.6	362.3	379.1	390.4	383.2	353.0	333.4	
BG	416.8	362.4	401.9	560.8	663.1	608.4	449.2	400.0	334.4	305.7	240.2	199.7	
CZ	:	327.1	443.7	444.5	408.7	373.3	398.4	425.7	410.2	371.7	276.6	229.8	
DK	147.6	137.4	147.3	122.4	129.8	130.9	154.7	159.6	139.7	113.8	110.5	98.0	
DE	3808.0	3732.2	3402.8	3137.2	3193.1	3523.4	3918.0	4160.1	4601.2	4226.9	3601.9	3141.2	
EE	63.8	60.7	74.1	83.9	81.6	67.2	66.2	63.6	52.2	40.5	32.0	38.4	
IE	152.2	122.9	97.7	76.6	71.2	82.7	90.1	88.7	88.6	95.4	101.6	133.7	
GR	:	486.3	547.7	516.7	487.6	480.1	459.8	505.6	477.3	434.5	406.9	377.9	
ES	2785.1	2544.7	2159.2	1979.6	1876.8	2095.1	2173.6	2143.8	1912.5	1837.1	1833.9	2590.6	
FR	2940.1	2836.6	2711.1	2385.2	2226.1	2334.4	2476.4	2605.6	2598.5	2607.7	2381.9	2234.0	
IT	2579.4	2630.5	2556.3	2385.0	2164.2	2062.4	2048.2	1960.4	1888.6	1673.4	1506.0	1691.9	
CY	:	:	:	15.2	12.3	11.8	14.1	16.4	19.2	17.3	15.5	14.4	
LV	178.4	164.5	157.9	150.3	142.7	137.5	118.6	118.3	101.0	79.5	71.3	90.5	
LT	:	226.2	234.7	276.6	272.9	219.3	203.6	184.1	133.0	89.4	69.0	94.3	
LU	4.7	4.7	4.3	4.2	3.6	4.9	7.4	9.8	9.3	9.5	8.8	10.4	
HU	354.5	337.3	282.4	260.9	235.0	239.7	244.5	252.5	302.2	316.7	312.0	329.1	
MT	9.6	9.7	10.7	10.4	12.2	12.0	12.2	11.7	11.6	11.5	10.7	10.1	
NL	373.9	295.5	253.3	229.8	182.9	231.5	310.5	387.1	402.1	335.7	277.9	243.0	
AT	164.1	169.5	149.9	138.4	138.1	162.7	166.0	193.7	207.7	195.6	185.6	162.3	
PL	1848.7	1729.5	2300.4	2793.2	3169.7	3431.0	3323.1	3230.3	3045.4	2344.3	1618.8	1210.7	
PT	324.1	251.9	225.8	205.5	213.5	270.5	342.3	365.0	422.3	427.8	448.6	427.1	
RO	:	:	789.9	821.2	750.0	884.0	691.8	799.5	704.5	728.4	640.9	575.5	
SI	66.6	71.8	70.2	64.7	60.2	61.3	64.2	63.3	66.0	60.8	49.9	45.5	
SK	279.4	317.0	416.6	484.9	507.4	487.4	460.2	483.0	430.0	355.4	295.7	255.7	
FI	314.4	285.3	261.0	253.1	237.8	237.3	234.8	228.8	219.7	204.3	183.4	172.1	
SE	437.1	361.9	300.2	253.2	223.9	228.6	260.3	295.5	349.1 (b)	335.8	296.2	302.7	
UK	1926.7	1739.7	1695.7	1553.7	1450.6	1502.7	1464.5	1398.8	1443.7	1641.7	1622.8	1752.5	
HR	:	:	:	:	:	263.4	252.3	246.9	226.7	198.7	170.8	149.2	
TR	:	:	:	:	:	:	:	:	:	1915.1	1968.6	2278.0	
NO	89.5 (b)	71.8	70.8	76.2	80.8	87.2	100.2	102.0	108.6	83.5	63.5	65.0	
US	6739.1	6209.7	5879.4	5691.9	6800.7	8377.8	8774.0	8149.3	7590.6	7000.5	7077.4	8924.3	
JP	2301.7	2789.2	3169.2	3196.7	3396.7	3587.5	3501.7	3137.5	2945.0	2747.5	2568.3	2649.2	
EA1	2	14256.8	13759.8	12739.3	11613.1	11080.5	11815.7	12589.4	13027.9	13218.3	12431.0	11289.5	11517.6
EA1	5	14349.6	13857.9	12835.7	11703.4	11165.2	11900.7	12679.8	13119.4	13315.1	12520.6	11365.6	11587.7
EA1	6	14629.0	14174.9	13252.3	12188.4	11672.6	12388.1	13140.1	13602.3	13745.1	12876.0	11661.3	11843.4

Vir: Eurostat

Priloga H: Neto število migracij, 2007
Net migration, including corrections
persons

Legend (Data 2007)

-20485.0 - 64.0

64.0 - 6001.0

6001.0 - 18044.0

18044.0 - 62327.0

62327.0 - 700048.0

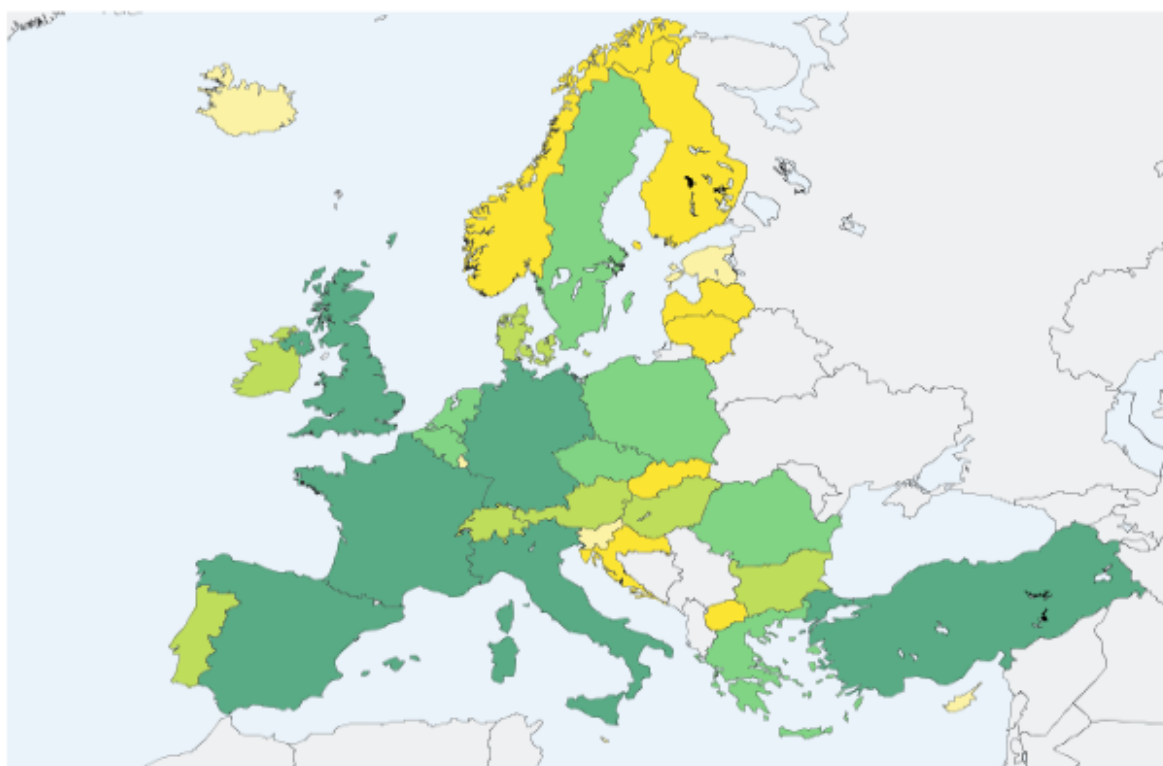
N/A

Minimum value:-20485.0 Maximum value:700048.0 eu25:2102231.0

Vir: Eurostat

Priloga I: Število živorojenih otrok, 2007

Number of live births

Legend (Data 2007)

351.0 - 10823.0

10823.0 - 58729.0

58729.0 - 102492.0

102492.0 - 387873.0

387873.0 - 1361000.0

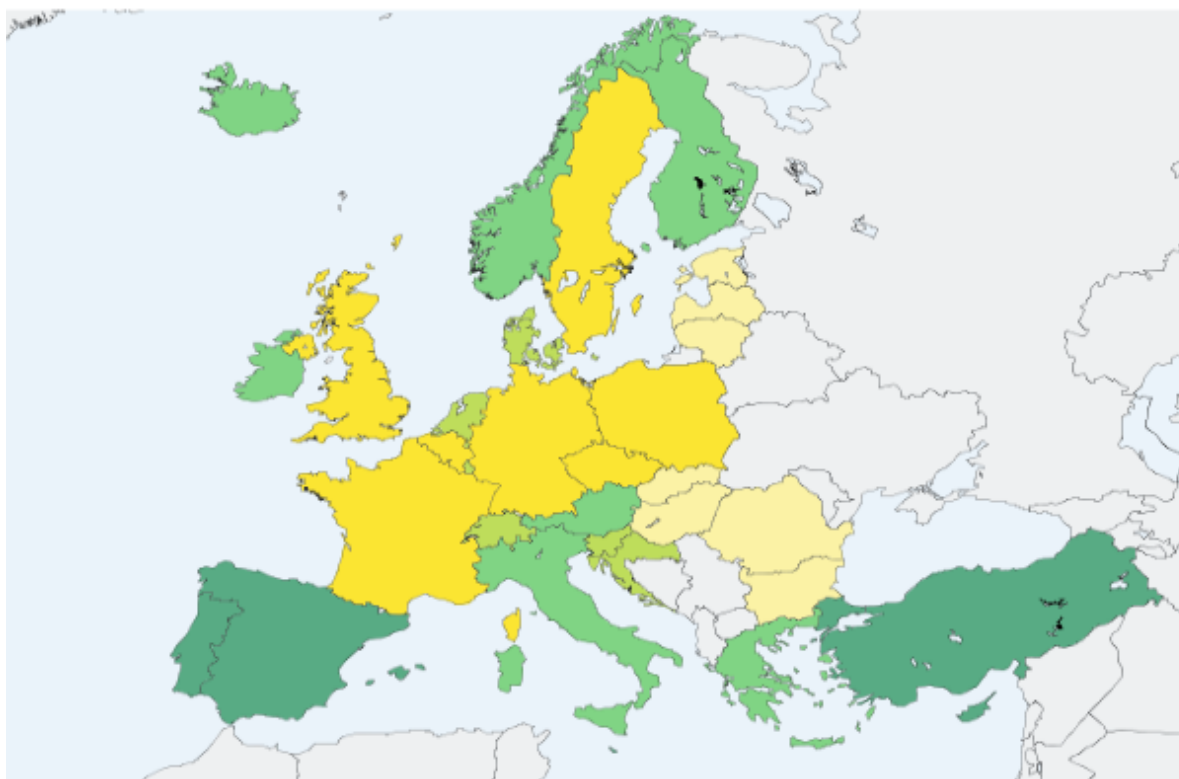
N/A

Minimum value:351.0 Maximum value:1361000.0 eu25:4991548.0

Priloga J: Indeks toplogrednih plinov, 2007

Greenhouse gas emissions

Index of greenhouse gas emissions and targets - In CO2 equivalents (Actual base year = 100)

Legend (Data 2007)

46.6 - 65.8

65.8 - 94.2

94.2 - 106.1

106.1 - 134.9

134.9 - 219.1

N/A

Minimum value:46.6 Maximum value:219.1 eu15:95.0